

T.C.
TOKAT GAZIOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESNAF SAYIM DEFTERLERİNE GÖRE 19. YÜZYIL SONLARINDA
İSTANBUL ŞEKERCİ ESNAFI

Hazırlayan
Seda GÜMÜŞTAŞ

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL

TOKAT – 2019

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL danışmanlığında hazırlamış olduğum “*Esnaf Sayım Defterlerine Göre 19.Yüzyıl Sonlarında İstanbul Şekerci Esnafı*” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

01/11/2019

Seda GÜMÜŞTAŞ

İmza

ESNAF SAYIM DEFTERLERİNE GÖRE 19. YÜZYIL SONLARINDA İSTANBUL
ŞEKERCİ ESNAFI

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 01/10 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof Dr. Alpaslan DEMİR

Üye : Doç. Dr. Zafer KARADEMİR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL

İmzası

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 13/09/2019 tarih ve 57-14 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. İlhan EROĞLU

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında 19. yüzyıla ait İstanbul şekerçi esnafının sayım defterleri incelenmiştir. Bu defterlerden yola çıkılarak İstanbul'da bulunan şekerçi esnafının coğrafi dağılımı ve söz konusu olan esnaf grubunun çalışanları hakkında detaylı bilgi edinilmiştir. Bu çalışmanın en büyük amacı ise spesifik olarak şekerçi esnafının ana kaynağımız çerçevesinde İstanbul şehrinde Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısına, kültürüne ve ekonomisine ne derecede katkısının olduğunu göstermektir. Amaçlarından bir tanesi de bu esnaf grubunun çalışanları hakkında detaylı bilgi edinilmesini sağlamaktır.

Bu tez çalışmasında, 19. yüzyıla ait şekerçi esnafının, tespit edilebilen özellikleri genel olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. İstanbul'da bulunan bu esnaf grubunun, Osmanlı ekonomisinde ve özellikle İstanbul şehrinin ekonomisinde büyük öneme sahip olan bu esnaf kolu ile ilgili günümüzü aydınlatacak yeterli seviyede çalışmaların olmaması bu tezin yapılmasının en büyük amacıdır. Araştırmada coğrafi konum olarak İstanbul şehri seçilmiştir. Bunun en önemli sebebi Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan bu şehrin, devletin ekonomisine en çok katkı sağlayan şehir olması ve esnaf teşkilatının merkezi olmasıdır. Günümüzde esnaf teşkilatı ve birçok esnaf koluyla ilgili yapılan çalışmalar içerisinde İstanbul şekerçi esnafını tüm yönleriyle anlatan bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılması planlanan bu tezin amaçlarından birisi de Osmanlı esnafıyla ilgili yürütülen çalışmalar arasında görece az incelenen şekerçi esnafının yerini doldurmaktır.

Bu tez çalışması; Giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmı olmak üzere beş bölümden oluşmuştur.

Giriş kısmında, konunun tanımı yapıp, amacı, kapsam ve sınırlılıkları, çalışma yöntemi açıklanmış, bunun yanında çalışmada yararlanılan kaynak ve araştırmalar kısaca tanıtılmıştır.

Birinci bölümde; Osmanlı Devleti'nde esnaflar ve lonca sistemi, esnaf yöneticileri, esnaf çalışanları, 19. yüzyıl İstanbul esnafı detaylı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

İkinci bölümde; Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda şekerçi esnafı açıklanarak, bu esnaf grubunun İstanbul şehrindeki coğrafi dağılımı ele alınmış ve şekerçi esnafının bulunduğu mahalleler ayrı ayrı kaydedilmiştir.

Üçüncü bölümde İstanbul şekerçi esnafı ve çalışanları hakkında ayrıntılı ve geniş bilgiler yer almaktadır.

Sonuç bölümünde ise; İstanbul şehir merkezindeki şekerçi esnafı konusunda genel açıklamalarda bulunulmuştur. Bununla birlikte Şekerçi esnafının 19. yüzyılda şehirdeki sosyal ve ekonomik faaliyetleri ve bu çalışmanın bütününden elde edilen sonuçlar geniş bir ölçekte değerlendirilmiştir.

Tez çalışmam boyunca bana yol gösteren her zaman destekleyen saygıdeğer ağabeyim ve sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL'a ve tüm okul hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen, maddi ve manevi her zaman varlıklarını yanımda hissettiren canım aileme ve hayatıma anlam katan eşim Sedat GÜMÜŞTAŞ'a canı gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Seda GÜMÜŞTAŞ
TOKAT - 2019

ÖZET

Osmanlı toplumundaki esnaflığın kökenleri daha önceki Türk-İslâm devletlerine kadar uzanmaktadır. Osmanlı şehir hayatında görülen bu yaygın teşkilât gerçekte, XIII-XIV. yüzyıllardaki ahî hareketinin bir devamı olarak kabul edilmektedir. Osmanlı toplumundaki ortak ideal ve çıkarları olan toplum gruplarının benzer biçimde teşkilatlanmasının bir örneği olan esnaf teşkilâtı, askerî zümreler haricindeki bütün şehirlî nüfusu bünyesinde örgütlenmiş olarak bulunduran yaygın bir sistemdir. Bu teşkilât, şehrin yönetimi ve ekonomisinde sahip olduğu önem yanında, sanat ve ticaretle uğraşanlarla, ulaşım ve hizmet işçilerinin sosyal hayatlarında da temel olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ekonomisini destekleyen ve halkın ihtiyacını karşılayan en önemli kurum olan esnaflardan bir tanesi de şekerçi esnafıydı. Osmanlı ekonomisinde ve özellikle İstanbul şehrinin ekonomisinde büyük öneme sahip olan şekerçi esnafı ve diğer esnaf gurupları devlet tarafından sayıma tabi tutuluyordu. Gerçekleştirilen sayım sonucunda elde edilen veriler esnaf sayım defterlerine kaydediliyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde, ilk olarak Hindistan'da ortaya çıkmış olan ve sonraki dönemlerde Osmanlı saray ve tebaası tarafından bolca kullanılan şeker, 19. yüzyılda imalat ve tüketim anlamında büyük önem arz etmekteydi.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Esnaf Sistemi, Esnaf Sayımı, İstanbul, Şeker, Şekerçi Esnafı

ABSTRACT

The origins of tradesman in Ottoman society depends on previous Turkish-Islamic states. This widespread organization in the Ottoman city life is in fact accepted as a continuation of the “ahi movement” in the XIII-XIV centuries. The tradesman organization, which is an example of the similar organization of community groups with common ideals and interests in the Ottoman society, is a common system that includes all urban population, except for military groups. This organization, in addition to its importance in the management and economy of the city, has been the basis for the social and life workers of art and trade and transportation and service workers.

The most important institution supporting the economy of the Ottoman Empire and meeting the needs of the people was the tradesman which called Şekerci. The Şekerci and other groups of tradesmen, who had great importance in the Ottoman economy and especially in the economy of Istanbul, were counted by the state. The obtained counting data was recorded in the Trades Counting Book. In addition, in the Ottoman Empire, the sugar that first appeared in India and was used extensively by the Ottoman palace and its subjects in the later periods was of great importance in terms of production and consumption in the 19th century.

Key Words: Ottoman State, Guild, Trades Counting Book, Istanbul, Şekerci Tradesman

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	i
JÜRİ ONAY SAYFASI	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO VE ŞEKİLLER	x
GRAFİKLER	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
1. Konunun Amacı, Önemi, Kapsamı ve Yöntemi.....	1
2. Kaynaklar ve Literatür Değerlendirmesi.....	2
3. Osmanlı'da Esnaf Sayımları ve Esnaf Sayım Defterleri.....	4
3. 1. Şekerci Esnafı Sayım Defterleri.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1. OSMANLI DEVLETİ'NDE LONCA SİSTEMİ VE ESNAFLAR	7
1. 1. 1. Osmanlı Devleti'nde Esnaf Yöneticileri.....	9
1. 1. 1. 1. Kadı.....	9
1. 1. 1. 2. Esnaf Şeyhi	11
1. 1. 1. 3. Esnaf Kethüdası	13
1. 1. 1. 4. Yiğitbaşı.....	14
1. 1. 1. 5. Muhtesip.....	15
1. 1. 1. 6. Ehli Hibre.....	16
1. 2. 19. YÜZYILDA İSTANBUL'DA LONCALAR VE ESNAFLAR	17
1. 3. İSTANBUL ŞEKERCİ ESNAFI	19

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1. 19. YÜZYIL SONLARINDA İSTANBUL ŞEKERCİ ESNAFININ MEKANSAL ÖRGÜTLENMESİ

2. 1. 1. ŞEKERCİ DÜKKÂNLARININ YERLERİ VE MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI.....	24
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1. İSTANBUL ŞEKERCİ ESNAFININ İNSAN VE İSTİHDAM ÖRGÜTLENMESİ

3. 1. 1. USTALAR.....	28
3. 1. 1. 1. Ustaların Adları.....	29
3. 1. 1. 2. Ustaların Fiziki Özellikleri.....	32
3. 1. 1. 3. Ustaların Yaşları.....	32
3. 1. 1. 4. Ustaların Memleketleri.....	34
3. 1. 2. KALFALAR.....	35
3. 1. 2. 1. Kalfaların Adları.....	36
3. 1. 2. 2. Kalfaların Fiziki Özellikleri.....	40
3. 1. 2. 3. Kalfaların Yaşları.....	40
3. 1. 2. 4. Kalfaların Memleketleri.....	41
3. 1. 3. ÇIRAKLAR.....	43
3. 1. 3. 1. Çırakların Adları.....	45
3. 1. 3. 2. Çırakların Fiziki Özellikleri.....	48
3. 1. 3. 3. Çırakların Yaşları.....	48
3. 1. 3. 4. Çırakların Memleketleri.....	50
3. 1. 4. DİĞER ÇALIŞANLAR.....	51
3. 1. 4. 1. Geştgüzar.....	52

3. 1. 4. 2. Kethüda.....	53
3. 1. 4. 3. Tezgâhtar.....	54
3. 1. 4. 4. Yazıcı.....	55
SONUÇ.....	57
KAYNAKÇA.....	60
EKLER.....	64
ÖZGEÇMİŞ.....	84

TABLOLAR LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1: İstanbul'da Şekerci Esnafı Dükkânlarının Bulunduğu Mahalle Cadde Han vb. Yerler.....	26
Tablo 2: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Müslüman Ustaların İsimleri.....	30
Tablo 3: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Gayrimüslim Ustaların İsimleri.....	31
Tablo 4: 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafının Doğum Tarihleri ve Yaşları.....	33
Tablo 5: Şekerci Ustalarının Memleketleri.....	34
Tablo 6: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Müslüman Kalfaların İsimleri.....	38
Tablo 7: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Gayrimüslim Kalfaların İsimleri.....	38
Tablo 8: 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı Kalfalarının Doğum Tarihleri ve Yaşları.....	40
Tablo 9: Şekerci Kalfalarının Memleketleri.....	41
Tablo 10: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Müslüman Çırakların İsimleri.....	45
Tablo 11: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Gayrimüslim Çırakların İsimleri.....	46
Tablo 12: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Müslüman ve Gayrimüslim Çırakların Yaşları.....	47
Tablo 13: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Müslüman ve Gayrimüslim Çırakların Memleketleri.....	49
Tablo 14: 19. Yüzyıl Esnaf Sayım Defterlerinde Kaydı Tutulan Geçtgüzarlar.....	51
Tablo 15: 19. Yüzyıl Esnaf Sayım Defterlerinde Kaydı Tutulan Kethüdalar.....	52
Tablo 16: 19. Yüzyıl Esnaf Sayım Defterlerinde Kaydı Tutulan Tezgahtarlar.....	53

Tablo 17: 19. Yüzyıl Esnaf Sayım Defterlerinde Kaydı Tutulan Yazıcı.....53

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Müslüman ve Gayrimüslim Ustaların Şekerci Dükkanlarındaki Dağılımının Grafiği.....31

Grafik 2: Müslüman ve Gayrimüslim Kalfaların Şekerci Dükkanlarındaki Dağılımının Grafiği.....39

Grafik 3: Şekerci Dükkanlarında Çalışan Usta, Kalfa ve Çırakların Dağılımı.....46

Grafik 4: Müslüman ve Gayrimüslim Çırakların Şekerci Dükkanlarındaki Dağılımının Grafiği.....48

Grafik 5: Şekerci Dükkanları Çalışanlarının Genel Dağılımı.....57

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Deft.	Defter
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
M.	Miladi
Nu.	Numara
OTAM. Dergisi	Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulamaları Merkezi
S.	Sayı
s.	Sayfa
TTK.	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzeri
VD.	Vakıflar Dergisi
VGMA.	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arřivi
vs.	Vesaire
Yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

1. Konunun Amacı, Önemi, Kapsamı ve Yöntemi

Esnaf, kelime anlamı olarak genel anlamda il ve daha küçük yerleşim birimlerinde farklı hizmetlerin üretimi ile ilgili bir iş bölümünde uzmanlaşmış olarak çalışan mesleki grupları ifade etmektedir. Esnaf, şehirli ahali içinde alt sınıflarda yer alan vergi mükellefi bir zümreyi oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde şehir ekonomisinin nabzını tutan, en önemli kurum kuşkusuz esnaf teşkilatıydı. Osmanlı toplum yaşamında ve üretiminde önemli bir faktör olarak yer almaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin ekonomisini destekleyen ve halkın ihtiyacını karşılayan en önemli kurum olan esnaflardan bir tanesi de şekerçi esnafıydı. Osmanlı ekonomisinde ve özellikle İstanbul şehrinin ekonomisinde büyük öneme sahip olan bu esnaf kolu ile ilgili günümüzü aydınlatacak yeterli seviyede çalışmaların olmaması bu tezin yapılmasının en büyük amacıdır. Araştırmada mekân olarak İstanbul şehri seçilmiştir. Bunun en önemli sebebi ise Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan bu şehrin, devletin ekonomisine en çok katkı sağlayan şehir olması ve esnaf teşkilatının merkezi olmasıdır. Günümüzde esnaf teşkilatı ve birçok esnaf koluyla ilgili yapılan çalışmalar içerisinde İstanbul şekerçi esnafını tüm boyutlarıyla anlatan bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılması planlanan bu tezin amacı da Osmanlı esnafıyla ilgili yürütülen çalışmalar arasında görece az incelenen şekerçi esnafının yerini doldurmaktır.

Yukarıda söz edilen tez araştırmasını önemli kılan hususlardan biri "İstanbul Şekerçi Esnafını" ve "Osmanlı Esnaf Sayım Defterlerini" çeşitli yönleriyle daha yakından tanıyabilme imkânıdır. Diğer bir husus, esnaf guruplarının Osmanlı ekonomisindeki yerini kavrayabilme olanağıdır. Günümüzde bu husus hakkında yapılmış olan pek fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu konu yapılmış olan çalışmaların içerisinde de sadece birer bölüm olarak kalmıştır. Yapılacak olan bu çalışma, şekerçi esnafının eksik kalan yönlerini mümkün olduğunca tamamlaması açısından kayda değerdir. Esnaf Sayım Defterlerini tanıma ve tanıma açısından da büyük öneme sahiptir. Bu konuda araştırma yapmak isteyenlere şekerçi esnafı hakkında Esnaf Sayım Defterlerine dayanarak detaylı bilgiler sunacaktır.

Tezimizin yöntemine gelindiğinde ise; günümüzde, Osmanlı dönemi esnaf teşkilatı ile alakalı pek çok çalışma yapıldığı bilinmektedir. Bunlar, esnafların çeşitli

yönlerini ele alan çalışmalardır. Fakat İstanbul şekerçi esnafı çeşitli yönleriyle bir bütün olarak ele alınıp incelenmemiştir.

İstanbul şekerçi esnafıyla ilgili tez araştırmasının temel kaynağını önemli bir arşiv malzemesi olan İstanbul Esnaf Sayım Defterleri oluşturacaktır.

Öncelikle, tespit edilen 1881-1888 tarihleri arasındaki İstanbul Esnaf Sayım Defterleri sırasıyla yıllara göre taranacak içerisinde bulunan kayıtlar okunarak transkripsiyonu yapılacaktır. Ardından diğer ikincil literatür (tez, kitap, makale, monografi vb.) taranacaktır ve ilgili bölümler alınacaktır. Son aşamada tez planı çerçevesinde toplanan, okunan tüm bilgiler, sentezlenerek tezin yazımı gerçekleştirilecektir.

Yukarıda açıklanan çerçevede, tezin ana materyallerini arşiv belgeleri (Esnaf Sayım Defterleri ve diğer belgeler) oluşturmaktadır. Tezin hazırlanması sırasında takip edilen yöntem de belge tarama ve elde edilen belgeleri değerlendirme, bulguları yazma şeklinde olacaktır. Yapılan tez çalışması İstanbul şekerçi esnafı hakkında dükkân sayıları, bu sektörde istihdam edilen usta, kalfa ve çırakların durumu, üretim tarzları ve fonksiyonları hakkında bilgiler sunacaktır.

2. Kaynaklar ve Literatür Değerlendirmesi

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren ticarete önem vermiş ve ülke genelinde bunu koruyan ve destekleyen kurallar hazırlamıştır. Bu amaçla devletin ilk yıllarında oluşturulan lonca sistemi bunun en büyük kanıtıdır. Lonca sisteminin kurulmasının birçok amacı olmasına rağmen bunlardan bir tanesi de esnafı teftiş etmek ve hangi alanda kaç kişinin çalışacağını belirlemesidir. Bundan dolayı esnaf sayım defterleri tutulmuştur. Osmanlı dönemi esnaflarıyla ve esnaf sayım defterleri ile ilgili birçok çalışma hazırlanmıştır. Bunlardan bir bölümü, tez, kitap veya makale şeklindedir.

Esnaf sayım defterlerini ilk olarak bilim dünyasına tanıtan Mübahat S. Kütükoğlu olmuştur. Kütükoğlu, “**Osmanlı Esnaf Sayımları**” adlı tebliğinde meslek dallarında ihtiyaç kadar kişinin çalışmasını sağlamak veya kalitesiz ustaların mesleğe sızmasını engellemek amacıyla Osmanlı Devleti’nin yaptığı esnaf sayımları hakkında bilgi vermektedir. XVI. yüzyılda başlayan bu esnaf sayımlarının kimler tarafından ve nasıl yapıldığı hakkında da bilgi içeren bu tebliğ, yapılan esnaf sayımlarının tarihlerini

de bildirmektedir. Son bölümde bu sayımlar neticesinde devletin esnaf üzerinde kontrol sağlayabildiği şeklinde görüş bildirilmiştir¹.

Zeynel Özlü “**Osmanlı Saray Şekerlemeleri ve Şekerlemecileri ile İlgili Notlar**” adlı eserinde, Osmanlı Devleti misafir ağırlama kuralları çerçevesinde saray tarafından düzenlenen şenliklerde, bayramlarda, nevruzda, ulufe dağıtım merasimlerinde, ülkesine gelen yabancı ülke kralları, kraliçeleri, han ve elçi heyeti mensuplarına, kişilerin kademelerine göre hizmet ve ikramlarda bulunduğunu ve buradaki şekerlemelerden bahsetmiştir. Misafir olarak ağırlananlara sunulan hizmet ve ikramlar içerisinde meyve, *Şukufe* ve şekerleme sunumlarının genel itibarıyla herkese dağıtıldığını söylemiştir. Ramazan bayramlarında veziriazam tarafından saray çalışanlarına ve Topkapı’da bulunan Halveti Dergâhı üyelerine gönderilen şekerleme miktarı ile Padişaha gönderilen şekerlemelerin neredeyse eşit olduğu yazarımız tarafından beyan edilmiştir. Bu durumun Osmanlı Devleti’nin İslam dinine gösterdiği saygı unsurlarından biri olarak gözüktüğünü söylemektedir².

Esnaf sayım defterlerinden yararlanan bir diğer isim ise Serdar Genç olmuştur. Genç, “**1835 Yılı Esnaf Sayımı Çerçevesinde Edremit Esnaf Teşkilatı**” adlı eserinde Edremit’in esnaflarını konu edinmiştir. Çalışmasını 1835 tarihiyle sınırlandırmıştır³.

Zafer Karademir “**Osmanlı İmparatorluğu’nda Şeker Üretim ve Tüketimi (1500-1700)**” adlı eserinde şekerin menşei hakkında bilgi sunduktan sonra 1500-1700 yılları arasında Osmanlı Devleti’nde şekerin, sosyal ve kültürel hayattaki yerine değinmiştir⁴.

İstanbul esnafıyla ilgili yürütülen çalışmalardan bir tanesi de Tuncer Baykara’nın “**İzmir ve İstanbul’un XIX. Yüzyıl Ortalarında Esnaf Defterleri**” adlı çalışmasıdır. Baykara, ilk etapta çalışmasında Osmanlı Devleti’nin iktisadi düzenini, bu düzenin temelini incelemiştir. XIX. yüzyıla ilgili çalışmalarda ülkenin büyük iktisadi çöküşüne temas edildiğini, ancak esnafın durumunun ise genel ifadelerle anlatılmaya

¹ Mübahat S. Kütükoğlu, “Esnaf Sayımları”, *Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, Cilt: 2, İstanbul: Dünya Basımevi, 2003, s. 405-410.

² Zeynel Özlü, “Osmanlı Saray Şekerleme ve Şekerlemecileri İle İlgili Notlar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2011, s. 171-190.

³ Serdar Genç, “1835 Yılı Esnaf Sayımı Çerçevesinde Edremit Esnaf Teşkilatı”, Bursa: *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 17, 2009/2, s. 277-293.

⁴ Zafer Karademir, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Şeker Üretim ve Tüketimi (1500-1700)”, Ankara: *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Cilt: 37, 2015, s. 181-218.

çalışıldığını aktarmıştır. Yapılan bu çalışmalara yardımcı olmak amacıyla 1855 ve 1876 tarihli esnaf listelerini yayınladığını belirtmiştir⁵.

3. Osmanlı'da Esnaf Sayımları ve Esnaf Sayım Defterleri

Osmanlı esnafı hem içlerindeki kontrol mekanizmasının işlenmesinde, hem de devletle olan münasebetlerinde belirli nizamlara bağlıydı. Osmanlı esnaf sistemi, kendi içerisindeki düzeni korumak ve devletle olan ilişkisinin sürekliliği ve güvenliği için belirli kurallar çerçevesinde işlerini yürütüyordu. Bu kurallar dışına çıkanlar önce ikaz ediliyor eğer kural ihlali tekrarlanırsa cezalandırılma yoluna başvuruluyordu. Öte yandan Osmanlı Devleti her alanda ihtiyacı karşılayacak kadar dükkân açma ve usta bulundurmaya izin veriyordu. Devletin belirlediği rakamların dışına çıkmamaya özen gösteriliyordu. Sayının kontrolsüz artması ‘ham dest’ denilen liyakatsiz şahısların mesleğe sızması, bu gibilerin standartlara uygun imalat yapmamaları, bir taraftan yapılan işin kalitesinin düşmesi, diğer taraftan işin ustalarının gelirinin azalmasını sebep olacağından zaman zaman esnafın tespiti, başka bir ifadeyle sayımına ihtiyaç hissettirirdi⁶.

Osmanlı Devleti esnafın sorumluluklarını yerine getirmesi maksadıyla erken tarihlerden itibaren sayımlar yaptırmış, ancak daha çok 16. yüzyılda sayım yapıldığı bilinmektedir. Devlet bu sayımları devamlı yaparak esnaf üzerinde kontrol sağlamayı amaçlamıştır. Esnaf sayımları çoğu kez esnafın şikâyeti, kadının ilamı üzerine veya doğrudan Divan-ı Hümayun kararı ile başlıyordu. Esnaf sayımı sonucunda tutulan defter veya defterler baş muhasebeye kaydediliyor bir örneği ise kadı siciline işleniyordu. Esnafla ilgili açıkça yazılsın veya yazılmasın düzenlemelerin yapıldığı ve esnaflar arasındaki ihtilafların ortadan kaldırılması için mutlaka bir sayım yapılması gerekiyordu. Bu sayımların nerede, nasıl ve kimler tarafından yapıldığı sayım kayıtlarında belirtilmiştir. Esnaf sayımları sırasında hangi esnafın sayımı yapılacaksa, ona göre görevliler tayin edilmekteydi⁷.

Esnaf denetimini bazı zamanlarda padişahın kendisinin yaptığı da olurdu. II. Mehmet kimi zaman resmi olarak, kimi zaman ise sıradan kıyafetlerle, Unkapanı'ndaki

⁵ Tuncer Baykara, ‘‘İzmir ve İstanbul’un XIX. Yüzyıl Ortalarında Esnaf Defterleri’’, İzmir: *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 1992, s. 1-18.

⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, *a.g.m.* s. 405.

⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, *a.g.m.* s. 405-407.

Kapalıçarşı'daki esnafı dolaşarak, devletin koyduğu kanunlara uyulup uyulmadığını teftiş ederdi. 18. yüzyılın son dönem padişahlarından olan I. Abdülhamid de tıpkı II. Mehmet gibi esnafı denetleyen padişahlardan olmuştur. Sultan I. Abdülhamid'te resmi olmayan kıyafetlerle fırınlara gider, ekmeğin ölçüsünü, rengini, hazırlanırken hamuruna katılan malzemeleri bizzat kontrol ederdi⁸.

Esnafın kuralları ihlal etmesi, kalitesiz ve yüksek meblağla mal satması gibi hususları önlemek için esnaflar birbirine kefil edilmektedir. Bu kefillik durumu ya kethüda ya da yiğitbaşı huzurunda yapılmaktadır⁹.

Sayımlarda esnaflar çoğunlukla faaliyet gösterdikleri kadılıklara göre, bazen kadılıklar içinde semt semt, bölüm bölüm yazılmışlardır. Nadir olsa da kethüdaları aynı olan esnafın karışık yazıldığı görülmüştür. Bazı esnaf kolları kendi içinde ayrıldığından esnaflar arasında seçim yapılmış ve bu durum da bu defterlere yansımıştır. Sayımda birçok esnaf dalında önce Müslümanlar sonra da Gayrimüslimler hatta bazen de Yahudiyen diye başlık atıldığı görülmektedir¹⁰.

3. 1. Şekerci Esnafı Sayım Defterleri

Osmanlı Devleti'nin çeşitli amaçlar doğrultusunda sayımını gerçekleştirdiği esnaf guruplarından biri de şekerci esnafıydı. Tezimizin konusunu ve ana kaynağını oluşturan 19. yüzyılın sonlarına ait 5 tane şekerci esnafı sayım defteri bulunmaktadır. Bu defterler 1296, 1299, 1300, 1302 ve 1305 tarihli defterlerdir. Verilen tarihlerdeki İstanbul şekerci esnafının sayım defterleridir. 1296 tarihli defter 24 sayfa olup 7770-1 olarak, 1299 tarihli defter 112 sayfa olup 5255 olarak, 1300 tarihli defter 32 sayfa olup 6189 olarak, 1302 tarihli defter 34 sayfa olup 5431 olarak ve 1305 tarihli defter ise 90 sayfa olup 7770-0 olarak numaralandırılmıştır. Her deftere farklı bir numara verilmekle birlikte defterlerin sayfa sayıları da birbirinden farklıdır. 1296 tarihli defterin 20-24 sayfa aralığı, 1299 tarihli defterin 23-112 sayfa aralığı, 1300 tarihli defterin 15-32 sayfa aralığı, 1302 tarihli defterin 28-34 sayfa aralığı ve 1305 tarihli defterin ise 38-90 sayfa aralığı boş bulunmaktadır.

⁸ http://www.osmanlikulturunuyasatmadernegei.com/index.php?option=com_content&view=article&id=174&Itemid=191, (Erişim Tar: 07. 05. 2019).

⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, *a.g.m.* s. 407.

¹⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, *a.g.m.* s. 408-409.

7770-1 numaralı defterin adı “Şekerci Esnafı Defteri”, 5255 numaralı defterin ismi “Hasır Süpürgeci ile Nane ve Tarçın Şekerci Esnafı Defteri”, 6189 numaralı defterin adı “İstanbul Nane Şekerci Esnafı Defteri”, 5431 numaralı defterin adı “İstanbul Şekerci Esnafı Defteri”, 7770-0 numaralı defterin adı ise “İstanbul Şekerci Esnafının Esamisi Defteridir”.

5255 numaralı Hasır Süpürgeci ile Nane ve Tarçın Şekerci Esnafı Defterinde şekerci esnafıyla ilgili kayıtlar 18. sayfadan itibaren başlamaktadır.

Boyut olarak 6189 numaralı ve 7770-1 numaralı defterler kısa ve dar iken, diğer üç defter uzun ve dardır. Defterlerin sayfaları saman kâğıdından oluşmaktadır. Osmanlıca Rika yazı biçimiyle yazılmıştır.

Sayım yapılırken öncelikle sayılacak olan dükkânın mevki en üste yazılmıştır. Daha sonra hemen alt kısma sırasıyla dükkânda bulunan usta, kalfa ve çırağın kayıtları tutulmuştur. Bunlar dışında defterlerin bazılarında geştgüzar, kethüda, dükkân tezgahı ve yazıcı gibi çalışanlar da bulunmaktadır. Geştgüzara ait kayıtlar 5255 ve 6189 numaralı defterlerde, kethüdaya ait kayıtlar 5255 numaralı defterde, tezgâhtara ait kayıtlar 6189 numaralı defterde ve yazıcıya ait kayıtlar ise 7770-1 numaralı defterde yer almaktadır. Kaydı tutulan her çalışanın fiziki özellikleri, ismi, nereli olduğu, yaşı veya doğum tarihi belirtilmiştir. 5255 ve 7770-1 numaralı defterlerde çalışanların yaşı yazılırken diğer defterlerde ise çalışanların doğum tarihleri kaydedilmiştir. Aynı zamanda defterlerde her dükkânın dükkân numarası ve umum (genel) numarası bulunmaktadır. 5255 ve 6189 numaralı defterlerde bazı dükkânların açılış ve terk tarihlerine de yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1. OSMANLI DEVLETİ'NDE LONCA SİSTEMİ VE ESNAFLAR

Üretilen ürünlerin sınıflandırılmasından doğan esnaflık tarihi aynı insanlık tarihi kadar eskiye dayanır. Osmanlı toplumundaki loncaların geçmişi daha önceki Türk, Türk-İslam devletlerine kadar uzanmaktadır. Her esnaf kolunun kendine özgü adetleri-göreneklere her meslek grubunun bir şeyhi vardır. Mesela Hz. Âdem çiftçilerin, Hz. İdris terzilerin, Hz. Yusuf saatçilerin, Hz. Davud demircilerin, Hz. Lokman hekimlerin, Hz. Muhammed tacirlerin, Selman-ı Farisi berberlerin, Ahi Evran ise debbağ esnafının piri sayılır. Genel olarak esnaf birlikleri “ehl-i hırfet” adıyla da anılır¹¹.

Osmanlı şehir hayatında görülen bu yaygın teşkilât gerçekte, 13-14. yüzyıllarda Selçuklulardaki ahî teşkilatının uzantısı olarak kabul edilmektedir¹². Ortaçağın şehirlerinde her esnaf kolu kendi aralarında sıkı kuralları olan “lonca”lara ayrılmış ve bu loncalara bağlı olarak görev yapıyordu. Osmanlı Devleti’ne kadar tevarüs eden bu sistem, 18. yüzyılın sonlarına kadar varlığına devam etmiştir. Avrupa’da Yeniçağın başlamasıyla birlikte, devletlerde ortaya çıkan büyük gelişmeler, 1830’lardan sonra lonca sisteminin yavaş yavaş tarihe karışmaya başlamasına sebep olmuştur¹³.

Osmanlılar da esnaf loncaları XIII. yüzyılda ortaya çıkmasından sonra toplumsal da ticari hayatın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Esnaf sistemi ahilikte olduğu gibi hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu sıralama, esnaf şeyhi, yiğitbaşı, usta, kalfa ve çırak şeklindeydi. Bu yapı içerisinde dükkân açma hakkı sadece ustaya aitti. Bu yetki ona padişah beratıyla verilir. Dükkân sayılarının ne kadar olması gerektiğine yine ustalar kendisi karar verir ve bunu üst mercilere iletirlerdi. Endüstriyel ve ticari olarak herhangi bir mesleği icra etme hakkına ise gedik ismi verilmişti. Bütün esnaf, esnaf müfettişleri tarafından kontrol edilirdi. Herhangi bir usulsüzlük halinde ise bunu rapor ederlerdi ve üst mercilerden bu ustalara yaptırımlar uygulanırdı. Esnafın özel işleri için toplandığı ve karar aldığı bu odaya “lonca” denilirdi. Hiyerarşide en üst kademe bulunan esnaf şeyhi, aynı zamanda loncanın da şeyhi sayılmaktaydı. Esnaf şeyhinden sonra yiğitbaşı ve esnaf kâhyaları gelirdi. Yiğitbaşı, ustalar arasındaki disiplin

¹¹ Ahmet Kala, “Esnaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 11, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 423.

¹² Ömer Demirel, “Osmanlı Esnafı (1750-1850)”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: XIV, 2002, s. 253.

¹³ Çadircı Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 123.

kurallarından ve organizasyondan sorumlu kişiydi. Osmanlı Devleti her alanda adaletle önem verildiği gibi esnaf loncalarının da gedik dağıtımını konusunda adaletli davranmaya büyük bir özen göstermiştir. Gedikler arasında en önemlisi bir çeşit ayrıcalık ve tekel sistemi olan esnaf gedikleriydi. Esnaf gediklerinin ürettiklerini başka bir esnaf işleyemez, sattıklarını da başka bir esnaf satamazdı. Bu kurala uymayanlar çeşitli cezalara maruz kalırdı¹⁴.

Ahi kelimesi Arapça bir kelime olup “kardeşim” manası taşımaktadır. Terim anlamı olarak ise ahilik, belirli bir zaman diliminde esnaf ve sanatkârlar topluluğunu ifade eder. Teşkilat olarak ise ahilik, 13. yüzyılın ilk yarısından 20. yüzyıla kadar Anadolu şehir, kasaba ve hatta köylerindeki esnaf ve sanatkârlar kuruluşlarının kalifiye çalışan yetiştiren, işleyişlerini belirli bir nizama göre ayarlayan bir kurumdur¹⁵.

Osmanlı şehir ve kasabalarında etkin olan esnaf, sınıfsal yapıda teşkilatlanmıştır. Bu esnaf birbiriyle yarış faktörüne göre değil, karşılıklı yardımlaşmayı prensip edinerek çalışmıştır. Esnaf teşkilâtında genellikle üstten alta doğru sırasıyla esnaf şeyhi, esnaf kethüdası, yiğitbaşı, ustabaşı, usta, kalfa ve çırak olarak düzenlenmiştir. Devletin geniş coğrafyasında yer ve zaman farklılığına rağmen, oldukça benzerlik gösteren esnaf ileri gelenleri; Şeyh, ahibaba, bazarbaşı, nakib, kethüda, yiğitbaşı, duacı, çavuş, esnaf ihtiyarları, ustabaşı ve ustalardır. 18. ve 19. yüzyıllar boyunca da bazı değişikliklerle birlikte aynı yapının korunduğu anlaşılmaktadır¹⁶.

Esnaf arasında teşkilatın en alt kısmında bulunan çalışanlara, çoğunlukla çırak ya da şâkird denilmekteydi. Zanaat öğrenmek için bir ustanın yanına çırak olarak giren kişinin ustasına biat etmesi ve öğrendiği zanaatın ananelerine uyması gerekmektedir¹⁷. Çıraklar yalnızca bir ustaya bağlı olmadığı gibi, ustasının izni dışında başka bir usta yanında iş göremezdi. Ustasının yanında kendi sanatının detaylarını öğrenmek, çırağın öğreniminin esasını teşkil etmekle birlikte, genel eğitimiyle ilgili bazı tedbirler alınırdı. Özellikle loncalar çırağın genel eğitimiyle ilgili önlemler almaktaydılar. Okuma yazma ve Kur’an eğitimi gibi konuların esas alındığı genel eğitimin zaman zaman yeterli

¹⁴ Selahattin Bayram, “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, 2012, s. 81. (81-115).

¹⁵ İlker Yiğit, “XVI. Yüzyıl Türkiyesinde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5, 2013, s. 959.

¹⁶ Ömer Demirel, a.g.m., s. 254.

¹⁷ Sedat Gümüştas, *Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre 1630-1850 Yılları Arasında Bursa’da Haffaf Esnafı Vakfı ve Faaliyetleri*, Tokat: Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 29.

düzye de olmadığı, kimi çırakların okuma yazma öğrenmeden çıraklığa başladığı ve aile gelirine katkı amacına yönelik olarak anne babanın da buna göz yumduğu biliniyordu. Fakat bununla birlikte II. Mahmud'un 1824-5'de yayınladığı bir iradeyle, loncaların eğitimlerini tamamlamamış çocukları, çıraklığa alınmaları yasaklanmıştır. Hatta her çırağın ilköğrenimini gösterir bir icazet sahibi olması ve kadılarca verilen bu icazetin loncalarca tasdik edilmesi gerekiyordu¹⁸.

1. 1. 1. Osmanlı Devleti'nde Esnaf Yöneticileri

1. 1. 1. 1. Kadı

Osmanlı Devleti tüm kurumlarda olduğu gibi kadılık kurumuna da çok önem vermiştir. Kadı, padişahın taşradaki en önemli yardımcısı olduğundan dolayı devlet tarafından desteklenmiş ve denetlenmiştir. Bu nedenle kadılık kurumunu destekleyen kurallar meydana getirilmiş ve kadılık sistemi sağlam temeller üzerine oturtulmuştur. Kadılık sisteminin esnafar arasında da önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Hukuki anlaşmazlıkları ve davaları karara bağlamak üzere devlet tarafından tayin edilen görevlilere kadı denilmektedir. İslam Devleti'nin örgütlenmesinde önemli yapısal farklılıkların olduğu Hz. Ömer döneminde ülkenin fetihlerle genişleyip idari ve yönetim işlerinin çoğalmasının ardından başta Medine olmak üzere Mısır, Irak ve Suriye bölgelerindeki şehirlere ayrıca kadı ataması yapılmıştır¹⁹.

Kadı ilmiye sınıfındandır. Hem yargısal hem de idari yetkiye sahiptir ve bu bağlamda da padişah adına tam yetkilidir. İslam devletlerinin siyaset uygulamalarında yargı hilafete dâhil görevlerden biri kabul edildiğinden kadı atama yetkisi siyasi otoriteyi temsil eden devlet başkanına aittir ve kadı onun temsilcisi sayılır²⁰. Osmanlı hukuk teşkilatı da, büyük oranda kendisinden önce kurulmuş İslam devletlerindeki hukuk teşkilatının bir devamı sayılır. Fakat Osmanlılarda bu sistem yeni bir hal alarak zamana göre de geliştirilmiştir²¹.

Osmanlı Devleti'nde ilk defa kadı ataması Osman Bey tarafından yapılmıştır. Sultan I. Murad devrinde daha önceki İslam devletlerindeki kadiyülkudatlığın bir

¹⁸ Ömer Demirel, *a.g.m.*, s. 255.

¹⁹ Fahrettin Atar, "Kadı", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 66.

²⁰ Fahrettin Atar, *a.g.m.*, s. 68.

²¹ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2005, s. 422.

benzeri kazaskerlik kurumu oluşturulmuş ve kadıları artık fiilen bu makam görev yerlerine atamaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed'in yönetimi ele almasıyla birlikte atamalarda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre kadı olarak tayin edilecek kişilerde kazaskerlerin teklifi önem arz etmiş ve nihayetinde veziriazam tarafından değerlendirilerek kadı olarak atamaların yapılmasına başlanmıştır²².

Bu makam, sonraki dönemlerde Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Osmanlı ülkesi kaza adını taşıyan yargı çevrelerine taksim edilmişti. Kazaların her birine medreselerin yüksek kademelerinden mezun olmuş olan üstün ahlak ve ilim sahibi kimselerden seçilen kadılar iki yıllığına tayin edilmiştir²³. Mekke ve Medine gibi dini öneme sahip olan şehirlerde bu süre bir yıldır. Günümüzde noterlikte olduğu gibi sırada bekleyen herkesin göreve gelebilmesi ve kadıların tayin edildikleri yerlerde halkla içli-dışlı olmalarına yol açmamak gibi amaçlarla tespit edilen bu bir veya iki yıllık sürenin sonunda, kadılar merkeze gelerek yeni bir göreve atanmalarını beklerlerdi. Bu bekleme süresince medreselerde müderrislik yaparak mesleki bilgilerini geliştirebilirlerdi. Kadıları daha önce görev yerlerine göre kazaskerler tayin ederken, 16. yüzyıldan sonra giderek kazaskerliğin önüne geçerek ilmiye sınıfının başı durumuna gelen Şeyhülislamlık makamı birtakım üst rütbeli kadıları tayin etme yetkisini kazanmıştır²⁴.

Kadının, yargılama görevleri olduğu gibi mülki ve belediye vazifeleri de bulunuyordu. Aslına bakılacak olursa, kadılık kurumunun niteliği gereğince bu vazifeleri birbirinden kesin olarak ayırmak mümkün gibi görünmemektedir. Osmanlı Devleti'nin kurmuş olduğu adalet nizamı İslam dininin esasları üzerine şekillendiği gerçeği göz önüne alınırsa konu daha iyi anlaşılacaktır. Gelenek ve göreneklerden toplumdaki sosyal hayata kadar her türlü konunun şekillenmesinde İslam dininin büyük katkısı bulunmaktadır. Bundan dolayı dini kurallara göre hüküm verme hakkına sahip olan kadının tek görevinin yargı ile kısıtlanması tabii ki de düşünülemez²⁵.

²² Deniz Anbarlı Boztaş-Konur Alp Demir, "Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme", Burdur: *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 10, 2014, s. 76.

²³ İlber Ortaylı, "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 70.

²⁴ Ekrem Buğra Ekinci, *a.g.m.*, s. 418.

²⁵ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2017, s. 11-13.

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanından önce vuku bulan bazı değişimler Osmanlı Devleti idaresinde kadılık kurumunun zayıflamasına ve zamanla yok olmasına sebep olacaktır. Özellikle II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen reformlarla birlikte kadı ve imam arasındaki hiyerarşik düzen de temelinden sarsılmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak kamusal alanda kadıların idari fonksiyonları azalmış, asayiş, güvenlik, imar ve bayındırlık hizmetleri ellerinden alınmıştır. Tanzimat'a dönemine gelindiğinde ise üst yönetici düzeyindeki kadılık kurumu neredeyse bütün idari görevlerini kaybetmiş ve sadece bir şeri hakim derecesine inmiştir²⁶.

1. 1. 1. 2. Esnaf Şeyhi

Esnaf birliklerinin genellikle en üst yöneticilerine "kethüda" ya da "şeyh" deniliyordu. Bazı esnaf kollarında ise aynı görevi "şeyh" ya da "reis" yapmaktaydı²⁷. Zanaat grubunu kuran esnaf tarafından, ömür boyu görevde kalmak üzere seçilen şeyh, esnaf zümresinin en bilinen, yaşlı, dini fazileti yüksek bir şahsı olurdu. Esnaf şeyhlerinin, tarikatın şeyhleriyle karıştırılmaması gerekmektedir. Şeyhin söylemiş olduğu söz, o hurfeti bir araya getiren esnaf zümresiyle loncaya bağlı yamak esnaf üzerinde, kesin bir kuvvetteydi²⁸. Şeyhin görevleri arasında, esnaf arasında çıkan problemi halletmek, devletin koyduğu nizamın esnaf içerisindeki tatbikini sağlamak, belirlenen standartlar dışında mal üretmemek, çıraklığını tamamlayan ve ayrı iş yapmak isteyen adayı imtihan ederek icazet vermek gibi vazifeler bulunmaktaydı. Şeyhlerin seçiminde sadakat, emanet ve ehliyet sahibi, yani işinde uzman olup olmadığına dikkat edilirdi²⁹.

Esnaf kethüdası veya şeyhleri kadının arzıyla ve beratla tayin edilirdi. Bu genellikle esnafın aralarında seçtiği kimse olurdu. Atanan şeyhlerin isimleri Hazine-i Amire'de saklanan bir deftere kaydedilirdi³⁰. Fütüvvet geleneklerinin zamanla unutulup loncalarda genel olarak mali ve idari vazifeleri bünyelerine alınca, şeyh seçimi zorunlu olarak ortadan kalkmış ve bu şeyhlik makamı zamanla tamamen ortadan

²⁶ Kemal Kaya, "Tanzimat'tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 41, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2007, s. 103-104.

²⁷ M. Asım Yediyıldız, *Şer'îye Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat*, Bursa: Arasta Yayınları, 2003, s. 23.

²⁸ Mehmet Demirtaş, *a.g.e.*, s. 29.

²⁹ M. Asım Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 23.

³⁰ M. Asım Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 23.

kaybolmuştur³¹. Şeyhin yerini XVIII. yüzyıldan itibaren kethüda almaya başlamış, hükümet ve lonca arasındaki ilişkilerde arabuluculuk yapan kethüda nüfuzlu bir makama yükselmiştir³².

1. 1. 1. 3. Esnaf Kethüdası

Loncalarda görev yapan lonca kethüdası, bu teşkilat bünyesindeki yaşlı ve tecrübeli ustalar arasından esnaflar tarafından seçilmekteydi³³. Esnaf kethüdası, idare kurulunun baş üyesi konumunda bulunur ve daha çok burada eğitim gören kişilerin eğitim işlerinden sorumluydu. Loncada yapılan toplantılar onsuz yapılmazdı³⁴. Esnaflar arasındaki önemli meselelerde, en önemli görevli olarak kabul edilen amir de, kethüdaydı. Sözlükte güvenilir memur ve ev sahibi anlamına gelen kethüda sözcüğü, Türkçeye kahya olarak tekamül etmiştir. Esnaf kurumunun baş amiri olarak kabul edilen kethüda, sanatkârlar ve tüccarların işlerine bakmak üzere, devlet tarafından tayin edilen kimselere denilmekteydi³⁵.

Esnaf kethüdalarının veya kâhyalarının en önemli vazifeleri, lonca kurumunu hükümete karşı temsil etmek ve hükümetin merkezden yolladığı emirleri lonca üyelerine bildirerek uygulamasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra esnaflar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak, loncadaki birikimleri doğru bir şekilde kullanmak, yönetim kuruluna başkanlık etmek, esnaflığa yeni giriş yapanları ve görevinde yükselenler için merasimler düzenlemektir. Ayrıca esnaflar arasında adaletsizlik olmasın diye esnaflara tevdi edilecek narhların belirleneceği toplantılara teşrif ederek bu narhlar üzerinden satış yapılmasını sağlamak, esnaflar arasında haksız rekabete girilmemesini sağlamak ve bu durum için önlemler almak, merkezin istediği hizmetleri, ihtiyaçları ve işgücü ile esnaf ve sanatkârlara gerekli hammaddeyi sağlamak ve tevzi etmek şeklinde özetlenebilir. Bu minvalde esnaf kethüdası, esnafın haksız kazançlara başvurmasını önlemekte, esnaflar arasındaki anlaşmazlıkları çözüme

³¹ Mehmet Demirtaş, *a.g.e.*, s. 29.

³² Ahmet Kala, *a.g.m.*, s. 424.

³³ Samettin Başol-Resul Coşkun, "Tanzimat Öncesi Osmanlı Şehirlerinde Kent Ekonomisiyle İlgili Görevliler, *Uluslararası Osmanlı Medeniyeti'nde Şehir Sempozyumu (25-27 Kasım)*, (Ed: Salih Karslıoğlu), Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, s. 486.

³⁴ Selahattin Bayram, *a.g.m.*, s. 81.

³⁵ Zeki Tekin, *Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı İstanbul'unda Dericilik*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1992, s. 111.

kavuşturmakta, bu anlaşmazlıkları gerek duyması halinde İstanbul'a ulaştırmakta, esnafları idare etmekte de bizzat kendisi sorumluydu³⁶.

Esnaf kethüdası da ilgili iş veya sanat dalının üyeleri tarafından seçilir ve vazifeleri yine hükümet tarafından onaylanırdı. Esnaf grubunun bir araya gelmesi ortaklaşa bir faaliyetle oluşmakta ve düzenli bir nizam ortaya konuluyordu. Bu düzende grubun otoritesinin belirlenmiş olması bir zorunluluktur. Yeni oluşturulan bazı esnaf kolları faaliyet göstermeye başladıkları alanda geleneksel olarak uygulanan düzeni devam ettirmişlerdir. Fakat geleneksel olarak uygulanan nizamın birlik içinde esnaflar arasındaki düzenin sağlamaması durumunda otoritenin hiyerarşik olarak belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu gerekliliği karşılayabilmek amacıyla esnaf otoriteyi elinde bulundurarak kethüdayı ya kendi seçiyor ya da kadı veya Divan-ı Hümayuna başvurarak tayin edilmesini isteme hakkına da sahipti. Kethüdayı seçmek veya daha önceden seçilmiş olan kethüdayı haklı bir nedenle değiştirmek veya devlet tarafından kendilerine kethüda atanmasını istemek tümüyle esnaf grubunun insiyatifindedir. Kadı, eğer esnaf tarafından kabul görmeyen bir kethüda olursa bu kimseyi de kethüda olarak atayamazdı çünkü burada esnafın kethüdayı istemesi devlet tarafından istenen bir durumdur. Kethüdanın görevinin kadı tarafından onaylanması ve esnaf grubuna berat gönderilmesiyle çalışmalarını resmiyet kazanmış olmaktadır³⁷.

Kethüdalık makamının ilerleyen yıllarda eski itibarını ve önemini kaybetmesinde, 17. yüzyıldan sonraki bazı gelişmeler etkili olmuştur. Esnafların idare kadrolarının en üst amiri konumunda bulunan kethüdaların, devlet görevlilerinden seçilmeye başlamasıyla birlikte yavaş yavaş önemini kaybettiği görülmüştür. Ortaya çıkan bu durum, bu süre zarfında sayıları artan memurlara maaşlarını ödemekte zorluk çeken devletin bazı görevlilere, hazineden maaş ödemek yerine, esnaf kethüdalıklarına ait gelirleri tahsis etmeye başlamasından doğmuştur. Devlet bu sayede hem hazineden bazı bütçe gelirlerini kısma hem de esnaf örgütleri üzerindeki mali kontrolü artırma imkânını elde etmiş olmaktadır³⁸.

³⁶ Mehmet Demirtaş, *a.g.e.*, s. 34-35.

³⁷ Ahmet Kala, *a.g.m.*, s. 427.

³⁸ Mehmet Demirtaş, *a.g.e.*, s. 37.

1. 1. 1. 4. Yiğitbaşı

Osmanlılarda esnaf teşkilatı, mal ve hizmet üretimiyle alakalı herhangi bir faaliyet grubunun belirli bir alanında çalışanların tecrübe kazanarak oluşturduğu mesleğe dayalı bir teşkilattı. Her esnafın kolunun bir idare mekanizması bulunmaktaydı. Bu mekanizma, ilgili esnaf topluluğunun önde gelenlerinden ve ustalarından seçilmekteydi. Esnaf tarafından oluşturulan bu heyetin başkanı kethüda unvanıyla görev yapıyordu. Heyetin üyelerinden bir diğeri de yiğitbaşıydı. Yiğitbaşı esnaf kolunun kendi aralarında ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözülmesinde, bu sorunların kethüdaya ve gerekli mercilere ulaştırılmasında önemli bir rol oynamaktaydı. Geçen süre zarfında, esnafın örgüt içi sorunları artmaya başlayınca 18. asırdan itibaren hemen hemen her esnaf kolunda mecburi olarak bir yiğitbaşı görev yapmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti'nde bütün esnaf yöneticilerinin bir seçilme tarzları vardı. Bu görevlilerden biri olan yiğitbaşının seçimi de kethüdanın tayinine benzeyen bir usulde gerçekleşmekteydi ve yiğitbaşı genellikle esnafın ileri gelen ve sevilen kişileri arasından yapılırdı. Bu seçimin yapılmasında ilgili esnaf grubuna ait ustaların ve ileri gelenlerinin tasarrufları dikkate alınarak yapılmaktaydı. Seçilecek olan aday belirlendikten sonra yerel bölgenin kadısına başvuru yapılırdı. Kadılık makamı şayet uygun görürse ve bu durumu onaylarsa yiğitbaşı seçilir ve görevine başlardı. Bu seçim işlemi birçok esnaf örgütünde belirli bir zaman diliminde ve genellikle yılda bir kez yapılıyordu. Yiğitbaşının değiştirilme gibi bir durumu varsa, esnafın oy birliğiyle tekrar aynı yöntem takip edilmek şartıyla mümkün olabilirdi. Yiğitbaşı mesleği gereği esnaf arasındaki problemlerle yakından ilgilenirdi. Bunun yanı sıra kethüda adına esnafı kadı mahkemelerinde temsil eder, esnafın cezalandırılması durumunda verilen cezaların uygulanmasını sağlar, ustalığa terfi eden kalfalarla alakalı olarak görüşlerini bildirir ve ustalık merasimlerinde kethüdaya yardımcı olurdu³⁹.

Esnafın kendi zanaat koluyla ilgili olarak yetiştirilmesi, esnaf grupları arasındaki rütbelerin tespit edilmesi, esnafa eşit bir şekilde hammadde dağıtımı, disiplin ile ilgili konuları ve disiplin cezası alanların cezalarının uygulanması, ustaların peştamal kuşanma törenleri ve orta sandığının idaresi konusunda kethüdaya yardımcılık yapardı. Lonca hiyerarşisinde kethüdanın ardından gelen yiğitbaşı, kethüda ile esnaf arasında aracı konumundaydı. Kethüda zaman zaman devlet tarafından vazifelendirilmiş olsa da

³⁹ İlhan Şahin, "Yiğitbaşı", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 549.

yiğitbaşı her zaman esnafın kendi aralarında seçtiği bir kimseydi⁴⁰. Yiğitbaşı özellikle çok yapılı loncalarda önemliydi. Çünkü başlarında tek bir kethüda olduğu hâlde farklı milletler kendileri adına yiğitbaşı seçme şansına sahipti. Yiğitbaşı esnaf meseleleriyle kethüdaya nazaran daha yakından ilgili ve esnaf şikâyet ya da isteklerini kethüdaya aktarmada birincil role sahipti. Bu durum kethüda ile yiğitbaşının yakın ilişkide olması gerekliliğini ortaya koyar ki yiğitbaşının kethüdanın yakını olması yadsınmayan bir durumdur. Aslında bu yakınlık olumsuz manada işlerin kolaylıkla halledilmesine de olanak sağlar. Örneğin, terzi esnafı kethüdası ve aynı zamanda yiğitbaşı olan oğlu, menfi anlamda işbirliği içinde hareket ederek esnafı cezalandırmakla tehdit ederek kanuna aykırı uydurma vergiler talep etmiştir⁴¹.

Osmanlı Devleti'nde ilk olarak yiğitbaşının ataması olmak üzere esnafın diğer yöneticilerinin tayinleri, usta ve çırakların kalfalığa terfileriyle alakalı törenler farklı yerlerde, ancak Ahîlik geleneklerine uygun bir şekilde yapılırdı. Bu yönüyle yiğitbaşının tayini konusunda ve adı geçen törenlerin çoğunda Kırşehir'deki Ahî Evran Zâviyesi Şeyhinin katılması bir gelenek haline gelmiştir. Bu gelenek ve göreneklerin Osmanlıların son dönemlerine kadar devam ettiğini, Anadolu ve Rumeli'deki şehirlerin ve kasabaların çoğunda esnaflar arasında uygulandığı da bilinmektedir. Bu kapsamda Cumhuriyetin kuruluşunun başlarında Anadolu'daki esnaf heyeti içinde bulunan yiğitbaşı bugün Ahîlik törenleri esnasında nostaljik de olsa temsilen yer almaktadır. Yiğitbaşının az da olsa bilinen anlamının dışında başka bir anlamı daha bulunuyordu. Esnaf gruplarının dışında bir tür yerel milis kuvveti olan il erlerinin başında bulunan kişilere de yiğitbaşı denirdi⁴².

1. 1. 1. 5. Muhtesip

Osmanlılarda daha ziyade "ihtisab ağası" veya "ihtisab emini" denilen muhtesib devletin kuruluşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Kadı tayin edilen her yerde üstlendiği sorumluluklarla onun yardımcısı durumunda olan bir de muhtesib bulunuyordu. İstanbul'da ayrıca şehrin büyüklüğünden dolayı Galata, Üsküdar ve Eyüp kadılıklarında da birer muhtesib vardı. Muhtesiblerin görev ve yetkileri ihtisab kanunnâmelerinde

⁴⁰ Selahattin Bayram, *a.g.m.*, s. 90.

⁴¹ Miyase Koyuncu, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı(İstanbul ve Bursa Örnekleri)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008, s. 97.

⁴² İlhan Şahin, *a.g.m.*, s. 549.

etrafıca belirtilmiştir. Meselâ Fâtih Sultan Mehmed devrine ait İstanbul'un ihtisab kanunnâmesinde, Allah'ın yarattığı her şeyin hukukunun görülüp gözetilmesinde muhtesibin sorumlu olduğuna dair kayıt bu kişilerin ne kadar geniş yetkilerle donatıldığını göstermektedir. Gerek ilgili kanunnâmelerden gerekse Aralık 1479 Edirne'ye ihtisab ağası tayinine dair bir hükümden anlaşıldığına göre bu görevlilerin bakacakları işler içtimaî, iktisadî, adlî ve dinî alanları kapsıyordu⁴³.

Ele aldığı konu din ve gelenekler olan muhtesiplik makamı, belirli kurallar çerçevesinde ve dengeli bir şekilde kişi, toplum, devlette yaşayan kişilerin hakları ile kamu ahlak ve nizamının korunması olan şer'î faaliyetler Müslüman halk için kutsal bir görev sayılmıştır⁴⁴. İhtisap, hisba kelimesinden gelir ve geleneksel Ortadoğu şehirlerinde ekonomik hayatın ve düzenin denetimiyle görevli memura muhtesip denmektedir. İslam dini, devletin başındaki kişinin toplum menfaatini gözeterek toplumda genel geçer kabul gören değer yargılarını ve yasaklarını desteklemesini ister. Bu tür yasaklar hisba adı altında toplanarak şeriatın bir kısmını meydana getirmekte ve halifenin görevlerinden biri olarak ifade edilmektedir⁴⁵.

Belediyelerin toplumdaki görevlerini ifa etmeleri, Türk gelenek ve göreneklerine göre padişahın görevleri arasında yer alırdı. Padişah bizzat bu görevleri yerine getiremeyeceği için bu görevler onun atadığı memurlar tarafından yerine getirilirdi. Bu görevlilerden birisi de muhtesipti. Muhtesip; çarşı ve pazarların, bir başka ifade ile gündelik ekonomik hayatın düzenleyicisiydi⁴⁶. Muhtesip, çarşı pazarda yer alan ürünlerle ilgili meselelere, ölçme ve tartmadaki hilelere, fiyat ve pazarlıktaki adam kandırma olaylarına, pazarı ve çarşayı kontrol etme işlerine nezaret eder, zamanında borcunu vermeyenleri adil ve insafli olmaya mecbur kılardı. Ancak muhtesibin icraat alanının sınırları bellidir; bir hükmün infaz edilmesi, bir kararın verilmesi, delil dinlenmesi bahis konusu olmayan meselelere bakmakla yükümlüdür⁴⁷. Muhtesip, esnaflar arasındaki sanatsal ve ticari hayatı düzene sokma ve kontrol etme görevlerini yerine getiriyordu. Bu görevlerin uygulandığı kaideler ise hisba adı altında toplanmıştı.

⁴³ Ziya Kazıcı, "Hisbe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 18, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 143.

⁴⁴ Cengiz Kallek, "Muhtesib", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 18, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 143.

⁴⁵ Miyase Koyuncu, *a.g.e.*, s. 97.

⁴⁶ Özer Ergenç, *XVI. yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006, s. 150-151.

⁴⁷ Miyase Koyuncu, *a.g.e.*, s. 97.

Hisba kavramı genel manada, Müslüman halkın günlük hayatta birbirleriyle olan ilişkilerini denetleyen, dine dayanılarak oluşturulan kurallar bütünüydü⁴⁸.

1. 1. 1. 6. Ehl-i Hibre

Esnaf gruplarının kendi aralarındaki, esnaf ve merkez arasında ya da idare kurulu içinde vuku bulan anlaşmazlıklara hakemlik eden, söz ve otorite sahibi ustalardan meydana gelen danışman grubuydu⁴⁹. Lonca üst kurulu fonksiyonu icra eden ehl-i hibre mesleklerinde tecrübeli, söz ve otorite sahibi ustalardan meydana gelmiştir. Esnaf arasında ve mahkemede bilirkişi görevi yapan bu kıdemli ustalar, *ehl-i hibre* ya da *ehl-i vukuf* şeklinde adlandırılmaktadır. Bir veya birden fazla kişinin ehl-i hibre olma ihtimali vardır ve kadı huzurunda kethüda da olduğu gibi esnaf tarafından tayin edilmesi talep edilen kişi ya da kişiler merkezden alınan berat ile bu göreve resmen atanmaktadır⁵⁰. Bu atamalarda halkın da talepleri göz önünde bulundurulurdu. Mesela 1584 yılında hayyatlar (terziler), ehl-i hibre olan Mehmed'in, ihaneti sebebiyle görevden uzaklaştırılmasını ve yerine Ömer adında birinin atanmasını talep etmiştir. Merkezin emri üzerine her iki kişi de mahkemeye çağırılmış ve halkın istediği bu kişi göreve getirilmiştir⁵¹.

Ehl-i hibrenin görevi daha çok üretimle alakalıdır. Yani ehl-i hibre üyeleri, ürün kalite kontrolünden mesul olan kadı ve muhtesibin lonca içinden danışman ve yardımcılardır. Ehl-i hibrenin uzman görevlileri, esnaf arasında güvenilir kimselerdir ve esnaf, aralarındaki bir mevzuyu kadı huzuruna çıkarmak yerine öncelikle ehl-i hibreye götürmeyi tercih etmektedir⁵². Ehl-i hibre bununla birlikte denetim komisyonunda da görev yaparlardı. Çünkü yiğitbaşılar, onların bilgisi olmadan kalite kontrolü yapamazdı. Ehl-i hibre grubunun esnaf arasında belli kurallara göre dağıtılması gereken malların gönderilmesi ve işçi gönderilmesi gibi konularda da görevli oldukları bilinmektedir⁵³.

Yukarıda esnaf yöneticilerinin görev ve yetkilerinden bahsedilmiştir. Esnaf yönetim kurulu her ayın ilk ve üçüncü haftalarında Cuma günleri teşkilâta ait odada,

⁴⁸ Selahattin Bayram, *a.g.m.*, s. 90.

⁴⁹ Selahattin Bayram, *a.g.m.*, s. 90.

⁵⁰ Özer Ergenç, *a.g.e.*, s. 182.

⁵¹ M. Asım Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 29-30.

⁵² Miyase Koyuncu, *a.g.e.*, s. 113.

⁵³ M. Asım Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 30.

esnaf şeyhinin başkanlığında bir araya gelir. İki hafta boyunca esnaflarla ilgili önemli olayları anlatır, daha önceden yönetim kurulu tarafından toplantılarda alınan kararların uygulanmasını ve sonuçlarını beyan ederdi. Gerekli görülen önemli konuları toplantıda görüşmeye açar ve bir sonuca bağlamaya çalışırdı⁵⁴.

1. 2. 19. YÜZYILDA İSTANBUL'DA LONCALAR VE ESNAFLAR

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren İstanbul önemli bir tüketim merkezi olmuştur. Bu durumun İstanbul'da ticaretin gelişmesini ve kurumsallaşmasını sağladığı söylenebilir.

Osmanlı devleti kuruluş döneminden itibaren, imalat ve hizmet sahasının baş aktörü olan esnafın örgütlenmesine destek olmuş ve esnafa bazı ayrıcalıklar tanımıştır. Devletin bu konudaki çabalarının ilk aşamasını, esnafın örgütlü bir yapı arz etmesinin temini için ayrı ayrı faaliyetlerde bulunan esnafın birlik oluşturmasını sağlaması gelmekteydi. Devletin esnaf üzerindeki bu politikasının amacı ise, üretimin ve fiyatların garantisinin sağlanmasıydı. Bu anlayış çerçevesinde devlet, üretimi ve hizmeti gerçekleştirecek esnafa bazı tekel haklar tanımış ve bu haklar bağlamında esnaf birliklerinin oluşumunu sağlamıştır⁵⁵.

İktisadi hayatın organizasyonunda ise esnaf ile devlet arasındaki ilişki daha ziyade işbirliği şeklinde olmuştur. Gerek esnaf oluşumlarının kendilerinin belirledikleri nizamlar, gerekse devletin koyduğu kaideler esnaf faaliyetlerinin temel yapısını oluşturmuş, aynı zamanda esnafın üretim anlayışını da belirlemiştir. Esnafın örgütlenme aşamasında kendi nizamlarını belirlemeleri ve bu nizamları kendilerini bağlayıcı şekilde resmi hale getirmeleri esnafla devlet ilişkilerini oldukça kolaylaştırmıştır⁵⁶.

Osmanlı esnafı sınaî mülkiyet hakları bağlamında kendilerine tanınan tekellere bağlı olarak teşkilatlanmışlardır. Bu şekildeki bir örgütlenme de esnafın, üretim yapabilmesi için usta ve kefil olması yanı sıra ilgili esnaf birliğinin nizamlarında belirtilen dükkânlarından birisine de sahip olması gerekiyordu. Dükkânı olmayan ustanın üretim yapamayacağı esnafa tanınan üretim tekellerinde önemli bir aşamayı ihtiva etmekteydi. Çünkü esnafın üretim yapabilmesi için kefilli ve ustalık haklarına

⁵⁴ Mithat Gürata, *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar*, Ankara: Tisa Matbaacılık, 1975, s. 104.

⁵⁵ Ahmet Kala, *a.g.m.*, s. 423-430.

⁵⁶ Mehmet Genç, *"Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri" Ahilik ve Esnaf*, İstanbul: İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği Yayınları, 1986, s. 113-124.

sahip olmasının yanında bir de belli sayıyla sınırlandırılmış dükkânlardan birine sahip olması gerekiyordu. Bu sınırlandırma esnafın dâhil olduğu lonca üyeleri ve devlet tarafından yapılmaktaydı⁵⁷.

Osmanlı esnaf kurumu belirli bir düzeni ve kuralları olan ve bu kurallar çerçevesinde meydana gelmiş bir teşkilat olup dini ve ahlaki değerleri bünyesinde barındırmaktadır. Yabancı bir seyyahın gözünden bu duruma bir misal vermek gerekirse, 18. asrın sonlarına doğru Türkler arasında çeyrek yüzyıl yaşamını sürdüren d.'Ohsson, vaziyeti şöyle izah etmektedir: “Osmanlılar, kutsal kitapları olan Kur'an-ı Kerim'de beyan edilen doğruluk anlayışı, ahlâk ve namus kurallarına çok fazla bağlıdırlar. Toplumdaki insanlar bütün sosyal ilişkiler ve düzen, tamamen iyi niyetli olmalarına ve birbirlerine şefkatli davranmalarına dayanmaktadır. Başka ülkelerde olduğu gibi, Osmanlı halkı kendi aralarında yazılı bir anlaşmaya dayanmadan ilişkilerine devam ederler ve böyle bir anlaşmaya gerek dahi duymazlar. İnsanların iyi niyetleri ve sözleri, her şeyi kısa süre içinde hallederdi. Osmanlı vatandaşları, verdikleri sözün eri insanlardır. Bu tutumları ve davranışları, sadece Müslüman dindaşlarına karşı değil, hangi dine mensup olursa olsun, diğer milletlere ait vatandaşlara karşı da bu şekilde hareket ederlerdi. Sözlerini tutma konusuna çok önem gösterir, Osmanlılara göre İslam dinine mensup olsun ya da olmasın şahıslar arasında hiçbir fark gözetilmemiştir. Hak etmedikleri bir kazancı, ahlâksızlık ve dine aykırı görürlerdi. Gayri meşru bir şekilde kazanılmış servetin, bu dünyada ve öteki dünyada insanı mutsuz edeceğine samimi şekilde inanırlar” demektedir. Osmanlı Devleti son zamanlara doğru (19. yüzyılın ortaları), İstanbul'da uzun seneler hayatını sürdüren batılı bir tarihçi olan M.A. Ubcini'nin şehirde yaşayan değişik milletlerin karakter yapılarını öğrendikten sonra, anılarında: “Bir kural olarak, Ermeni ile Rum ile Yahudi ile bir alışveriş yapacak olursanız pazarlık yapınız. Ancak bir Müslüman ile alış-veriş yapacak olursanız onlarla pazarlık yapmayın, size söylediği ürünün fiyatından emin olun ve istediğini veriniz” diye yazar⁵⁸.

⁵⁷ Kübra Dinçer, *19. Yy. Osmanlı Esnaf Birliklerinin ve Mensubu İşyerlerinin Şirketlere ve Cemiyetlere Dönüştürme Denemesi ve Sonuçları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, 2016, s. 29.

⁵⁸http://osmanlikulturunuyasatmadernegi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=174&Itemid=191, (Erişim Tar: 07.05.2019).

1. 3. İSTANBUL ŞEKERCİ ESNAFI

Şeker kelimesi Arapça olup, “*sukkar*” kelimesinden türemiştir. Arapların bu kelimeyi Hint halk edebiyatı diye bilinen Pankirt’ten aldığı tahmin edilmektedir. Şeker kelimesi İngilizce *sugar*, Almancada *zucker*, Fransızcada *sucre* ve Farsçada *şakar* kelimeleriyle karşılık nılmaktadır⁵⁹.

Dünya tarihinde şeker üretimi ilk olarak M.Ö 4. asırda şeker kamışından Hindistan’da yapılmaya başlamıştır. Yunanlı filozof Aristoteles’in öğrencisi Theophrastos Milattan Önce 370 yıllarında Hindistan’da kamışa benzeyen bir bitkide, tatlı bir tuz bulunduğunu ifade etmekle birlikte, M.Ö. 116’lı yıllarda yaşamını sürdüren Romalı Varro ise Hindistan’da ağaç büyüklüğünde bir kamış yetiştirildiğini ve bundan elde edilen tatlı tuzun tüketildiğini belirtmektedir⁶⁰.

Şeker kamışından şeker üretme tekniği Hindistan’ın ardından Mısır’a oradan da 11. yüzyılda Kıbrıs’a ulaşmıştır. Kıbrıs bu tekniğin doğudan batıya ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Daha sonraları ise Sicilya adası vasıtasıyla Avrupa’ya oradan da Kanarya Adaları yolunu izleyerek artık 16. yüzyılda uluslararası ticarete konu olmaya başlamıştır⁶¹.

Dünya tarihinde giderek yayılan ve bolca tüketilen bu besinin Osmanlı Devleti tarafından 14. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı tarihinde şeker ilk olarak Aşıkpaşaoğlu’nun, Sultan I. Murat (Hüdavendigâr)’ın oğlunun düğünü esnasında (1382) “şekerlerin o kadar çok olduğunu ve ortaya döküldüğünü” anlattığı anekdotta rastlanılmıştır⁶². Osmanlı sofralarında 14. yüzyıl sonlarında görülmeye başlayan şeker daha sonraları 16. yüzyıldan itibaren sağlam bir yer edinmeye başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti Suriye ve Mısır Osmanlı topraklarına katarak yalnız şeker tüketicisi olmaktan şeker üretimi yapmaya geçmiştir. Osmanlı üreticileri şeker üretimi noktasında zamanla uzmanlaşarak ürünlerini ihraç etmeye başlamıştır⁶³.

⁵⁹ Mehmet Karayaman, “Osmanlı Devletinde Şeker Fabrikası Kurma Teşebbüsleri”, *Tarih incelemeleri Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1, 2010, s. 298.

⁶⁰ Mehmet Karayaman, *a.g.m.*, s. 298.

⁶¹ Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Cilt: 1, Ankara: İmge Kitapevi, 1993, s. 188.

⁶² Aşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, (Haz: Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç), İstanbul: 2003, s. 119.

⁶³ Zafer karademir, *a.g.m.*, s.188.

Osmanlı sarayı şeker tüketimi bakımından imparatorluk sınırları arasında ilk sırayı almaktaydı. Kıbrıs'ın Osmanlı topraklarına katılmasıyla birlikte burada üretilen şekerin tek alıcısı saray oluyordu. Saray mutfağının yeme-içmesinde en önemli idarecilerin başında “*şeker emini*” ve “*şeker nazırı*” yer almaktaydı. Bu idarecilerin denetimi altında çalışacak olanlar ise halk arasından seçilmiş sıradan insanlar değil güven duyulan kullardan seçiliyordu. Saray dışında en fazla şeker tüketimi ise İstanbul şehrinde gerçekleşiyordu. Aynı zamanda saraydan sonra alım satım önceliği yine İstanbul'a verilmişti⁶⁴.

Osmanlı Devleti'nde iktisadi yaşamın her alanında olduğu gibi şeker üretiminde ve satışında da esnaf grupları kendi arasında örgütlenmişti. Belirli bir sistem dahilinde çalışmalarını ifa eden bu tacirler-tüccarlar(*şeker fűrüşan-şeker satan*), esnaf alayları arasında yerini almaktaydı. *Şekerci hirfeti* de denilen bu grup üretim ve fiyat ayarlamasında söz sahibiydi. Evliya Çelebi'ye göre kendi 17. yüzyılın ortalarında yetmiş adet şekerci dükkânının varlığından söz ederek, 100 kişiden oluşan bir esnaf kitlesi görev yapmaktaydı. Bunlardan başka İstanbul'un Galata'da semtinde görev yapan Sakızlı Rumlar ve Frenk Gayrimüslimlerinden oluşan şeker üreten ve satan kimseler de bulunuyordu. Buna benzer şekilde eczacı(*ispenciyyar- ispeçeran*)olan bu insanların 67 dükkânları olup toplamda 500 kişi bu dükkanlarda çalışmaktaydı. İstanbul dışında taşra kentlerinde de şeker ve şekerden yapılan ürünler satılmaktaydı. Aktarların da resmi olarak şeker satma hakları bulunuyordu. Şekerin az bulunmasına bağlı olarak, erken dönemlerden itibaren bir bitkisel ilaç katkısı olarak kabul edilmiş ve bazı hastalıklara iyi gelindiğine de inanılmaktaydı⁶⁵.

İstanbul'da özellikle Mısır çarşısı şeker alım satımının en yoğun olduğu yerd. Devlet dışarıdan gelen şekerini kontrol etmek amacıyla bu çarşı üzerindeki tekeline kaybetmek istemiyordu. 1733'te yayımlanan Sultan II. Mahmut'un bir fermanıyla Mısır çarşısı dışında şeker alım satımını yasaklamıştı⁶⁶.

İslam kültürünün saray ananelerinden olan şehzade tevellütleri için düzenlenen veladet-i hümayun, şehzadelerin sünnet düğünleri için düzenlenen Sûr-i hümayun, padişah şehzadelerinin derse ilk başladıklarında yapılan Bed-i besmele, hanım sultanlar

⁶⁴ Zafer karademir, *a.g.m.*, s. 195.

⁶⁵ Zafer karademir, *a.g.m.*, s. 205.

⁶⁶ Ayşegül Demirhan Erdimer, “Osmanlı Tıbbında Mısır Çarşısı'nın Yeri ve Önemi”, *Osmanlı*, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, Cilt: 8, 1999, s. 562.

evlendikleri zaman düzenlenen Sûr-i cihaz, ordunun herhangi bir savaşı kazanması sonucu yapılan Fetih Şâdûmanlığı gibi şenlik ve törenler Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilmiştir. Şenlikler sadece devletin üst kademe yöneticilerine değil herkese açık olarak yapılıyordu. Böylece saray ve Osmanlı toplumunun bir araya gelmesi sağlanıyor, yönetici kesim ve halk arasındaki ilişkiler daha da artıyordu. Osmanlı sünnet törenleri 15. asırda Edirne şehrinde, 16. asırdan sonra ise IV. Mehmet'in 1675 yılındaki sünnet töreni dışında başkentte At veya Ok Meydanlarında yapılmıştır⁶⁷.

Osmanlı toplumunda birçok eğlence töreni yapılıyordu. Bunlardan bazıları olan sünnet ve evlilik gibi amaçlarla yapılan şenlik ve törenlerde hazır bulunan kişilere şeker alayı ve çanak yağması adı verilen iki gösteri sunulmuştur. Bu gösteriler, 27 Kasım 1539 Perşembe günü Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Bayezid ve Cihangir'in sünnet törenleri esnasında halk için verilen ziyafette ve 1582 yılında yapılan sünnet şöleninde yapıldığı görülmüştür. Bu şeker alayında, şekerden yapılmış ve bazen büyük boyutlara erişen eşya, bitki, hayvan ve hatta insan figürleri At Meydanı'na getirilmiştir⁶⁸. Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Bayezid ve Cihangir'in sünnet alayı törenlerinde 850 kantar şekerin kullanıldığı bilinmektedir. Kına gecesinde 53 tür tatlı ve şekerli kurabiye'nin orada bulunanlara ikram edildiği bununla birlikte ziyafetlerde toplam 116 farklı tatlı türünün ikram edildiği ifade edilmiştir. 1582 yılında yapılmış olan sünnet merasiminde bu figürlere 9.595 kg şeker, 5.644 kg misk, tarçın, karanfil, anason, turunç, limon, kişniş, badem ve fıstık kullanılmıştır. At Meydanında gösteri yapıldıktan sonra şekerden yapılmış olan şeker nahılları halka dağıtılmış ve böylece İstanbul halkı 15 tona yakın şeker aralarında paylaşmışlardır⁶⁹.

Osmanlı Devleti'nde çeşitli amaçlarla düzenlenen muhtelif şenlikler yapılırdı. Bu şenliklere şekerci esnafı da katılırdı. Katılmış oldukları bu alaylarda biri kırmızı-beyaz, diğeri rengârenk iki sancakla boy gösterdikleri bilinmektedir. Bu renkli bayraklar dışında ellerinde çeşitli figürlerde şekerden yapılmış heykellerin bulunduğu görülmektedir. 1582 yılında III. Murad'ın oğlu III. Mehmed'in sünnet merasimi amacıyla düzenlenen şenlikte şekercilerin iki esnaf grubu halinde (şeker-furûşân, nakl-

⁶⁷ Zeynel Özlü, "Osmanlı Saray Şekerleme ve Şekerlemecileriyle İlgili Notlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 58, 2011, s. 175-176.

⁶⁸ Stefanos Yerasimos, *Sultan Sofraları 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 36-40.

⁶⁹ Zeynel Özlü, *a.g.m.*, s. 176-177.

furûşân) şenliğe katıldıkları görülmektedir⁷⁰. Sultan IV. Mehmed de 1675 yılında büyük şehzadesi Mustafa (II. Mustafa) ve küçük şehzadesi Ahmed'i (III. Ahmed) Edirne'de sünnet ettirmiştir. Şenlik için gerekli olan nahılların, şeker işlerinin ve çeşitli düğün malzemelerinin yapım yeri olarak Sultan Selim Vakfı'ndan bir han kiralanarak şenlik sorumlusuna bırakılmıştır. Burada 200 kadar şekerci çalışanları, 150 nahılcı ve 50 kadar yardımcı eleman istihdam edilerek yoğun bir çalışma sonucu büyük ve küçük nahıllar, şekerlemeler, şeker tasvirleri (şekerden bülbüller, aslanlar, tavuslar, karacalar ve develer), iki büyük, kırk küçük nahıl yapılmıştır⁷¹.

1720 yılındaki bir diğer şenlikte ise 64 kilo kestane şekeri ile 519 kilo badem şekerlemesi yapıldığı, ayrıca 6 Mart 1858 yılında Asaletlü Pernes Dûbâvîr cenablarına verilen ziyafet-i seniyye ve Mayıs ve Haziran aylarında, sûr-i hümâyûn için gerekli şekerleme vs. hazırlığı ile ilgili olarak 600.000 kuruş masraf yapıldığı görülmektedir⁷².

Osmanlı sarayının istekleri doğrultusunda düzenlenmiş olan çeşitli şenlikler ve törenler dışında, bayramlarda, ulufe törenlerinde baharın gelişinin en büyük simgesi olan nevrüzde, Osmanlı ülkesini ziyaret eden kral, kraliçe, han gibi devlet yöneticileri ile elçi ve sefirlere önem derecelerine göre şeker sunumları gerçekleştirilirdi. Ramazan bayramlarında sadrazam tarafından saray görevlileri ve Topkapı'da bulunan Halveti Dergâhına sunulan şekerlemeler incelendiğinde padişah ve bu Halveti Dergâhına hediye edilen şekerleme miktarlarının aynı olduğu göze çarpar. Bu dergâh ve Osmanlı saltanatının temsilcisi olan padişaha eşit derecede hediye edilen şekerlemeler Osmanlı Devleti'nin İslam dinine gösterdiği sonsuz saygıyı gözler önüne sermektedir. Osmanlı sarayında ikramları yapılan şekerlemelerde Osmanlı halkının etkisi varken 19. asra gelindiğinde batılılaşmanın etkisi ile Fransız ekolünün etkileri de görülmüştür. Bu bağlamda kimi zaman Avrupa'dan şekerleme sipariş edilirken kimi zamanda Avrupa'dan şekerlemeciler getirildiği görülmektedir. Osmanlı sarayının beğenilerini toplayan bu şeker imalatçılarına şekercibaşı, şekerlemecibaşı veya "şekerlemeci-i şehriyari" unvanlarının nişaneleri verilmiştir⁷³.

⁷⁰ Nail Tan, "Türkiye'de Şekerciliğin Gelişmesinde Hacı Bekir Müessesesinin Rolü", *Yemek Kitabı Tarih, Halk Bilimi, Edebiyat*, (Haz: M. Sabri Koz), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003, s. 992.

⁷¹ Metin Saip Sürücüoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mutfak Teşkilatı Protokol Tören ve Şenlik Yemekleri", *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*, (Haz: Kamil Toygar), *Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı*, Yayın No: 23, 1999, s. 71-74.

⁷² Zeynel Özlü, *a.g.m.*, s. 177.

⁷³ Zeynel Özlü, *a.g.m.*, s. 184.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1. 19. YÜZYIL SONLARINDA İSTANBUL ŞEKERCİ ESNAFININ MEKÂNSAL ÖRGÜTLENMESİ

2. 1. 1. ŞEKERCİ DÜKKÂNLARININ YERLERİ VE MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI

19. yüzyıla ait İstanbul Şekerci Esnafı Sayım defterlerini taradığımızda İstanbul'daki şekerci esnafının çalışma alanının geniş bir yer kapsadığı görülmektedir. Genel olarak şekerci esnafının Eminönü, Sultan Ahmet, Maltepe, Bayezid, Fatih ve Eyüp gibi semtlerde bulunan mahalle ve caddelerde yer aldığını söyleyebiliriz. Esnaf sayım defterlerinin incelenmesi sonucunda 1296 tarihli defterde 23, 1299 tarihinde tutulan defterde 16, 1300 tarihli defterde 16, 1302 tarihli defterde 34 ve 1305 tarihinde tutulmuş olan defterde ise 33 tane dükkânın bulunduğu saptanmıştır. Defterlerin taranması sonucunda İstanbul'un farklı farklı mahalle, cadde ya da sokaklarında 122 tane şekerci esnafına ait olan dükkân tespit edilmiştir.

Defterleri incelediğimizde dükkânların yeri tarif edilirken genel olarak şu şekilde adres belirlenmiştir; Öncelikle kâtip, dükkânın bulunduğu caddeyi daha sonra ise ustanın kaydının en başında dükkânın bulunduğu mahalleye yer vermiştir. Kimi zaman ise cadde ve mahalle yerine sadece dükkânın bulunduğu hanı kayda almıştır. Ayrıca her dükkân için bir genel numara verilirken bir de teneke numaraları deftere kaydetmiştir.

Vakıflar Genel müdürlüğünden alınan esnaf sayım defterleri analiz edilirken, VGM, 5255, 5431, 6189, 7770/0, 7770/1 nolu sayım defterlerinde yer alan dükkânların yer ve mevkilerine bakıldığında 30 tane cadde, 42 tane mahalle ile çeşitli esnaf gruplarını bünyesinde barındıran 12 adet han ve dükkânların yer aldığı diğer yerler tespit edilmiştir. Verilerden yola çıkılarak ise aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Cadde Adı	Mahalle Adı	Han ve Diğer Mevkiler
Köprübaşı Caddesi	Hubyar Mahallesi	Valide Hanı Derunu
Bahçe Kapı Caddesi	Hacı Küçük Mahallesi	Yalı Camii Şerif Deposu

Balık Pazarı Caddesi	Karagür Mahallesi	Zindan Kapısı Dâhili
Köprübaşı Koyuncu Caddesi	Hoca Paşa Mahallesi	Kutucular Hanı
Zindan Kapı Caddesi	Ayasofyay-1 Kebir Mahallesi	Çukur Han Derunu
Koska Caddesi	Sultan Ahmet (...) Paşa Mahallesi	Sitanbullu Hanı Derunu
Hoca Paşa Caddesi	Sultan Bayezid Mahallesi	Vezir Hanı Ortası
Ayasofyay-1 Kebir Caddesi	Kalaycı Hasan Ağa Mahallesi	Okçular Başı
Bab-1 Hümayun Caddesi	Mercan Ağa Mahallesi	Yeniçeri Şerif Kapusu
Irgat Pazarı Caddesi	Cebecioğlu Mahallesi	Gedik Paşa Başı
Okçular Başı Hasan Paşa Hanı Caddesi	Kızıлтаş Mahallesi	-
Aksaray Caddesi	Nişancıyı Atik Mahallesi	-
Koca Kapı Nişancısı Caddesi	Gureba Hüseyin Ağa Mahallesi	-
Saraçhane Caddesi	İlyas Mahallesi	-
Kantarcılar Kıyle Çeşmesi Caddesi	Gurebacılar Ağa Mahallesi	-
Uzun Çarşu Caddesi	Sarı Teymur Mahallesi	-
Hasırcılar Caddesi	Nasuh Paşa Hacı Ahmed Mahallesi	-
Ketenciler Başı Sabuncu Hanı Caddesi	Soyacı Hayreddin Mahallesi	-
Leblebiciler Hanı Caddesi	Kalender Han Mahallesi	-
Mahmut Paşa Caddesi	Rüstem Paşa Mahallesi	-
Ahmet Altun Caddesi	Çulcu Alaaddin Mahallesi	-

Hamidiye Caddesi	Beylerbeyi Mahallesi	-
Soğuk Su Caddesi	Halil Attar Mahallesi	-
Kum Kapı Nişancı Caddesi	İshak Paşa Mahallesi	-
Yıldız Hamamı Caddesi	Ulya Hoca Mahallesi	-
Tahta Kale Caddesi	Çelebioğlu Mahallesi	-
Sercihan Paşa Caddesi	İstavroz Mahallesi	-
Hasan Paşa Caddesi	Firuz Ağa Mahallesi	-
Karakol Caddesi	Sarıyer Mahallesi	-
Sodacı Paşa Caddesi	Orhan Gazi Mahallesi	-
-	Ayaz Mahallesi	-
-	Kalendar Han Mahallesi	-
-	Hoca Hayreddin Mahallesi	-
-	Kızıl Mescid Mahallesi	-
-	Molla Zeyrek Mahallesi	-
-	Mercan Mahallesi	-
-	Yakup Ağa Mahallesi	-
-	Çıkrıkçı Kemalettin Mahallesi	-
-	Fazıl Ahmet Mahallesi	-
-	Ahmet Beg Mahallesi	-
-	Emin Beg Mahallesi	-
-	Tarakçılar Mahallesi	-

Tablo 1: İstanbul'da Şekerci Esnafı Dükkânlarının Bulunduğu Mahalle Cadde Han vb. Yerler

Osmanlı Devleti'nin kemik yapısını oluşturan mahalleler birçok müesseseyi bünyesinde barındırmaktaydı. Bu müesseseler mahallelerin şekillenmesinde kimi zaman ise isimlendirilmesinde aktif rol oynuyordu. 19. yüzyıl Esnaf Sayım Defterlerinden elde edilenlere göre mahallelere, caddelere kimi zamanda hanlara buralarda bulunan

esnafın isimleri verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde esnafın mahallelerde, cadde üstlerinde, sokak aralarında, hanlarda konumlandığı bilinmektedir. İncelemesi yapılan esnaf sayım defterlerinde de görüldüğü üzere şekerçi esnafının da belirli yerlerde topluma hizmet verdikleri bilinmektedir. Şekerçi esnafına ait belgeler incelendiğinde şekerçi esnafına ait olan dükkânların diğer esnaf gruplarına ait dükkânlar ile iç içe yer aldığı tespit edilmiştir. Buna örnek olarak; Kantarcılar, hasırcılar, leblebiciler, ketenciler gibi esnafa ait isimlerin verildiği mahalleler, caddeler ve hanlar gösterilebilir.

Yukarıda tablo 1'de de belirtildiği üzere bahsi geçen dönemde İstanbul'da şekerçi esnafına ait dükkânların bulunduğu 30 cadde, 42 mahalle ve bunlar dışında dükkânların konumlandığı 12 tane de han ve diğer yerler karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca defterler incelendiğinde birçok mahalle ya da cadde ve handa birden çok dükkânın bulunduğu tespit edilmiştir. Genel olarak 19. yüzyılda şeker üretimi ve satışı yapılan bu dükkânların İstanbul'da Eminönü, Sultanahmet ve Fatih'te ağırlıklı olarak yer aldığı tespit edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1. İSTANBUL ŞEKERCİ ESNAFININ İNSAN VE İSTİHDAM ÖRGÜTLENMESİ

3. 1. 1. USTALAR

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen esnaf teşkilatında, idari yapı iki kısımda incelenebilir. Birincisi esnaf sisteminin ana temalarını oluşturan ancak fiziki olarak aktif rol oynamayan idareci kısmı meydana getirmekteydi. Bu idareci kısım olan gruba; esnaf şeyhi, nakib, duacı, çavuş, yiğitbaşı, kethüda ve nizam ustaları girmektedir. Bu idari yapının ikinci basamağını ise direkt olarak üretimi işini üstlenen usta, kalfa ve çırak oluşturmaktaydı. Fütüvvet yöntemini uygulayacak nitelikli esnafın azalmaya başlaması ve topumdaki ticari faaliyetlere gayrimüslim tüccarların daha fazla dâhil olmaya başlaması sebebiyle Osmanlılardan önce genelde toplantı yerleri olarak kullanılan tekke, dergâh ve zaviyeler olan ahilik teşkilatı, Osmanlılarda yerini lonca odalarına bırakmıştır⁷⁴. Bu dini yerlerdeki toplantılarda birinci dereceden yönetici amir, şeyh ve nakip sayılırken, lonca sisteminde bu görevlilerin yerini kethüda ve yiğitbaşı almıştır. Esnaf arasında ihtiyar veya eski olarak adlandırılan bu görevliler devlet ile esnaf arasındaki ilişkilerin düzenli bir şekilde işleminde önemli rol oynamışlardır. Sözü edilen bu ekonomik örgüt XVIII. ve XIX. asırlar içinde de bazı değişikliklere uğrasa da kendine has özelliklerini korumayı başarmıştır⁷⁵.

Osmanlı Devleti'nde usta olabilmenin şartı meslek grubuna ait bir kimsenin loncayı oluşturan ailelerden, dini veya sosyal zümrelerden birine dâhil olması gerekiyordu. Bununla birlikte gedik olarak ifade edilen, mesleğini icra etme hakkını satın alabilecek kadar da zengin olması gerekiyordu. Gedik hakkı satın alındıktan sonra usta mertebesini alan kişi kendi mesleğini icra eden diğer ustalarla sıkı bir ilişki içerisine girmektedir. Usta olabilmenin kademelerini başarılı bir şekilde gerçekleştiren usta adayı, esnaf grubu içinde yer almaya hak kazanır ve saygı görmeye başlar⁷⁶.

İstanbul Esnaf Sayım Defterlerini incelediğimizde şekerçi dükkânlarında çalışan toplam 116 tane usta olduğu tespit edilmiştir. Her ustanın kaydı tutulduğunda önce fiziki özellikleri daha sonra ismi, nereli olduğu, bazı defterlerde doğum yılı bazılarında

⁷⁴ Mehmet Demirtaş, *a.g.e.*, s. 27.

⁷⁵ Aslıhan Nakiboğlu, Bengü Doğanün Yasa, *a.g.m.*, s. 367-368.

⁷⁶ Aslıhan Nakiboğlu, Bengü Doğanün Yasa, *a.g.e.*, s. 369.

ise yaşı belirtilmiştir. Ustaların yaşlarının 20 ila 65 arasında değiştiği görülmektedir. Bu dükkânlarda çalışan Müslüman ustalar olduğu gibi gayrimüslim olan birçok usta da bulunmaktadır. Tutulan kayıtlarda ustaların memleketleri belirtilirken birkaç kayıta ise memleket yerine ustaların etnik kökenine (Çerkez, Muhacir, Gürcü gibi) yer verilmiştir. Bu dükkânlarda çalışan esnafların isimleri ve isim analizleri ise aşağıda bir başlık altında değerlendirilmiştir.

3. 1. 1. 1. Ustaların Adları

Osmanlı Devleti'nde esnaflar toplumunda birçok alanda faaliyet göstermekteydi. Bu esnaf gruplarından biri de şekerçi esnafıydı. Osmanlı esnaf hiyerarşisine göre bir dükkânda en üst konumda ustalar yer almaktaydı. Esnaf Sayım Defterlerinde şekerçi esnafına ait olan belgeler incelendiğinde 93 tane ustanın varlığından söz edilmiştir. Bu ustaların 70 tanesi Müslüman iken 23 tanesi Gayrimüslimdir. Esnaf sayım defterlerinin incelenmesiyle ustaların kayıtlarından elde edilmiş olan bilgiler ışığında uzun bir isim listesi elde edilmiştir. Bu isimlerden tablo oluşturulmuş ve bu tablo aşağıda sunulmuştur.

Abdullah bin Ahmed	Halil bin Hacı Mehmed	Mehmed Sait bin Mehmed
Abdullah bin Osman	Hasan bin Mustafa	Mehmed Salih bin Hacı Mehmed
Ahmed (...)	Hasan bin Ömer	Muhiddin bin Hacı Bekir
Ahmed bin İbrahim	Muhittin bin Hacı Bekir	Mustafa bin Ali
Ahmed bin Mehmed	Hurşid bin Abdullah	Mustafa bin Mehmed
Ahmed bin Mustafa	Hüseyin bin İbrahim	Mustafa Hüseyin bin İbrahim
Ahmet bin Selim Mustafa	Hüseyin bin İsmail	Osman bin Raşid
Ali bin İbrahim	Hüseyin bin Mehmed	Osman Nuri bin Hacı Yakup
Ali bin Osman	İbrahim bin Ali	Ömer bin Ömer
Bekir bin İbrahim	İbrahim bin Mehmed	Raşid bin İsmail
Emin bin Mustafa	İsmail bin Ömer	Raşit bin İbrahim
Emrah bin Yakub	İsmail Hakkı bin Rıfat	Reşid bin Halil
Galib bin İbrahim	Kahraman bin İlyas	Sait Ağa Uhdesinde
Hacı Abdullah bin Osman	Kazım bin Halil	Sait bin Mehmed
Hacı Ahmed bin Hacı Bekir	Kazım bin Hüseyin	Salih bin Ali
Hacı Ahmet bin Mehmed	Mahmud bin Halil	Salih bin Hacı Mehmed

Hacı Halil bin Ahmed	Mehmed (...) bin Mustafa	Şevki bin Mustafa
Hacı İsmail bin Mehmed	Mehmed bin Halil	Yakub bin İbrahim
Hacı Mehmed bin Hasan	Mehmed bin Mehmed	Yakub bin Veli
Hacı Salih bin Hüseyin	Mehmed bin Mustafa	Yusuf bin Hasan
Hafız Hüseyin bin İbrahim	Mehmed bin Raşid	
Hafız Mustafa bin Hasan	Mehmed Rıfat bin Osman	

Tablo 2: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Müslüman Ustaların İsimleri

Osmanlı Devleti'nde toplumun iâşe ve ibate açısından zarar görmemesi için Müslüman ya da Gayrimüslim ayrımı yapılmamıştır. Esnaf sayım defterlerindeki kayıtlardan yola çıkılarak Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda birçok esnaf gurubunda olduğu gibi şekerci dükkânlarında da hem Müslüman hem de gayrimüslim ustaların çalıştığı bilinmektedir. Bu dönemde şekerci dükkânlarında çalışan 70 tane Müslüman usta, 23 tane gayrimüslim usta bulunduğu görülmüştür.

Kayıtlardan elde edilen veriler neticesinde ustaların isimleri Müslüman ve gayrimüslim olarak ayrı ayrı iki tablo haline getirilmiş ve incelenmiştir. Esnaf sayım defterleri transkripsiyon edilirken farklı defterlerde isimleri ve diğer kayıt bilgileri aynı olan birçok usta bulunduğu tespit edilmiştir. Örneğin *Abdullah bin Ahmet*⁷⁷ isimli usta 1296 ve 1305 tarihli defterlerde farklı dükkânlarda birkaç defa kayıt edilmiştir. Bu kayıtlar bize bazı ustaların farklı yıllarda farklı dükkânlarda bulduklarını göstermektedir. İsimler incelenirken Müslüman olan ustaların isimlerinin bazılarında "hacı, molla" gibi lakaplara da yer verildiği görülmektedir. Örneğin, *Halil bin Hacı Mehmet*⁷⁸, *Osman Nuri bin Hacı Yakup*⁷⁹ gibi. Müslüman ustalar içerisinde en çok kullanılan isimler Ahmed, Mehmed, Hüseyin, Hasan, İbrahim ve İsmail'dir.

Şekerci dükkânlarında çalışmakta olan Gayrimüslim ustaların isimleri ise aşağıdaki tablodaki gibidir.

Agya veledi Mıgırđıç	Korki veledi Dimoti
Apostol veledi Andon	Likor veledi Nikoli
Avram veledi Mihail	Limoncuoğlu veledi Yanko
Yanko veledi Limoncu oğlu	Nikol veledi Dimitri
Danki veledi Nikoli	Ohannis veledi Karabet

⁷⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter nu: 5255 s. 26, 7770/0 s. 35.

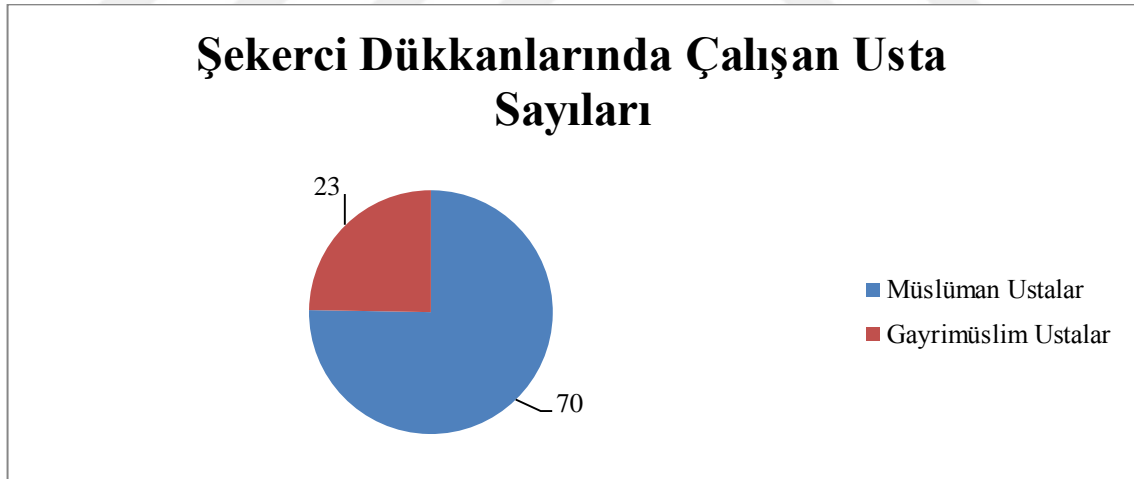
⁷⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter nu: 7770/0, s. 13.

⁷⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter nu: 7770/0, s. 30.

Gürcülü veledi Adem	Pergi veledi Adem
Istafan veledi Istafan	Serkis veledi Ohannis
Istifan veledi Aleksan	Vankil veledi Nikola
İlya veledi Yorgi	Yani veledi Yorgi
İşmat veledi Yorgi	Yorgi veledi Kopanadi
Kirkor veledi Masol	Yuvan veldi Karabet
Kirkor veledi Matuk	

Tablo 3: 19. Yüzyıl Sonlarında İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Gayrimüslim Ustaların İsimleri

Gayrimüslim ustaların kayıtlarına bakıldığında ustalar arasında en çok kullanılan isimlerin Yorgi ve Nikoli olduğu karşımıza çıkmaktadır. Gayrimüslim ustaların da bazen babasının mesleğine göre isimlerinin önüne lakaplar verilmiştir. Örnek olarak şunu gösterebiliriz; *Limoncuoğlu veledi Yanko*⁸⁰ gibi. Aynı baba isimlerine sahip olan bazı ustaların kardeş olduğu tahmin edilmektedir. Esnaf sayım defterlerinde yer verilen bir diğer konu ise ustaların fiziki özellikleri olmuştur. Bu kısım ise aşağıdaki *Ustaların Fiziki Özellikleri* başlığı altında işlenmiştir.

Grafik 1: Müslüman ve Gayrimüslim Ustaların Şekerci Dükkânlarındaki Dağılımının Grafiği

Yukarıda İstanbul şekerci dükkânlarında çalışan Müslüman ve gayrimüslim ustaların dükkânlarda çalışma oranlarını gösteren bir grafik hazırlanmıştır. Grafiğe göre bu dükkânlarda çalışan Müslüman ustalar toplam çalışan ustaların %78,44'ünü oluştururken, Gayrimüslim ustalar ise toplamın %25,76'lık dilimini oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin üretime son derece önem verdiği daha önceden belirtilmişti.

⁸⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter nu: 6189, s. 7.

Devletin üretimde herhangi bir aksaklık yaşamaması için gerekli olan bütün önlemler alınırdı. Devlet üretimin devamlılığını sağlarken Müslim ya da Gayrimüslim olmayı sorun haline getirmezdi. Tam tersine üretimde devamlılık sağlanacaksa ve kişi mesleğinde yetkin bir kişiyse Gayrimüslim olması çok da önem arz etmezdi. Burada grafiğe bakıldığında da Müslüman ustaların yanında %25.76 kısmın Gayrimüslimlerden oluştuğu belirtilmiştir.

3. 1. 1. 2. Ustaların Fiziki Özellikleri

19. yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı Sayım Defterlerinde bahsi geçen bir diğer hususta ustaların fiziksel tasvirleri olmuştur. Kâtibin, dükkânlarda çalışanların fiziki özelliklerini yazmasının amacının aynı isimde olan çalışanların birbirinden ayırt edilmesi olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayede aynı dükkânda aynı isme sahip olan çalışanlardan kimin usta kimin kalfa kimin çırak ve diğer çalışanlar olduğu daha kolay tespit edilecektir.

Kâtip, ustaların kayıtlarını tutarken öncelikle boyunu, sakal ve bıyığını bazen de göz rengini tasvir etmektedir. Bu kayıtlara birkaç örnek verecek olursak “*Uzun boylu kumral sakallı*”, “*orta boylu ela gözlü*”, “*kısa boylu kara bıyıklı*”, “*uzun boylu şab-ı emred*⁸¹”, “*uzun boylu ter bıyıklı*” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere bu tabirlerden de anlaşıldığı gibi henüz sakalı bıyığı çıkmamış ya da yeni yeni çıkmaya başlayan genç erkeklerinde şekerci dükkânlarında usta olabildiği anlaşılmaktadır. Yaşları ise incelen defterlere göre aşağıdaki başlık altında belirtildiği gibidir.

3. 1. 1. 3. Ustaların Yaşları

Osmanlı Devleti’nde lonca teşkilatına giren usta adaylarından hiyerarşiyi takip ederek usta olmak isteyen birçok kişi bulunmaktaydı. Bu hiyerarşide ilk olarak usta adayı çırak daha sonra kalfa son olarak da gerekli şartları sağladıktan sonra usta olabilirdi. Buradaki temel prensip usta adayının yapacağı işte ehil olup olmamasıydı. Osmanlı Devleti’nde gerekli şartları sağladıktan sonra usta olamaya hak kazanan aday dükkân açabilirdi. Burada adayın yaşına bakılmaz ve işin erbabı olması en önemli kaide idi.

⁸¹ Şab-ı Emred: Genç, delikanlı, yiğit, sakalı, bıyığı çıkmamış genç anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2012, s. 2506

Bu ustaların kayıtları tutulurken her birinin yaşları ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır. Şekerci ustalarının yaşlarına bakıldığında ustaların yaşlarının 20 ile 65 arasında değiştiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda bazı ustaların doğum tarihi verilirken bazılarının ise yaşları verilmiştir.

Yaşı-(Doğum Tarihi)		Yaşı	
68 (1228)	37 (1265)	20	40
63 (1233)	37 (1265)	20	46
66 (1236)	37 (1265)	20	47
69 (1236)	36 (1266)	22	50
67 (1238)	36 (1266)	22	50
67 (1238)	35 (1267)	22	50
54 (1242)	38 (1267)	24	51
59 (1243)	34 (1268)	24	55
59 (1243)	34 (1268)	24	63
59 (1243)	34 (1268)	24	64
56 (1249)	36 (1269)	24	65
52 (1250)	35 (1270)	24	
55 (1250)	32 (1270)	24	
50 (1252)	32 (1270)	25	
50 (1252)	32 (1270)	25	
52 (1253)	32 (1270)	25	
52 (1253)	35 (1270)	28	
47 (1255)	32 (1273)	28	
47 (1255)	28 (1274)	30	
47 (1255)	28 (1274)	31	
47 (1255)	30 (1275)	32	
47 (1255)	24 (1278)	32	
47 (1255)	23 (1279)	33	
46 (1256)	36 (1279)	35	
45 (1257)	19 (1283)	35	
42 (1260)	21 (1284)	35	
42 (1260)	20 (1285)	35	
45 (1260)	19 (1286)	35	
41 (1261)	19 (1286)	35	
41 (1261)	19 (1286)	35	
41 (1261)	18 (1297)	35	
41 (1261)	12(silik)	35	

42 (1263)	yok	35	
41 (1264)		40	

Tablo 4: 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafının Doğum Tarihleri ve Yaşları

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 19. yüzyıl İstanbul şekerci esnafına ait defterlerde kayıtları tutulan ustaların 81 tanesinin mevlidi verilirken 31 tanesinin yaşları kayda alınmıştır. Doğum yılı verilen ustaların en eski tarihli 1228(M.1813)⁸² olup *Mehmed bin Mustafa* 'ya aittir. En yeni tarihli ise 1297(M.1879-1880)⁸³ olup *Hurşid bin Abdullah* 'a aittir. Kayıtlarda bir ustanın yaş ya da doğum tarihine yer verilmezken⁸⁴ bir ustanın da mevlidi kaydedilmiş fakat son iki rakamı silik⁸⁵ çıkmıştır. Tabloda da belirtildiği gibi en genç usta 18 yaşındayken en yaşlı ustanın yaşı ise 69'tir. Veriler doğrultusunda yirmili yaşlardan altmışlı yaşlara kadar olan kimselerin İstanbul şekerci dükkânlarında usta olarak yer alabildiği göze çarpar.

3. 1. 1. 4. Ustaların Memleketleri

Osmanlı Devleti'nde İstanbul'a ülkenin her tarafından esnaflar gelip çalışmaktaydı. Esnaf sayım defterlerinin incelenmesi sonucu elde edilen bir önemli konu da şekerci dükkânlarında çalışanların nereli olduğu konusudur. Bu dükkânlarda çalışanlar memleketlerine göre çeşitlilik gösterir.

İstanbul'da bulunan şekerci esnafına ait dükkânlarda İstanbul'un yerli halkının çalışma oranı oldukça yüksektir. Defterlerden yola çıkılarak ustaların memleketleri kısmı incelenmiş ve elde edilen bilgiler tabloya dökülmüştür.

Asitane (İstanbul)	Körfezli
Çeşme	Kangırlı (Çankırı)
Galoslu	Karapazarlı
Gerzeli	Filibeli
Gürcü	Koçhisarı
Kastamonu	Kayseri
Manastır	Pencşembe (Perşembe)

⁸² Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter nu: 7770/1, s. 12.

⁸³ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter nu: 7770/1, s. 13.

⁸⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter nu: 7770/0, s. 25.

⁸⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter nu: 7770/0, s. 13.

Nevşehir	Durhan
Niğde	Taşköprü
Rusya	Kastamonu Kazayı Adaca
Sakızlı	Çerkez
Şireli	Kavallı
Vanlı	Zaferli Kapı Atla Kazalı
Yunan	Seferihisar

Tablo 5: Şekerci Ustalarının Memleketleri

Esnaf Sayım Defterleri kayıtlarından anlaşıldığı üzere 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'da bulunan şekerci esnafına ait dükkânlarda çalışan ustalar farklı farklı yerlerdendir. Defterlerin tümü dikkate alındığında genel olarak usta ve diğer çalışanların İstanbullu olduğu saptanmıştır. İstanbul'u takip eden bir diğer yer ise Kastamonu olmuştur. Hatta Kastamonu'ya bağlı olan Kazayı Adaca'lı olanların sayısı oldukça fazladır. Kastamonu'dan sonra ise Körfez gelmektedir. Esnaf Sayım Defterlerinin kayıtlarına göre bu ustaların arasında 23 usta İstanbullu 14 usta Kastamonulu, 2 usta Nevşehirli, 2 usta Vanlı, 3 usta Rusyalı, 1 usta Yunan, 1 usta Niğdeli, 3 usta Manastırlı, 3 usta Gürcü, 1 usta Şireli, 1 usta Galoslu, 5 usta Sakızlı, 1 usta Çeşmeli, 1 usta Gerzeli, 3 usta Kayserili, 9 usta Körfezli, 1 usta Durhanlı, 1 usta Zaferli Kapı Atla Kazalı, 6 usta Kazayı Adacalı, 1 usta Seferi Hisarlı, 2 usta Taşköprülü, 4 usta Pençşembe (prşembe)li, 1 usta Koçhisarlı, 2 usta Kavallı, 1 usta Karapazarlı, 1 usta Çerkez, 2 usta Kangırı(Çankırı)lı ve 1 ustanın da Filibeli olduğu belirlenmiştir.

3. 1. 2. KALFALAR

Osmanlı esnaf hiyerarşisinin ikinci basamağında yer alan rütbe kalfalıktır. Bu Arapça *khalifa* kelimesinin Türkçeye uydurulmuş şeklidir. *Khalifa* Arapça anlamıyla esnaf içerisinde çıraklık ve ustalık meslekleri arasında bir meslek grubunu ifade eden mertebeyi ifade etmektedir⁸⁶. Kalfaların eğitim gördüğü süre genel olarak 3 yıl şeklinde ifade edilir⁸⁷. Kalfalar öncelikli olarak lonca üstatları ve lonca heyeti tarafından düzenlenen özel oturumuna davet edilirler. Burada ustasının görev yapabilir dediği çırak

⁸⁶ Gabriel Baer, Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi, (Çev: Sami Feriel), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, Cilt: 8, 1963, s. 101.

⁸⁷ Selahattin Bayram, *a.g.m.*, s. 95.

kalfa olur, bir peştamal kuşanır ve ustasının elini öperdi. Bu şekilde çıraklıktan kalfalığa yükselirdi⁸⁸. Ancak kalfalar yapılacak olan imtihanlarda başarısız sonuçlar alırlarsa dükkân açma hakkını da kaybederler ve başka ustaların yanında çalışmaya ve kendini geliştirmeye devam ederlerdi⁸⁹.

Kalfa olabilmek için yapılan eğitimi başarılı bir şekilde ifa eden bir kişi, usta mertebesine ulaşır, teorik olarak gedik hakkını da elde etmiş oluyordu. Bundan sonra kendine ait meslek grubunda, yeni dükkân açılmasına ihtiyaç duyulması doğrultusunda meslek hayatına aktif olarak atılmış oluyordu. Çıraklıktan sonraki aşama kalfalık olmakla beraber, bu tasnif, meslek gruplarına göre değişmekteydi⁹⁰. Esnaflığa girişin ikinci basamağı olan kalfalıkta alınan ücret miktarı biraz daha artıyordu. Üç yıl boyunca eğitime tabi tutulan kalfalar bu süre zarfında mesleğinin inceliklerini öğrenerek iyice pişiyorlardı. Bununla birlikte kalfa olan kişi, kendisi de yanında çalışan çırakların yetiştirilmesinde rehberlik görevini üstlenmekteydi. Mesleğine ait tüm detayları ifa eden kalfanın ortaya çıkardığı işlerin lonca ustalarına gösterildiği bir merasim düzenlenmekteydi. Bu tören sonrasında yiğitbaşı bizzat kendi eliyle *şed* veya *peştamal* bağlayarak bu kişi ustalığa terfi ettirirlerdi⁹¹.

Şekerci esnafı dükkânlarında çalışanlar arasında ustalardan sonra hiyerarşiye göre ikinci sırada yer alan kalfaların esnaf sayım defterlerinde yer alan kayıtlarına göre toplam sayılarının 131 olduğu saptanmıştır. Yine ustalarda olduğu gibi farklı farklı memleketlerden olan birçok kalfa bulunmaktadır. Ayrıca bu kalfalardan 123 tanesi Müslüman iken 8 tanesi de Gayrimüslimdir.

Ustaların kayıtlarında olduğu gibi kalfalarında kayıtları tutulurken önce fiziki özellikleri daha sonra ismi, nereli olduğu, bazı defterlerde doğum tarihi yazılırken bazılarında ise yaşı belirtilmiştir.

3. 1. 2. 1. Kalfaların Adları

Şekerci dükkânlarında ustalardan sonra şeker imalatında önemli role sahip olan çalışanlar kalfalardı. Kalfalarda ustalar gibi Müslüman veya gayrimüslim olabilirdi.

⁸⁸ Aslıhan Nakiboğlu, Bengü Doğangün Yasa, *a.g.m.*, s. 369.

⁸⁹ Ferhat Öztürk, *Sermaye, Borç ve Alacakları Açısından Bursa Esnaf-Tüccarı (1800-1839)*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 9-10.

⁹⁰ Mehmet Demirtaş, *a.g.m.*, s. 42-43.

⁹¹ Ferhat Öztürk, *a.g.e.*, s. 9-10.

İncelenen sayım defterleri kayıtlarından da anlaşıldığı üzere 19. yüzyıla ait İstanbul şekerci esnafında 131 kalfanın çalıştığı tespit edilmiştir. Şekerci kalfaları isimleri için ise aşağıda Müslüman ve Gayrimüslim olarak iki ayrı tablo oluşturulmuştur.

Abbas bin Mehmed	İbrahim bin Hüseyin	Osman bin Ahmed
Abdurrahman bin Bekir	Hüseyin bin İsmail	Osman bin Ali
Ahmed bin Ali	Hüseyin bin İzzet	Osman bin Emir Mutafa
Ahmed bin İbrahim	Hüseyin Mustafa	Osman bin Halil
Ahmed bin Mehmed	İbrahim bin Davud	Osman bin Hasan
Ahmed bin Mustafa	İbrahim bin Hasan	Osman bin Ömer
Ahmed bin Osman	İbrahim bin İbrahim	Osman Nuri bin Abdülşerif
Ali bin Halil	İsmail bin Ahmed	Osman Nuri bin Hacı Yakub
Ali bin Mehmed	İsmail bin Ali	Ömer bin Ömer
Arif bin Ali	İsmail bin Hasan	Ramazan bin Ömer
Aziz bin Hasan	İsmail bin Hüseyin	Receb bin Emin
Aziz bin İbrahim	İsmail bin Osman	Receb bin İbrahim
Aziz bin Osman	Kara bin Abdurrahman	Rıfat bin Rüstem
Aziz bin Rasim	Mehmed Ali bin Şerif Çörekçi	Sadık bin Bekir
Bekir bin Ali bin Mustafa	Mehmed bin Ali	Sadık bin Mustafa
Bekir bin Hasan	Mehmed bin Halil	Salih bin Ahmed
Çavuşoğlu Emrullah bin İzzet	Mehmed bin Hasan	Salih bin Ali
Feyzullah bin Mehmed	Mehmed bin Hüseyin	Salih bin Hüseyin
Hacı Abdullah bin Ali	Mehmed bin Mehmed	Salih bin İbrahim
Halil bin Abdi	Mehmed bin Mustafa	Süleyman bin Ömer
Halil bin Mehmed	Mehmed bin Salih	Şakir bin Ahmet
Hasan bin Bekir	Mehmed Sadık bin Mustafa	Şakir bin Salih
Hasan bin Hasan	Mehmed Şevki bin Mustafa	Yakub bin Mehmed
Hasan bin Hüseyin	Musa bin Mehmed	Yusuf bin İsmail
Hasan bin Mehmed	Mustafa bin Ali	Yusuf bin Osman
Hasan bin Süleyman	Mustafa bin Hüseyin	Yusuf bin Ömer
Haşim bin Hüseyin Hatibzade	Mustafa bin Mehmed	Yok
Hurşid bin Abdullah	Mustafa bin Musa	Yok

Hüseyin bin Ahmed	Mustafa bin Mustafa	Yok
Hüseyin bin Hasan	Mustafa bin Ömer	
Hüseyin bin İsmail	Mustafa bin Süleyman	

Tablo 6: 19. İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Müslüman Kalfaların İsimleri

Yukarıda Müslüman esnaf kalfalarına ait olan isim tablosundan da görüldüğü üzere İstanbul şekerci esnafında en çok yineleyen isimler *Ahmet, Hasan, Mehmed, Ali, Hüseyin ve Osman*'dir. Tıpkı ustalarda olduğu gibi Müslüman kalfalarda da bazı isimler çeşitli lakaplar almıştır. Bu duruma şu örnekler ile açıklık getirilebilir; *Mehmed Ali bin Şerif Çörekçi, Osman Nuri bin Hacı Yakup* gibi. İncelenen toplam 5 defterden elde edilen verilerden 89 Müslüman kalfanın şekerci dükkânlarında çalıştığı bilinmektedir. Esnaf defterlerinin transkripsiyonu sonucu elde edilen toplamda 123 kalfa kaydı bulunmaktadır. Fakat bunlardan bazılarının isimlerinin, doğum tarihlerinin, nereli olduklarının ve fiziki özelliklerinin aynı olduğu tespit edilmiştir. Bu bize tıpkı ustalarda olduğu gibi kalfalarında farklı yıllarda farklı farklı dükkânlarda çalıştıklarının ispatı olabilir. Aynı kayıt bilgilerine sahip olan kalfaları çıkardığımızda İstanbul şekerci dükkânlarında çalışan toplam 100 kalfanın varlığından söz edilebilir.

Bunun yanı sıra tabloda da belirtildiği üzere incelemesi yapılan 5 defterde 3 kalfanın kayıtlarına rastlanmasına rağmen isim ve diğer bilgilerinin yer almadığı tespit edilmiştir⁹².

Aşağıdaki tabloda ise defterlerde kayıtları bulunan Gayrimüslim şekerci esnafına ait kalfaların isimlerini gösteren tablo verilmiştir.

Agba veledi Mıgırdıç
Kossi veledi Nikoli
Nikoli veledi Havitri
Patrekolos veledi Yorgi
Pergi veledi Dimitri
Petro Estalyo veledi Anotenelli
Simon veledi Kiryako

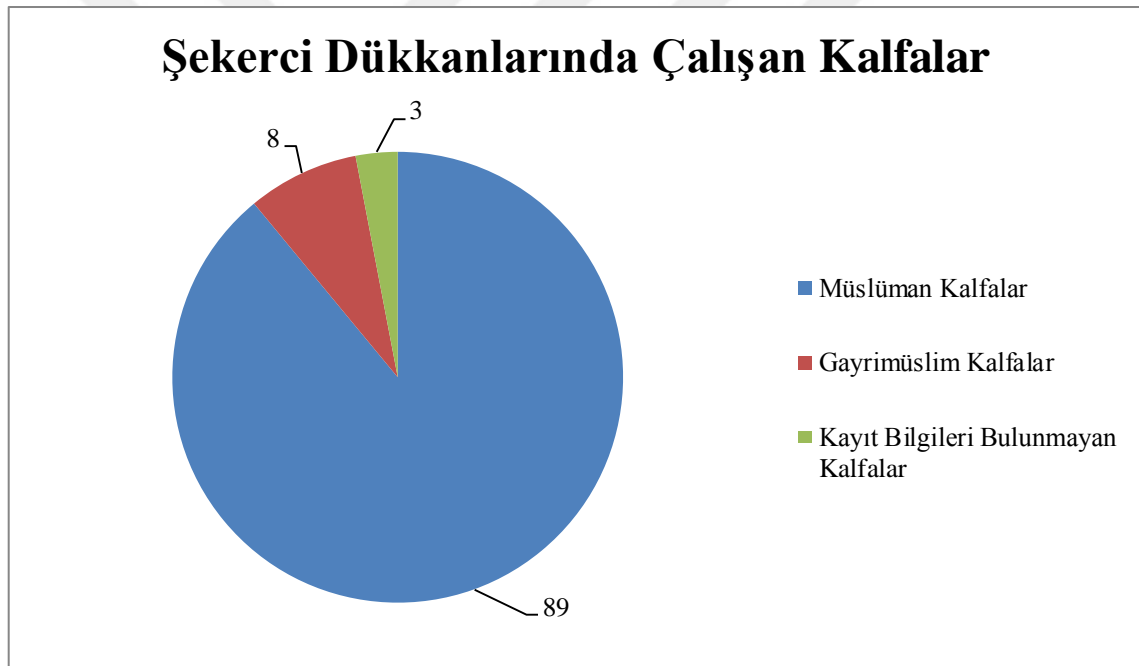
Tablo 7: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Gayrimüslim Kalfaların İsimleri

Osmanlı Devleti'nde her esnaf grubunda olduğu gibi şekerci esnafında da Müslüman ustaların yanı sıra Gayrimüslim ustalar ve diğer çalışan Gayrimüslimlerin

⁹² Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter nu: 7770/0, s. 15, 20, Defter nu: 7770/1, s. 10.

olduğunu ifade etmek gerekir. Bu görevlilerden biri de kalfalardır. İncelemesi yapılan 19. yüzyıl İstanbul şekerçi esnafına ait tespit edilmiş olan 5 defterde toplamda 8 Gayrimüslim kalfa yer almıştır. Osmanlı esnaf teşkilatında önemli rol oynayan Müslüman ve Gayrimüslim ustaların dükkânlarda çalıştığını ve bunların en büyük yardımcılarının kalfalar olduğunu söylemek gerekir. Kalfaların isimlerinin geçtiği tablo 6 ve tablo 7 incelendiğinde Müslüman kalfaların sayıca Gayrimüslim kalfalara göre fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca tablo 7 incelendiğinde Müslüman kalfalara nazaran Gayrimüslim kalfaların isimlerinin önünde lakaplar yer almamıştır.

Bunun yanı sıra kayıtları tutulmuş olan kalfaların 3 tanesi hakkında herhangi bir bilgi verilmemiş, sadece kayıtlı olduğu dükkânda kalfalık yaptığı söylenmiştir.

Grafik 2: Müslüman ve Gayrimüslim Kalfaların Şekerçi Dükkânlarındaki Dağılımının Grafiği

Yukarıdaki grafik İstanbul şekerçi dükkânlarında çalışan Müslüman ve gayrimüslim kalfaların dükkânlarda çalışma oranlarını göstermektedir. Grafiğe göre bu dükkânlarda çalışan Müslüman kalfalar toplamda bu dükkânlarda çalışan kalfaların %89'unu oluşturmaktadır. Gayrimüslim kalfalar ise %8'lik kısmını oluştururken, bu dükkânlarda kalfa kayıtları arasında kaydı bulunduğu halde hakkında bireysel bilgiler verilmeyen kalfalar ise %3'lük kısmı oluşturmaktadır.

3. 1. 2. 2. Kalfaların Fiziki Özellikleri

19.yüzyıl şekerçi esnafı defter kayıtlarında kalfaların da fiziki özelliklerinin tasvir edildiğini görmekteyiz. Tıpkı ustalarda olduğu gibi kalfaların da aynı isimde olanlarını birbirinden ayırt etmek için fiziki tarifleri yapılmıştır. Kâtip kalfaların saçından sakalına, göz renginden boy uzunluğuna varıncaya kadar ayırt edici tüm özelliklerini kayıt altına almıştır. Bu kayıtlar şu şekilde örneklendirilebilir. 5255 numaralı defterin 19. sayfasında kaydı bulunan *Kossi veledi Nikoli'nin*⁹³ fiziki özelliklerinden bahsedilirken “*orta boylu kumral bıyıklı*” olduğu görülmektedir. Başka bir örnek vermek gerekirse 5431 numaralı defterin 19. sayfasında kaydı bulunan *Hüseyin bin İsmail'in*⁹⁴ ise “uzun boylu sarı bıyıklı” olduğuna değinmiştir. O dönemde insanları resmedecek teknolojinin az olmasından dolayı insanların fiziksel özellikleri ile ilgili yorumlar yukarıdaki örneklerde olduğu gibi yapılmıştır.

3. 1. 2. 3. Kalfaların Yaşları

İncelenen esnaf sayım defterleri içerisinde toplam 131 kalfanın yer aldığı bilinmektedir. Bu defterlere kaydedilen kalfalar bazı defterlerde doğum tarihi ile bazı defterlerde ise yaşları ile kaydedilmişlerdir. Şekerçi dükkânlarında çalışan kalfaların yaşlarına bakıldığında 16 ile 65 arasında değiştiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda 19. yüzyıl İstanbul şekerçi esnafının dükkânlarında kalfalık yapanların yaşları ve doğum tarihleri belirtilmektedir.

Yaşı-(Doğum Tarihi)				Yaşı	
79 (1223)	49 (1256)	35 (1270)	25 (1280)	16	31
71 (1231)	48 (1257)	35 (1270)	25 (1280)	18	31
74 (1231)	42 (1260)	31 (1271)	21 (1281)	20	31
61 (1241)	41 (1261)	31 (1271)	23 (1282)	20	32
57 (1245)	41 (1261)	30 (1272)	23 (1282)	20	32
57 (1245)	40 (1262)	30 (1272)	22 (1283)	21	35
60 (1245)	43 (1262)	33 (1272)	18 (1284)	23	35
56 (1246)	42 (1263)	33 (1272)	21 (1284)	23	45
52 (1250)	37 (1265)	33 (1272)	20 (1285)	25	50
52 (1250)	36 (1266)	31 (1274)	20 (1285)	25	51
55 (1250)	36 (1266)	27 (1275)	16 (1286)	25	55

⁹³ Yukarıda bahsedilen şahıs hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. *Vakıflar Genel Müdürlüğü*, 5255 Nolu Defter, s. 19

⁹⁴ *Vakıflar Genel Müdürlüğü*, Defter nu: 5431, s. 19

55 (1250)	39 (1266)	27 (1275)	19 (1286)	25	55
55 (1250)	35 (1267)	30 (1275)	19 (1286)	26	60
51 (1251)	35 (1267)	30 (1275)	18 (1287)	27	65
51 (1251)	35 (1267)	26 (1276)	17 (1288)	28	65
53 (1252)	38 (1267)	26 (1276)	17 (1288)	28	Yok
49 (1253)	37 (1268)	29 (1276)	17 (1288)	28	
52 (1253)	33 (1269)	29 (1276)	16 (1289)	29	
47 (1255)	33 (1269)	28 (1277)	12 (1293)	30	
47 (1255)	36 (1269)	28 (1277)	37 (1265)	30	
47 (1255)	32 (1270)	26 (1279)	Yok	30	
50 (1255)	32 (1270)	26 (1279)	Yok	30	
50 (1255)	35 (1270)	26 (1279)	Yok	30	

Tablo 8: 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı Kalfalarının Doğum Tarihleri ve Yaşları

19. yüzyılda İstanbul'da bulunan şekerci esnafı dükkânlarının çalışanlarından olan kalfaların yukarıdaki tabloda yaşlarına değinilmiştir. Bu dükkânlarda çalışan kalfaların yaşlarına bakıldığında tablo 8'den de anlaşılacağı üzere en genç kalfanın 12 yaşında olduğu en yaşlısının ise 79 yaşında olduğu görülmektedir. Bu durum bize hemen hemen her yaş grubuna mensup olanların şekerci dükkânlarında kalfalık yapabildiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra belirli bir hiyerarşiye sahip olan esnaf sisteminde kimi zaman görevde yükselişlerin olmadığını kanıtlar.

İncelemesi yapılan 5 sayım defterinin bazılarında kimi kalfaların yaşları kaydedilirken kiminin de tıpkı ustalarda olduğu gibi doğum tarihlerine yer verildiğini söylemiştik. En eski tarihli doğum yılı H.1223 (M. 1808-1809)'ken en yeni tarihli H.1295 (M.1878)'tir. Bunun yanı sıra doğum tarihleriyle kaydedilmiş olan kısımlarda üç kalfanın doğum tarihleri, yaşlarıyla kaydedilen kısımlarda ise bir kalfanın da yaşı kayıt altına alınmamıştır. Defterlerde incelemesi yapılmış olan bir diğer konuda kalfaların memleketleri konusudur. Aşağıdaki başlık altında da şekerci dükkânlarında çalışan kalfaların memleketleri hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

3. 1. 2. 4. Kalfaların Memleketleri

Osmanlı Devleti'nde ustalar dışında şekerci dükkânlarında görev yapan diğer bir gurupta kalfalardı. Ustalarda olduğu gibi kalfalarda memleketlerine göre çeşitlilik göstererek ülkenin farklı yerlerinden başkent İstanbul'a gelerek buralarda görev yapmışlardır.

Aşağıda şekerci kalfalarının nereli olduklarını gösteren tablo oluşturulmuştur.

Adacalı	Kazayı Adaca
Apanalı/ Abanalı/ Ayanalı	Kırımlı
Araçlı	Kocahisarlı
Bartınlı	Körfezli
Çankırlı	Körfezli Teymurcular Karyeli
Çarşambalı	Merkana
Çeşmeli	Nevşehirli
Filiboslu	Okçular
Galoslu	Perşembeli
Harputlu	Sakızlı
İnebolu	Sinob
İstanbul	Şireli
Kangırlı	Taşköprülü
Kastamonu	Tebrizli
Kastamonu Kazayı Adaca	Yahşiyarı
Kastamonu Kuşkomra Karyeli	Yok
Kayserili	Yok
Kaza-i Alaca	Yok

Tablo 9: Şekerci Kalfalarının Memleketleri

Tablo incelendiğinde 19. yüzyılda İstanbul şekerci dükkânlarında çalışan kalfaların geniş Osmanlı topraklarının çeşitli vilayet veya kazalarından oldukları anlaşılmaktadır. Defterler incelendiğinde toplamda 130 kayıt göze çarpmaktadır. Kalfaların çoğunluğunun Adacalı olduğu bilinmektedir. Tutulan kayıtlara bakıldığında Adaca kazası kimi kayıtlarda yalnız Adaca olarak kaydedilirken, kimi kayıtlarda Kazayı Adaca, kimi kayıtlarda ise Kastamonu Kazayı Adaca olarak kaydedilmiştir. Kaydı tutulan kalfaların 42 tanesi Kazayı Adacalı'dır. Bunun dışında 1 kalfa Abanalı, 3 Araçlı, 4 kalfa İstanbullu, 4 kalfa Bartınlı, 1 Çankırlı, 2 Çarşambalı, 1 Çeşmeli, 1 Filiboslu, 2 Galoslu, 1 Harputlu, 1 İnebolulu, 4 Kangırlı, Kastamonu Kazayı Adaca dışında 21 kalfa Kastomonulu, 1 kalfa Kayserili, 1 Kalfa Kazayı Alacalı, 1 Kalfa Kırımlı, 1 Koçhisarlı, 18 Körfezli, 1 kalfa Körfez Teymurcular Karyeli, 1 kalfa Merkanalı, 2 kalfa Nevşehirli, 1 Kalfa Okçulardan, 10 kalfa Perşembeli, 1 Sakızlı, 1 Sinoplu, 1 Şireli, 4 kalfa Taşköprülü, 1 Tebrizli ve 2 kalfanın da Yahşiyanlı olduğu kaydedilmiştir. 3 kayıta ise kalfaların memleketleri ve diğer bilgileri hakkında kâtip bilgi vermemiştir. Kayıtların bize sunduğu bilgilere dayanılarak şekerci dükkânlarında

çalışan kalfaların büyük bir kısmının Kastamonu kaza ve karyelerinden olduğu anlaşılmaktadır.

3. 1. 3. ÇIRAKLAR

Osmanlı esnaf teşkilatının üretimini üstlenen grubunun ilk basamağında çırak yer almaktadır. Çırakların işe alımları sırasında izlenen yol seçilerek alınma yoludur⁹⁵. Ustalık yolunda ilerlemek isteyen bir gencin ahilik teşkilatına alımına son derece önem verilmekteydi. Çırak ahiliğe kabul edilmeden önce bazen aylarca süren araştırma ve incelemelerden geçirdi. Çırakla ilgili olarak en ufak bir şüphe olsa bile ahiliğe kabul edilmemesine sebep olabilirdi. Bu teşkilata dâhil olmak isteyen bir gencin ahlak ve terbiyesi üzerinde yapılan araştırmalar olumlu olursa, ilgili kişi bir törenle üyeliğe kabul edilirdi. Ama yapılan soruşturmalar da olumsuzluk arz eden bir durum tespit edilirse şahıs bu teşkilatından çıkarılırdı⁹⁶.

Çırak seçiminde iki temel esas göz önünde bulundurulurdu. Çırak seçilen kişi ya işe yardımcı olmak amacıyla belirli bir ücrete tabi tutulur ya da mesleği öğrenmek, benimsemek ve bu mesleği devam ettirmek üzere bir ustanın yanına yerleştirilirdi. Ustanın yanında kendi icra edeceği sanatının püf noktalarını öğrenmek, çırağın öğreniminin ana temasını oluştururdu⁹⁷. Çıraklığa hak kazanan kişi bir bakıma ustasının manevi evladı sayılır ve usta yanına aldığı çırağın hem mesleki hayatından hem de sosyal hayatından sorumlu olurdu. Usta çırağın bütün haklarını korur, kollar ve onu asla kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmazdı. Yaklaşık 1001 gün çalışarak çıraklık süresini tamamlayan şahsın ustası, çırağın mesleki ve sosyal açıdan yeterli derecede yetiştiğini ve ahlaki olarak da olgunlaştığını örgüte iletirdi⁹⁸. Lonca başkanı, adayın bu göreve hazır olduğuna kanaat getirirse ustaları birlik odasına davet ederdi. Çırak uzmanlaştığı, el sanatına ait bazı örnekleri zanaatkârlar tarafından bir araya gelmiş olan meclise sunardı. Bu uygulamadan itibaren, esnaf başkanı çırağın sırtını sıvazlayarak işine devam etmesini, ibadetlerini yerine getirmesini, ustasına, kalfasına ve ailesine itaat etmesini ve yalandan kaçınmasını tembih ederdi. Diğer konularda bazı tavsiyelerde bulunduktan sonra, kendisine ustası tarafından bir ücret tayin edilirdi. Hak ettiği bu

⁹⁵ Aslıhan Nakiboğlu-Bengü Doğangün Yasa, *a.g.m.*, s.369.

⁹⁶ İbrahim Durak, Atilla Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2010, s. 154.

⁹⁷ Aslıhan Nakiboğlu-Bengü Doğangün Yasa, *a.g.e.*, s. 369.

⁹⁸ İbrahim Durak, Atilla Yücel, *a.g.e.*, s. 154.

ücretin iki haftalığı, ustası tarafından esnaf vakfı sandığına “Terfi Harcı” olarak yatırılırdı. Böylece bir ustanın yanında iki yılını dolduran genç özel törenle çıraklığa terfi ettirilmiş oluyordu⁹⁹.

Çocuk eğer çırak kabul edilirse o teşkilatın ileri gelenlerinin de bulunduğu bir ortamda çeşitli ikram ve hediyeler çocuğa takdim edilir; çocuğa nasihatte bulunulur; ustaların elleri öptürülür; besmeleyle çocuğa fûta (ipekli peştamal) kuşatılarak dua edilir ve çocuk ustaya verilirdi. Böylece çırak veya şâkird, bir ustanın yanına verilerek ona itaat etmesi ve sanatının inceliklerini öğrenmesi istenirdi. Çıraklar tek ustaya bağlı olmamakla birlikte başka bir ustanın yanında kendi ustasının izni olmadan iş tutamazlardı¹⁰⁰. İş başında verilen eğitimde sadece mesleki bilgiler değil, aynı zamanda dini ve ahlaki bilgiler de verilirdi. Eğitim için bir Ahinin yanına verilen çırağa mesleki bilgilerin yanında, namaz kılmak, oruç tutmak gibi İslam’ın şartları da öğretilirdi. Ahilikte ahlâkî kuralları kapsayan fütüvvetnâmelerde belirtilen insani ve ahlâkî davranışlar uygulamalı olarak öğretilirken¹⁰¹, bazı anne-babaların ise ekonomik endişelerden dolayı çocuğuna genel eğitimi aldirmeden çıraklığa kaydettikleri bilinmektedir. II. Mahmut 1824-1825 yılları arasında yayınladığı bir *irade-i seniye*’de, çıraklık mesleğine başlayacak olan bir çocuğun ilköğrenimini bitirmesi gerektiği ve ilkokulu bitirmiş olduğuna dair kadılar tarafından verilen belgeyi loncaların da kontrol etmesini ve onaylamalarını istemiştir. Bu kurallara loncalarda çalışanlarında dikkat etmesini istemiş ve bu kuralları dikkate almayanların çıraklığa alınmalarını da yasaklamıştır. Genel olarak bir usta yanına bir veya iki çırak alabilirdi, ancak bazen bu durumun dışında da çırak alındığı bilinmektedir. İhtiyaçlarını giderebilecek kadar maaş alan çırağın mesleğinde ilerleme kaydettiğine kanaat edilirse, loncanın üstatlarının da katıldığı bir toplantıda *şed* veya *peştamal* bağlanarak kalfalığa geçiş işlemi gerçekleştirilirdi¹⁰².

⁹⁹ Hilal Temel Selçuk, *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ana Bilim Dalı ve Sosyal Bilimler Eğitim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 44.

¹⁰⁰ Ferhat Öztürk, *a.g.e.*, s. 9-10.

¹⁰¹ Mustafa Aslenderen, *Esnaf ve Sanatkârların Ahilik Değerlerine Sahiplik Düzeylerinin Değerlendirilmesi (Kırşehir Örneği)*, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 19.

¹⁰² Ferhat Öztürk, *a.g.e.*, s. 9-10.

3. 1. 3. 1. Çırakların Adları

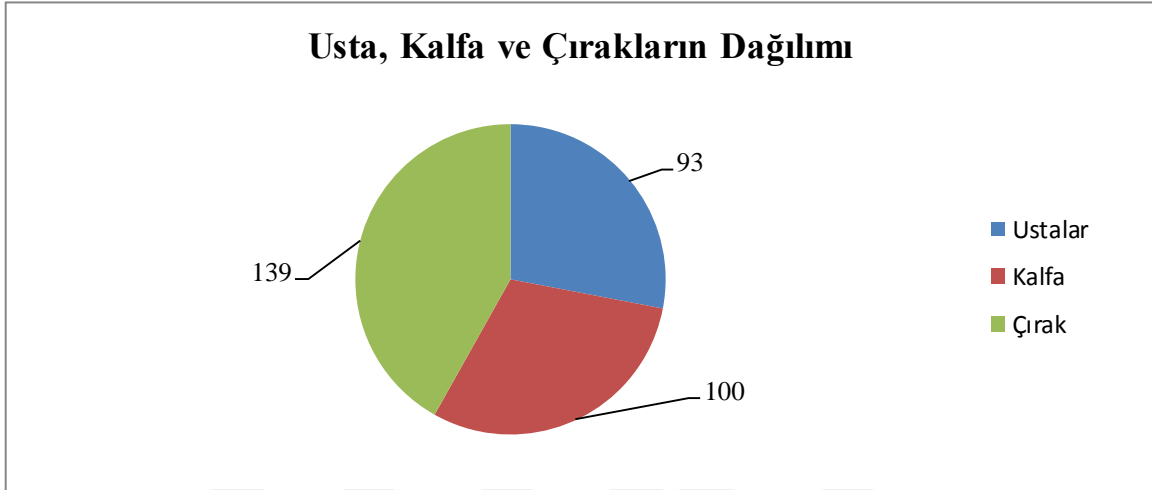
19. yüzyılda İstanbul şekerçi esnafına ait sayım defterlerinin incelenmesi sonucunda şekerçi dükkânlarında çalışan toplamda 143 çırağın kaydı tutulmuştur. Bazı kayıtları tutulan çırakların usta ve kalfalarda olduğu gibi farklı defterlerde birden çok kaydının olduğu görülmüştür. Bu kayıtlara göre usta ve kalfalar gibi çırakların da farklı zamanlarda farklı dükkânlarda çalışmış olabileceğini göstermektedir. Aynı olan kayıtların aynı kişilere ait olduğu varsayılırsa toplamda 139 çırağın varlığından söz edilebilir. Şekerçi dükkânlarında çalışan çırakların 117 tanesi Müslüman iken 20 tanesi gayrimüslimdir. İki çırağın ise kayıtlarının eksik olduğu görülmektedir. İnceleme sonucunda kaydı tutulan çırakların isimleri ayrı ayrı yazılmış ve aşağıdaki tablolarda bu isimlere yer verilmiştir.

Abdullah bin Ahmed	Halil bin Abdullah	Kahraman bin Ahmed	Osman bin Hüseyin
Abdullah bin Ali	Hasan bin Ali	Kahraman bin Ahmed	Osman bin Hüseyin
Abdullah bin Mehmed	Hasan bin Hüseyin	Kahraman bin Bekir	Osman bin İzzet
Abdullah bin Yakup Köse Hıdır	Hasan bin İbrahim	Kamil bin İsmail	Osman bin Ömer
Abdullah bin Yusuf	Hasan bin Mustafa	Kamil bin Mustafa	(Silik) Oğlu Ali bin Hüseyin
Abdurrahman bin Hasan	Hatti bin Tahir	Mahir bin Salih	Ömer bin Ahmed
Ahmed bin Ahmed	Hurşid bin Abdullah	Mecal bin Raşid	Ömer bin Ali
Ahmed bin Emin	Hüseyin bin Ahmed	Mehmed Ali bin Bekir	Ömer bin Hasan
Ahmed bin Halil	Hüseyin bin Ali	Mehmed bin Ahmed	Ömer bin Hüseyin
Ahmed bin Mehmed	Hüseyin bin Hüseyin	Mehmed bin Hasan	Ömer bin Kahraman
Ahmed bin Yusuf	Hüseyin bin İbrahim	Mehmed bin İbrahim	Ömer bin Mustafa

Ali bin Ahmed	Hüseyin bin Mehmed	Mehmed bin Mehmed	Ömer bin Ömer
Ali bin Halil	Hüseyin bin Necip	Mehmed bin Mustafa Katırcızade	Receb bin Emin
Ali bin Halil	Hüseyin bin Osman	Mustafa bin (...)	Receb bin Mustafa
Ali bin Mehmed	Hüseyin bin Raşid	Mustafa bin Ahmed	Rıfat bin İbrahim
Ali bin Osman	Hüseyin bin Salih	Mustafa bin Ali	Sadullah bin Bekir
Ali bin Salih	Hüseyin bin Süleyman	Mustafa bin Arif	Satılmış bin Abdah
Arif bin Mehmed	İbrahim bin Ali	Mustafa bin Feyzullah	Seyid Ahmed bin Osman
Aziz bin Ahmed Şeyhoğlu	İbrahim bin Hasan	Mustafa bin Haşim	Süleyman bin Ali
Aziz bin Hasan	İbrahim bin Hüseyin	Mustafa bin İsmail	Şakir bin Mehmet
Aziz bin İsmail	İbrahim bin Selim	Mustafa bin Mehmed	Şamil bin Hüseyin
Aziz bin Mustafa	İbrahim bin Veli	Mustafa bin Selim	Tahir bin Hüseyin
Emrah bin Aziz	İsmail bin Halil	Numan bin Ahmed	Tahir bin Osman
Esad bin	İsmail bin Mehmed	Osman bin (...)	Teymur Recep Oğlu
Eyüp bin İbrahim	İsmail bin Mustafa	Osman bin Abdullah Muhacir	Yusuf bin Mehmed
Faysal bin Mehmed	İsmail bin Şakir	Osman bin Ahmed	Yok
Hacı Musa Oğlu Mustafa bin İbrahim	İzzet bin Bekir	Osman bin Ali	Yok
Hakkı bin Mehmed	İzzet bin Emin	Osman bin Hasan	

Tablo 10: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Müslüman Çırakların İsimleri

Tablodaki veriler ışığında 19. yüzyıl İstanbul’unda şekerçi dükkânlarında bulunan Müslüman çıraklar tarafından en çok kullanılan erkek isimlerinin Osman, Mustafa, Ahmet, Mehmet, Hüseyin ve İbrahim olduğu göze çarpmaktadır. İstanbul şekerçi esnafı dükkânlarında kalfaların bir alt kademesinde bulunan çıraklar usta ve kalfalara oranla çalışanların çoğunluğunu oluşturduğu belirlenmiştir.

Grafik 3: Şekerçi Dükkânlarında Çalışan Usta, Kalfa ve Çırakların Dağılımı

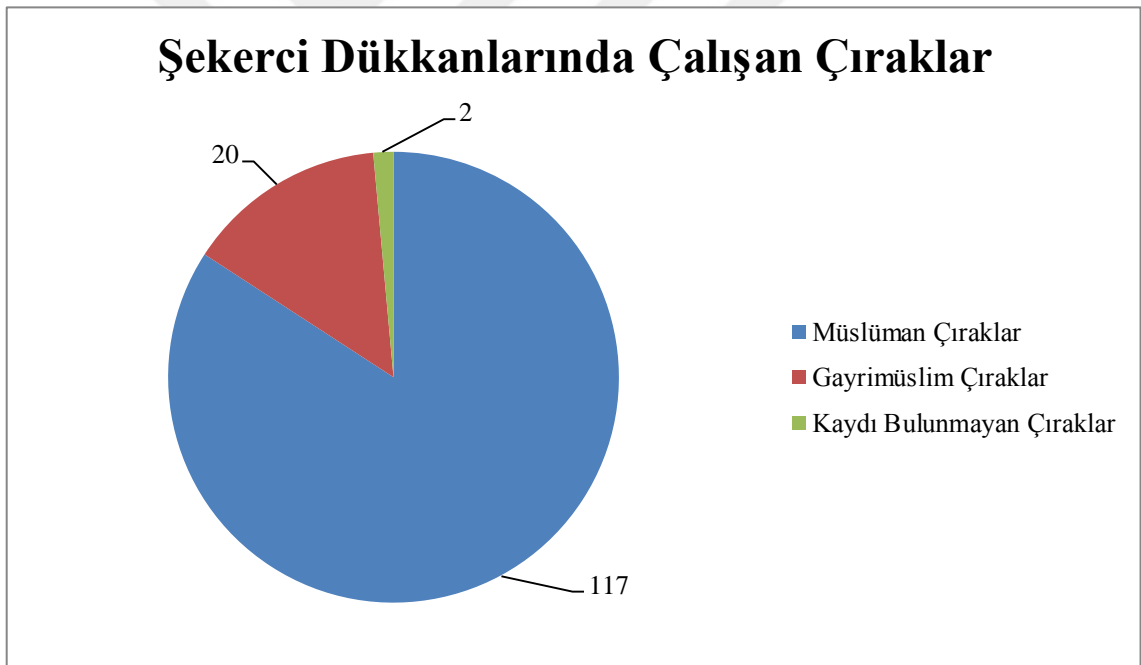
Grafikten de anlaşılacağı üzere şekerçi dükkânlarında toplamda 332 çalışanın görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu dükkânlarda çalışanlar arasında büyük çoğunluğu çıraklar meydana getirmektedir. Bu durum aslında bize Osmanlı Devleti’nde diğer esnaflarda olduğu gibi şekerçi esnafında da bir hiyerarşinin olduğunu ve bu hiyerarşinin takip edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte Osmanlı toplumunda erkeklerin 19. yüzyıl sonlarında İstanbul şekerçi esnafı teşkilatında yoğun olarak çalıştığını göstermektedir. Çünkü çalışan gruplara bakıldığında ve incelenen defterlere bakıldığında hiç kadın çalışanın olmadığı tespit edilmiştir.

Anton veledi Tanaş	Hristo veledi Eftem	Kosti veledi Sohiri	Petro Kolos
Anton veledi Vasil	Hristo veledi Yuvan	Koti veledi İstavri	Taraniş veledi Bali
Avak veledi Bogos	Istafan veledi Kopuyanu	Koti veledi Yani	Vasil veledi Tutari
Bakırsın veledi İstifan	Kosaki veledi Dimitri	Likor veledi Nikola	Veledi İsfatıfan

Ferekhili veledi Dimitri	Kosli Veledi	Perligi veledi Dimirti	Yuvan veledi Simon
-----------------------------	--------------	---------------------------	-----------------------

Tablo 11: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Gayrimüslim Çırakların İsimleri

Şekerci dükkânlarında çalışmakta olan Gayrimüslim çırakların en çok kullandığı erkek isimleri ise Hristo, Koti, Simon, Anton, Vasil ve Petro'dur. Ayrıca tablodaki veriler Gayrimüslim tebaanın da şekerci esnaflarında usta, kalfa ve çırak olarak çalıştıklarını göstermektedir. Bu durum Gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin üretiminde ve devletin ekonomisinde katkısının olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte tablo 11'de görüldüğü üzere incelenen defterlerde kayıtlı olan 2 çırağın dükkânda çırak olarak çalışmalarının dışında hiçbir bilgi verilmediği görülmüştür.

Grafik 4: Müslüman ve Gayrimüslim Çırakların Şekerci Dükkânlarındaki Dağılımının Grafiği

Yukarıdaki grafik 19. yüzyılda İstanbul şekerci dükkânlarında çalışmış olan Müslüman ve gayrimüslim çırakların dağılımını gösteren bir grafiğdir. Grafiğe göre Müslüman çıraklar toplamın 69,42'sini oluştururken gayrimüslim çıraklar %27,8'lik dilimi kapsamaktadır. Hakkında bilgi edinemediğimiz çırak kaydı ise toplamın %2,78'lik dilimini oluşturmaktadır.

3. 1. 3. 2. Çırakların Fiziki Özellikleri

19. yüzyıl şekerçi esnafı sayım defterleri kayıtlarında ustaların, kalfaların fiziki özelliklerinin dışında çıraklarında fiziki özelliklerine yer verilmiştir. Tıpkı ustalarda ve kalfalarda olduğu gibi çırakların da aynı isimde olanlarını birbirinden ayırt etmek için fiziki tarifleri yapılmıştır.

Yapılan fiziki tariflerde çırakların boyu, göz rengi, ten rengi gibi birbirinden ayırt edici özellikleri belirtilmiştir. Bazı çırakların yaşlarının küçük olduğunu gösteren ter bıyıklı sıfatı da sık sık kullanılan özellikler arasındadır. Örneğin; 5255 nolu defterin ikinci kaydında yer alan *Perligi veledi Dimitri*¹⁰³ kaydedilirken çırağın *orta boylu ter bıyıklı* olduğu belirtilirken, 5431 nolu defterde kaydı bulunan *Mecal bin Raşit*¹⁰⁴ ise *orta boylu ter bıyıklı* olarak kayıtlara geçmiştir.

Esnaf sayım defterlerinde yer alan çırakların fiziki özellikleri dışında yaşlarına dair ayrıntılı bilgi ise aşağıdaki *Çırakların Yaşları* başlığı altında verilmiştir.

3. 1. 3. 3. Çırakların Yaşları

İstanbul şekerçi esnafının sayım defterleri incelendiğinde çırakların bazı defterlere kayıtlara mevlidi (doğum tarihi) kaydedilirken, bazı kayıtlarda ise direkt yaşlarına yer verilmiştir. Muhtemelen bu durum defter kayıtlarını tutan kâtiplerin değişmesiyle ilgili olduğu tahmin edilmektedir.

Aşağıdaki tabloda sayım defterlerinde yaşları ve doğum tarihleri yazılmış olan çırakların bilgileri gösterilmektedir.

Doğum Tarihi			Yaşı	
51 (1251)	20 (1282)	17 (1288)	13	18
41 (1261)	20 (1282)	17 (1288)	14	19
41 (1261)	20 (1282)	17 (1288)	14	19
40 (1262)	20 (1282)	17 (1288)	14	20
38 (1264)	20 (1282)	17 (1288)	14	20
32 (1270)	19 (1283)	17 (1288)	15	20
30 (1272)	19 (1283)	17 (1288)	15	20
29 (1273)	19 (1283)	17 (1288)	15	20
25 (1277)	18 (1284)	13 (1289)	15	20
25 (1277)	18 (1284)	13 (1289)	15	20

¹⁰³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. *Vakıflar Genel Müdürlüğü*, Defter Nu: 5255, s. 18.

¹⁰⁴ Yukarıda adı geçen çırak ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. *Vakıflar Genel Müdürlüğü*, Defter Nu: 5431, s. 3.

24 (1278)	18 (1284)	13 (1289)	15	20
23 (1279)	17 (1285)	13 (1289)	15	21
22 (1280)	17 (1285)	13 (1289)	16	21
22 (1280)	17 (1285)	13 (1289)	16	21
22 (1280)	17 (1285)	16 (1289)	16	21
22 (1280)	17 (1285)	16 (1289)	16	22
21 (1281)	21 (1285)	16 (1289)	16	23
21 (1281)	16 (1286)	16 (1289)	16	23
21 (1281)	16 (1286)	16 (1289)	16	24
21 (1281)	16 (1286)	15 (1290)	17	25
21 (1281)	16 (1286)	11 (1291)	17	25
21 (1281)	16 (1286)	11 (1291)	17	25
21 (1281)	19 (1286)	11 (1291)	17	26
21 (1281)	19 (1286)	14 (1291)	17	28
21 (1281)	19 (1286)	13 (1292)	17	29
21 (1281)	15 (1287)	13 (1292)	18	29
24 (1281)	15 (1287)	13 (1292)	18	29
24 (1281)	14 (1288)	13 (1292)	18	30
24 (1281)	14 (1288)	Yok	18	35
24 (1281)	17 (1288)		18	

Tablo 12: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Müslüman ve Gayrimüslim Çırakların Yaşları

Tablo verileri doğum tarihleri ve yaşları kaydedilmiş olan çırakların genellikle genç yaşta olduklarını kanıtlamaktadır. Yaşları verilen en genç çırak 11 yaşındayken en yaşlı çırak ise 35 yaşındadır. Doğum tarihleri kaydedilmiş olanların ise en eski doğum tarihli olanı 1251 yılı iken, en geç tarihli doğum yılı ise 1292'dir. Bu dükkânlarda çalışmakta olan ve defterlerde direkt yaşları verilen, 13 yaşında 1 çırak, 14 yaşında 4 çırak, 15 yaşında olan 7 çırak, 16 yaşında olan 7 çırak, 17 yaşında olan 6 çırak, 18 yaşında 6, 19 yaşında 2, 20 yaşında olan 8, 21 yaşında olan 4, 22 yaşında 1, 23 yaşında 2, 24 yaşında olan 1 çırak, 25 yaşında olan 3 çırak, 26 ve 27 yaşında 1 çırak, 28 yaşında 1 çırak, 29 yaşında 3, 30 ve 35 yaşlarında olan 1 çırak bulunmaktadır. Bu kayıtlar dışında tablodan da anlaşılacağı üzere şekerci dükkânlarının birinde çalışan 1 çırağın ise kayıtlarda yaş ya da doğum tarihlerine yer verilmemiştir.

Genellikle şekerci dükkânlarında çalışmakta olan çırakların yaşlarına bakıldığında 15, 16, 17, 18 ve 20'li yaşlarda oldukları görülmektedir.

3. 1. 3. 4. Çırakların Memleketleri

Osmanlı Devleti'nin ekonomisine katkı sağlayan şekerçi esnafının çıraklarının Esnaf Sayım Defterlerindeki kayıtlarında nereli olduklarına da değinilmektedir. Müslüman ve Gayrimüslim çırakların memleketleri kayıtlardan derlenip bir araya getirilmiş ve aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Adaca Kazasında Okçular Karyeli	Kazayı Sıratlı
Adacalı	Körfez Karaca Ural Karyeli
Ahıskalı	Körfezli
Altuzlu	Körfezli Halkalı karyeli
Araçlı	Körfezli kara pazarlı
Asitaneli	Körfezli Saka Ali Karyeli
Bartınlı	Köse dede Oğancılar Karyeli
Bayburtlu	Makedonyalı
Büyükdereli	Maltepeli
Çankırlı	Manastır
Çerkeşli	Merfeteli
Çorlulu	Merkanalı
Filibeli	Mısırlı
Galoslu	Muhacir
Gülpazarlı	Na'mlar Karyeli
Güzel Sahil Beyi Karyeli	Na'mlıyalı Muhacir
İnebolu	Neşehirli
Kangırlı	Perşembeli
Karacalı karyeli Körfez	Sakızlı
Karapazarlı Saka Ali Karyeli	Samsunlu
Karkalı	Servihisarlı
Kastamonu Kazayı Adaca	Sivaslı

Kastamonu Tekke Karyeli	Taşköprülü
Kastamonulu	Taşköprülü Cameci Divanlı
Kayserili	Tosyalı
Kazayı Adaca Dere Karyeli	Trabzonlu
Kazayı Adaca Gulam Karyeli	Uldızlı
Kazayı Adaca Kirazlı Karyeli	Zağferanlı
Kazayı Adaca Sıratlı	Yok
Kazayı Adaca soğanlı Karyesi	Yok
Kazayı Sırat Gulam Karyeli	

Tablo 13: İstanbul Şekerci Dükkânlarında Çalışan Müslüman ve Gayrimüslim Çırakların Memleketleri

Tabloda 13'te de belirtildiği üzere Osmanlı topraklarının çeşitli bölgelerinden gelip İstanbul şehrinde şekerci dükkânlarında çıraklık yapmış oldukları görülüyor. Çoğunluğunun Kazayı Adaca'nın da bağlı olduğu Kastamonu vilayetinden olduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlarda 2 çırağın ise memleketleri kaydedilmemiştir. Çıraklar sayım defterlerine kaydedilirken Kastamonu'ya bağlı olduğu tahmin edilen Adaca kalfaların kayıtlarında olduğu gibi kimi kayıtlarda sadece Adaca, kimi kayıtlarda Kazayı Adaca veya Kastamonu Kazayı Adaca olarak farklı şekillerde kaydedilmiştir.

3. 1. 4. DİĞER ÇALIŞANLAR

Esnaf Sayım Defterlerine göre 19. yüzyıl İstanbul şekerci esnafı defter kayıtlarında usta, kalfa ve çırak dışında geçtgüzar, kethüda, tezgâhtar, yazıcı gibi diğer çalışanlarında kayıtlarına rastlanmıştır. Bu çalışanlar usta, kalfa ya da çırak gibi şeker imalatıyla değil, daha çok imal edilmiş olan şekerin satımı ya da dükkânın resmi işleriyle ilgili görevlilerdir. Aşağıda bu çalışanlar ayrı ayrı başlıklar halinde değerlendirilmiştir.

3. 1. 4. 1. Geçtgüzar

Geçtgüzar veya geşt ü güzar olarak ifade edilen bu kelime, sözlük anlamı olarak gezme, gezip tozma, dolaşma, geçme anlamlarına gelmektedir¹⁰⁵. Şekerci esnafı

¹⁰⁵ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 2012, s. 436.

çalışanları arasında bulunan geştgüzarların da bu dükkânlarda imal edilen şekerlerin seyyar olarak satımında ya da pazar bulma da görevli oldukları tahmin edilmektedir.

Esnaf sayım defterlerinde şekerçi esnafı çalışanları arasında usta, kalfa, çırak dışında diğer çalışanlar diye nitelendirilen geştgüzarlar da bulunmaktaydı. Çalışmanın ana kaynağını oluşturan sayım defterlerinde geştgüzarların da kayıtları tutulmaktaydı. İncelenen 1296, 1299, 1300, 1302 ve 1305 tarihli defterler arasında 1299 tarihli 5255 numaralı ve 1300 tarihli 6189 numaralı defterlerde geştgüzar kayıtlarına rastlanmıştır.

1299 tarihli 5255 numaralı ve 1300 tarihli 6189 numaralı defterlerde geştgüzara ait toplam 6 kayıt bulunmaktadır.

Aşağıda geştgüzar kayıtlarından elde edilen verilerden yararlanılarak tablo hazırlanmıştır. Bu tabloda geştgüzarların isimleri, yaşları, fiziki özellikleri ve memleketleri belirtilmiştir.

Defter Tarihi	Defter Numarası	Adı	Yaş- Mevlid	Fiziki Özellikleri	Memleketi
1299	5255	Agya veledi Dimitridi	20	Orta boylu ter bıyıklı	Kayserili
1299	5255	Cırıtcı veledi Mihal	40	Orta boylu kısa sakallı	İstanbulu
1299	5255	Aratin veledi Kirkor	25	Orta boylu kumral sakallı	Diyarbakirli
1299	5255	Ohan veledi Karabet	20	Uzun boylu kara sakallı	Kayserili
1299	5255	Haysan veledi Karabet	18	Uzun boylu ter bıyıklı	Kayserili
1300	6189	Corci veledi Mihayel	40	Uzun boylu kara sakallı	İstanbulu

Tablo 14: 19. Yüzyıl Esnaf Sayım Defterlerinde Kaydı Tutulan Geştgüzarlar

19. yüzyıla ait İstanbul şekerçi esnafı sayım defterlerinde 1300 tarihli 6189 numaralı defterde kaydı tutulan geştgüzar yukarıdaki tabloda da belirtildiği üzere *Corci*

veledi Mihayel isimli Gayrimüslimdir. Esnaf çalışanı 40 yaşında olup *İstanbul*dur. Deftere kaydedilirken *orta boylu kumral bıyıklı* olarak tarif edilmiştir. 1299 tarihli 5255 numaralı deftere ise toplam 6 geçtgüzar kaydedilmiştir. Kaydedilen geçtgüzarlardan bir tanesi *Cırtıcı veledi Mihal* isimli Gayrimüslimdir. Esnaf çalışanınin kaydı tutulurken *orta boylu kısa sakallı* olarak fiziki özellikleri tarif edilmiştir. *İstanbul* olup 40 yaşında olduğu belirtilmiştir. Bir başka kaydı bulunan geçtgüzar *Agya veledi Dimitridi* isimli Gayrimüslimdir. 20 yaşında olup *Kayserilidir*. Orta boylu ter bıyıklı olduğu dile getirilmiştir. *Artin veledi Kirkor* kaydı bulunan bir başka geçtgüzardır. 25 yaşında orta boylu *kumral sakallıdır*. Geçtgüzar *Diyarbakirli* olarak kaydedilmiştir. 5255 numaralı defterde kaydı bulunan bir diğer geçtgüzar *Ohan veledi Karabettir*. Uzun boylu kara sakallı diye fiziki özellikleri belirtilen geçtgüzar 20 yaşında olup *Kayserilidir*. 1200 tarihli 5255 numaralı defterde son olarak kaydı tutulan geçtgüzar *Haysan veledi Karabet* isimli Gayrimüslimdir. 18 yaşında ve *Kayserili* olduğu belirtilmiştir. Kayserili olan bu geçtgüzar sayım defterine kaydedilirken uzun boylu ter bıyıklı olarak fiziki özellikleri tanımlanmıştır.

Yukarıdaki tablo 14'ten de anlaşılacağı üzere sayım defterlerinde kayıtlı olan geçtgüzar olarak çalışanların tamamı gayrimüslimdir. Şekerci dükkânlarında çalışmakta olan geçtgüzarların yaşları 18 ile 40 arasında değiştiği görülmektedir.

3. 1. 4. 2. Kethüda

Kethüda itimat olunan bir yeri idareye memur kişi anlamına gelmektedir. Günümüzdeki kâhya kelimesinin aslı kethüdadır. Esnaf teşkilatlarında ahi babadan sonra ikinci sırada yetkili kişidir. Kethüdaların işi fazla olduğundan esnaf kethüdasına yiğit başı, sancaktar, bekçi ve duacı gibi görevliler yardım ederdi. Kethüda ifadesi Osmanlı Devlet teşkilatında 15. yüzyıldan itibaren bazı devlet görevlilerinin işini yürüten yardımcı anlamında kullanılmıştır¹⁰⁶.

Osmanlı Devleti'nde her esnaf kolunun yönetiminde kethüda da yer alırdı. 19. yüzyıla ait İstanbul şekerci esnafı sayım defterlerinde şekerci dükkânlarında çalışan kethüda kayıtlarına rastlanmıştır. İncelen defterler içerisinde 1299 tarihli 5255 numaralı defterde yalnızca 1 kayıt bulunmaktadır.

¹⁰⁶ Alaattin Uca, Aytunç Ülker, *Geçmişten Günümüze Karaman'da Meslekler*, Konya: Palet Yayınları, 2016, s. 111.

Aşağıda, sayım defterlerinde kayıtlı olan kethüdanın adı, yaşı, fiziki özellikleri ve memleketini gösteren tablo hazırlanmıştır.

Defter Tarihi	Defter Numarası	Adı	Yaş- Mevlid	Fiziki Özellikleri	Memleketi
1299	5255	Agop veledi İspan	60	Orta boylu kır sakallı	Rusyalı

Tablo 15: 19. Yüzyıl Esnaf Sayım Defterlerinde Kaydı Tutulan Kethüdalar

19. yüzyıla ait İstanbul şekerçi esnafı sayım defterlerinde 1299 tarihli 5255 numaralı defterde kaydı tutulan kethüda yukarıdaki tabloda da belirtildiği üzere *Agop veledi İspan* isimli Gayrimüslimdir. Esnaf çalışanı 60 yaşında olup *Asitanelidir*. Deftere kaydedilirken *orta boylu kır sakallı* olarak tarif edilmiştir. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim tebaaya mensup olan biri yalnızca esnaf teşkilatı içerisinde çalışan olarak yer almıyor, esnaf teşkilatının yönetim kısmında da bulunabiliyordu.

3. 1. 4. 3. Tezgâhtar

Şekerçi dükkânlarında çalışan, Esnaf Sayım Defterlerinde de kaydı tutulmuş olan geştgüzar ve kethüda dışında tezgâhtar denilen başka bir çalışan da bulunmaktaydı. İncelenen defterler içerisinde yalnızca 1300 tarihli 6189 numaralı defterde 2 tezgâhtar kaydına rastlanmıştır.

Defter Tarihi	Defter Numarası	Adı	Yaş- Mevlid	Fiziki Özellikleri	Memleketi
1300	6189	Nikoli Veledi Sohiri	25	Orta boylu ter bıyıklı ela gözlü	Şireli
1300	6189	Siyak veledi Karabet	18	Orta boylu ter bıyıklı ela gözlü	Kayserili

Tablo 16: 19. Yüzyıl Esnaf Sayım Defterlerinde Kaydı Tutulan Tezgahtarlar

Yukarıdaki tabloda da belirtildiği üzere 19. Yüzyıl Esnaf Sayım Defterleri içerisinde 1300 tarihli nane şekerçi esnafının kaydının tutulduğu 6189 numaralı defterde İstanbul şekerçi dükkânlarında çalışmakta olan 2 adet tezgâhtara rastlanmıştır. Dükkân 19. yüzyıl İstanbul'unun *Balık Pazarı* caddesinde bulunmaktadır. Tablodan da

anlaşılacağı üzere *Nikoli veledi Sohiri* isimli gayrimüslim ile *Siyak veledi Karabet*'tir. *Nikoli veledi Sohiri* 25 yaşında olup Şirelidir. Sayım defterlerine kaydedilirken bu esnaf çalışanın fiziki özellikleri orta boylu ter bıyıklı ve ela gözlü olarak tasvir edilmiştir.

Siyak veledi Karabet adlı esnaf çalışanı ise 18 yaşındadır ve Kayserilidir. Fiziki özelliklerinin tasviri yapılırken orta boylu, ter bıyıklı ve ela gözlü olduğuna değinilmiştir. Kayıtlı olan Tezgâhtarların diğer çalışanlara göre daha genç oldukları görülmektedir.

3.1.4.4. Yazıcı

İstanbul şekerçi dükkânlarında diğer çalışanlar arasında yerini alan son esnaf çalışanı da yazıcıdır. 1296 tarihli 7770/1 numaralı defterde yalnızca bir tane yazıcı kaydına rastlanmıştır. Aşağıdaki tabloda sayım defterine kaydedilmiş olan bu yazıcı hakkında detaylı bilgilendirme yapılmıştır.

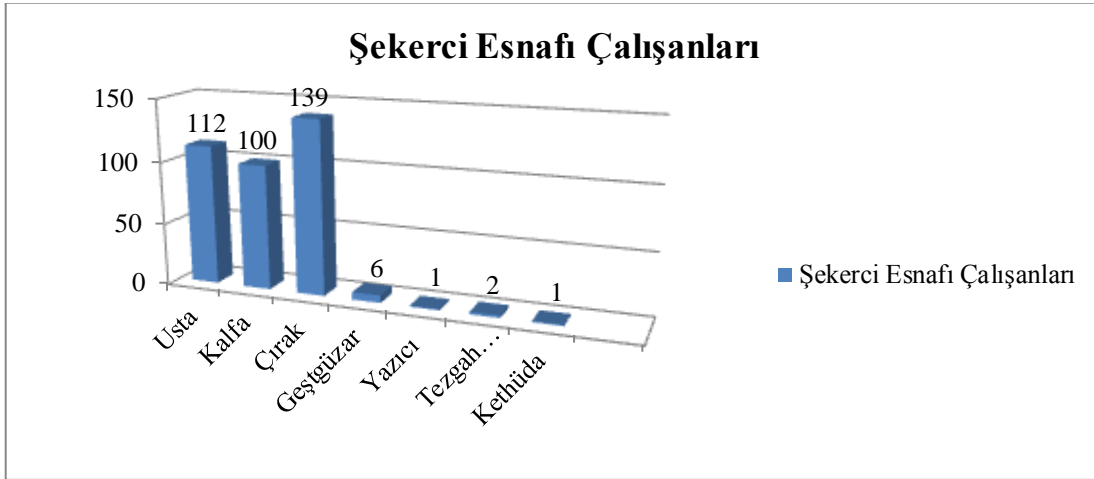
Defter Tarihi	Defter Numarası	Adı	Yaş- Mevlid	Fiziki Özellikleri	Memleketi
1296	7770/1	Hacı Aziz bin Hacı Salih	61	Uzun boylu küt sakallı	İstanbul

Tablo 17: 19. Yüzyıl Esnaf Sayım Defterlerinde Kaydı Tutulan Yazıcı

Yukarıdaki tablo 17'den de anlaşılacağı üzere 1296 tarihli 7770/1 numaralı defterde kaydı tutulan 1 tane yazıcı kaydı bulunmaktadır. *Hacı Aziz bin Hacı Salih* isimli çalışan 61 yaşında olup, *uzun boylu küt sakallı*dır. İsminden Müslüman olduğu anlaşılan esnaf çalışanı İstanbulludur.

Sayım defterlerinde kaydedilmiş olan geçtgüzar, kethüda ve tezgâhtarı gayrimüslim iken yalnızca yazıcı Müslümandır. Diğer çalışanlar içerisinde en yaşlı çalışan yine yazıcıdır.

Aşağıda İstanbul'a ait olan şekerçi esnafının sayım defterlerinin transkripsiyonu sonucunda elde edilen çalışan kayıtlarını gösteren genel bir grafik oluşturulmuştur.

Grafik 5: Şekerci Dükkânları Çalışanlarının Genel Dağılımı

Yukarıdaki grafik şekerçi esnafında çalışan usta, kalfa, çıracak ve diğer çalışanlar diye nitelendirilen geştgüzar, kethüda, yazıcı ve tezgâhtar bu dükkânlardaki dağılımını göstermektedir. 19. yüzyıl sonlarında şekerçi dükkânlarda çalışan sayısı toplamda 361'dir. Grafikten de anlaşılacağı üzere çalışanların 139 tanesini çıracak olarak yer alır. Çıracaktan sonra grafikte en fazla dilime sahip olan çalışan ise ustadır. Toplam çalışanların 112'sini oluşturmaktadır. Ustayı takip eden çalışan ise 100 kişi ile kalfalar olmuştur. Ayrıca toplam çalışanların içerisinde 6 geştgüzar, 1 yazıcı, 1 kethüda ve 2 tezgâhtar bulunmaktadır.

SONUÇ

Geniş topraklara sahip olan Osmanlı Devleti her alanda teşkilatlanma yolunu tutmuştur. Teşkilatlanmış olan her müessesesini merkezi kurallar çerçevesinde yönetmiştir.

Osmanlı Devleti'nin müesseseseleşen ve teşkilatlanan kurumlarından biride kuşkusuz ahilik ve lonca sistemiydi. Diğer kurumlarda olduğu gibi ahilik ve lonca teşkilatı da belirli bir nizam ve düzen içerisinde toplumdaki görevlerini ifa etmekteydi. Osmanlı Devleti'nde birçok esnaf kolu bulunmakla birlikte, her bir esnaf kolu toplumda siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel bir rol üstlenmekteydi. Bu esnaf gruplarından bir tanesi de tez konumuz olan şekerçi esnafıdır.

Şeker 4. yüzyılda Hindistan'da keşfedilişinin ardından 14. yüzyılda Osmanlı Devleti'yle tanışmış, bu tatlı madde Osmanlı tebaası ve Osmanlı sarayı tarafından oldukça sevilmiş, üretimi ve işletilmesi için devlet tarafından destek görmüştür. Osmanlı topraklarında 14. yüzyılda üretilmeye başlanan bu tatlı madde önceleri yalnızca başkentte bulunan sarayın iâşesini karşılarken sonraları ise İstanbul başta olmak üzere tüm Osmanlı vatandaşlarına ulaşmıştır.

Tezimizin zaman kapsamı olan 19. yüzyılda ve hemen öncesinde artık şeker Osmanlıların kültürünün büyük bir parçası olmuştur. Öyle ki İstanbul şekerçi esnafının imal ettiği çeşitli insan, bitki, hayvan gibi figürlerde ve devasa boyutlarda, bayramlarda, törenlerde, şenliklerde büyük önem arz eden esnaf alaylarının artık vazgeçilmez bir etkinliği halini almıştır. Osmanlı şehzadelerinin sünnet törenlerinde, hanım sultanların evliliklerinde, okula başlama törenleri gibi muhtelif şenliklerde yerini ön sıralarda almıştır.

Tezimizin konusunu 19. yüzyıl Esnaf Sayım Defterine göre İstanbul şekerçi esnafı oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin her müessesesini bir düzene tabi tuttuğunu yukarıda söylemiştik. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti her müessesesini kontrol eder sayımını gerçekleştirir ve konuyla alakalı defterlere kaydederdi. Konumuzla alakalı 19.yüzyılda kaydı tutulmuş olan 5 adet şekerçi esnafı defterine rastlanmıştır. Bu defterlerden elde edilen veriler ışığında İstanbul şekerçi esnafında çalışmakta olan 112 usta, 148 çırak, 131 kalfa, 4 geştgüzar, 1 kethüda, 2 tezgâhtar ve 1 yazıcı kaydı bulunmaktadır. Çalışanların kayıtları incelendiğinde çalışanlar hem Müslüman tebaadan hem de Gayrimüslim tebaadandır. Bu çalışanlar arasında Müslümanların yanı sıra

Gayrimüslimlerinde aktif bir şekilde rol aldığı görülmektedir. Bu bize Osmanlı ekonomisine katkı sağlayan zümreler içinde Gayrimüslimlerinde olduğunu gösterir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, Devletin dinini dışında başka bir dine mensup olan vatandaşlarına da istihdam sağladığını ortaya koyar.

Çalışmamız öncelikle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti içerisinde şekerçi esnafının kültürel, sosyal ve ekonomik yönden ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmamızda 19. yüzyıl İstanbul'unun seçilmesinde başkent olması hasebiyle ve Osmanlı Devleti'nin yönetildiği sarayın bu şehirde olmasının yanı sıra, şeker imalatının ve satışının aynı zamanda tüketiminin büyük çoğunluğunun bu şehirde yoğunlaşması etkili olmuştur.

Çalışmamızın ana kaynağını oluşturan Esnaf Sayım Defterleri kayıtlarından şekerçi dükkânlarında çalışanlar usta, kalfa ve çırak arasında hiyerarşik bir düzenin olduğu anlaşılmaktadır. Çalışanlar bu defterlere kaydedilirken öncelikle fiziki tasvirleri yapılmıştır. Yukarıda da bahsi geçen bu durumun muhtemelen aynı dükkânda aynı isme sahip olan çalışanlardan kimin usta, kimin kalfa, kimin çırak ya da diğer çalışanlar olduğunu kolay bir şekilde ayırt etmek için yapıldığı söylenebilir.

Çalışanların fiziki özellikleri dışında yaşları da bu defterlere kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan şekerçi esnafına mensup olanların yaş aralığı kolay bir şekilde elde edilmektedir. Kayıtlar incelendiğinde en genç usta 20, en yaşlısı 65 yaşında, en genç kalfa 16, en yaşlı kalfa 65 ve en genç çırak 13, en yaşlı çırağın ise 35 yaşında olduğu görülür. Yaş aralıkları dikkate alındığında genç yaşlarda da şekerçi esnafında usta olunabildiği göze çarpar. Kayıtlar çıraklık yaşının, usta ve kalfaya oranla daha küçük yaşlardan başladığı kanısına vardırırmaktadır. Bazı kayıtlarda da çalışanların yaşlarıyla bazılarında ise mevlitleriyle kaydedildiği yine incelemeler sonucunda ortaya çıkan bir başka veridir.

Esnaf Sayım Defterlerinde usta, çırak ve kalfa dışında dükkânlarda çalışan diğer çalışanların da varlığından haberdar olunmuştur. Bunlar geçtgüzar, yazıcı, kethüda ve tezgâhtardır. Kayıtlarda tıpkı usta, kalfa ve çırak gibi fiziki özellikleri, memleketleri ve yaşlarıyla kaydedilmiştir. Bu çalışanlara ait Esnaf Sayım Defterlerinde en fazla 6 en az 1 kayıt tutulmuştur.

Son olarak uzun yıllar varlığını idame ettiren Osmanlı Devleti'nde esnaflar toplumun her alanında çeşitli roller üstlenmiştir. Sosyal, kültürel ve ekonomik olarak

gelişen ve değişen Osmanlı coğrafyasında uzun yıllar toplumun çeşitli ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Osmanlı Devleti'nde birçok esnaf grubunun bulunduğu ancak ele alınan tez çalışmasının konusu dolayısıyla toplumda daha çok ekonomik ve sosyal öneme sahip olan şekerçi esnafının işlevleri incelenmiştir. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da bulunan şekerçi dükkânlarının faaliyetleriyle ilgili çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılara önyak olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter Nu: 5255

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter Nu: 5431

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter Nu: 6189

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter Nu: 7770/0

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter Nu: 7770/1

Kitap, Makale ve Dergi:

ASLANDEREN, M., (2016), *Esnaf ve Sanatkârların Ahilik Değerlerine Sahiplik Düzeylerinin Değerlendirilmesi (Kırşehir Örneği)*, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Aşık Paşazade, (2003), *Osmanoğullarının Tarihi*, (Haz: Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç), İstanbul.

ATAR, F., (2001), “Kadı”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 24: 69-73.

BAER, G., (1963), Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi, (Çev: Sami Feriel), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14(8): 99-119.

BAŞOL, S., COŞKUN, R., (2011), “Tanzimat Öncesi Osmanlı Şehirlerinde Kent Ekonomisiyle İlgili Görevliler, *Uluslararası Osmanlı Medeniyeti’nde Şehir Sempozyumu (25-27 Kasım)*, (Ed: Salih Karslıoğlu), Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 473-498.

BAYKARA, T., (1992), “İzmir ve İstanbul’un XIX. Yüzyıl Ortalarında Esnaf Defterleri”, İzmir: *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 17(1): 1-18.

BAYRAM, S., (2012), “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21: 81-115.

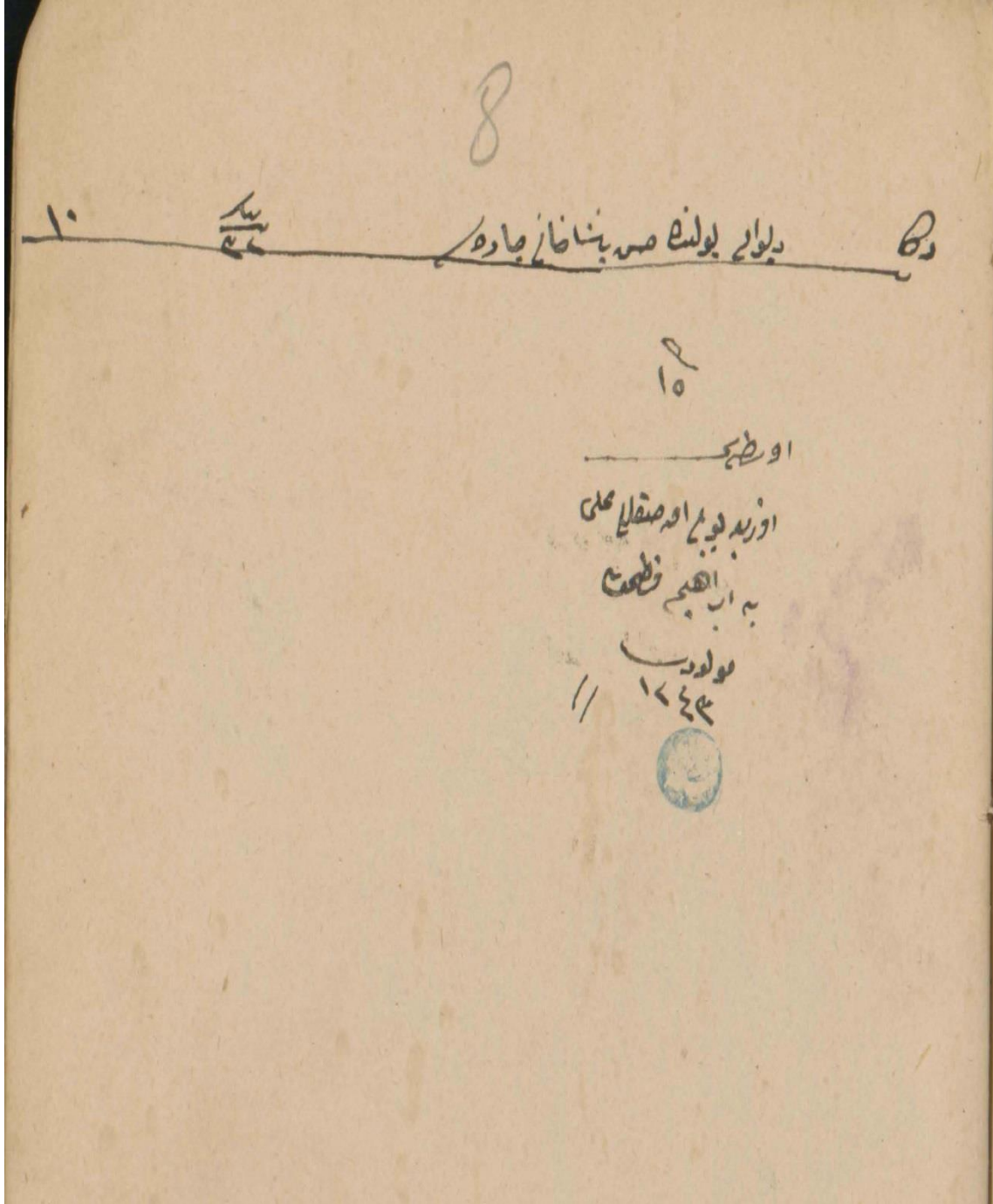
- BOZATAY ANBARLI, D., DEMİR, K. A., (2014), “Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme”, Burdur: *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10): 71-89.
- BRAUDEL, F., (1993), *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Cilt: 1, Ankara: İmge Kitapevi.
- ÇADIRCI, M., (1991), *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- DEMİREL, Ö., (2002), “Osmanlı Esnafı (1750-1850)”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, XIV: 253-263.
- DEVELİOĞLU, F., (2012), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- DİNÇER, K., (2016), *19. Yy. Osmanlı Esnaf Birliklerinin ve Mensubu İşyerlerinin Şirketlere ve Cemiyetlere Dönüştürme Denemesi ve Sonuçları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek lisans Tezi.
- DURAK, İ., YÜCEL, A., (2010), “Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2): 151-168.
- EKİNCİ, E. B., (2005), “Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5): 417-428.
- ERDİMER DEMİRHAN, A., (1999), “Osmanlı Tıbbında Mısır Çarşısı'nın Yeri ve Önemi”, *Osmanlı*, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 8: 558-565.
- ERGENÇ, Ö., (2006), *XVI. yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- GENÇ, M., (1986), “*Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri*” *Ahilik ve Esnaf*, İstanbul: İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği Yayınları.
- GENÇ, S., (2009/2), “1835 Yılı Esnaf Sayımı Çerçevesinde Edremit Esnaf Teşkilatı”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(17): 277-293.
- GÜMÜŞTAŞ, S., (2017), *Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre 1630-1850 Yılları Arasında Bursa'da Haffaf Esnafı Vakfı ve Faaliyetleri*, Tokat: Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- GÜRATA, M., (1975), *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar*, Ankara: Tisa Matbaacılık.

- KALA, A., (1995), “Esnaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yurt Yayınları, 11: 423-429
- KALLEK, C., 1998, “Muhtesib”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 18: 143-145.
- KARADEMİR, Z., (2015), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Şeker Üretim ve Tüketimi (1500-1700)”, Ankara: *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 37: 181-218.
- KARAYAMAN, M., (2010), “Osmanlı Devletinde Şeker Fabrikası Kurma Teşebbüsleri”, *Tarih incelemeleri Dergisi*, 25(1): 297-318.
- KAYA, K., (2007), “Tanzimat’tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 26(41): 101-112.
- KAZICI, Z., (1998), “Hisbe” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yurt Yayınları, 18: 143-145.
- KOYUNCU, M., (2008), *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- KÜTÜKOĞLU, S. M., (2003), “Esnaf Sayımları”, *Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, İstanbul: Dünya Basımevi, 2: 405-410.
- ORTAYLI, İ., (2001), “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 24: 69-73.
- _____ (2017), *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- ÖZLÜ, Z., (2011), “Osmanlı Saray Şekerleme ve Şekerlemecileriyle İlgili Notlar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 58: 175-176.
- ÖZTÜRK, F., (2016), *Sermaye, Borç ve Alacakları Açısından Bursa Esnaf-Tüccarı (1800-1839)*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

- SELÇUK TEMEL, H., (2007), *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ana Bilim Dalı ve Sosyal Bilimler Eğitimi Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- SÜRÜCÜOĞLU, M. S., (1999), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Mutfak Teşkilatı Protokol Tören ve Şenlik Yemekleri”, *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*, (Haz: Kamil Toygar), *Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı*, 23: 49-81.
- ŞAHİN, İ., (2013), “Yiğitbaşı”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 43: 549-550.
- TAN, N., (2003), “Türkiye’de Şekerciliğin Gelişmesinde Hacı Bekir Müessesesinin Rolü”, *Yemek Kitabı Tarih, Halk Bilimi, Edebiyat*, (Haz: M. Sabri Koz), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- TEKİN, Z., (1992), *Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı İstanbul’unda Dericilik*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- UCA, A., ÜLKER, A., (2016), *Geçmişten Günümüze Karaman’da Meslekler*, Konya: Palet Yayınları.
- YEDİYILDIZ, M. A., (2003), *Şer’iye Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat*, Bursa: Arasta Yayınları.
- YERASİMOS, S., (2002), *Sultan Sofraları 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfacı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- YİĞİT, İ., (2013), “XVI. Yüzyıl Türkiyesinde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(5): 959-973.
- http://osmanlikulturunuyasatmadernegi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=174&Itemid=191, (Erişim Tar: 07.05.2019).
- http://www.osmanlikulturunuyasatmadernegi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=174&Itemid=191, (Erişim Tar: 07.05.2019).

EKLER

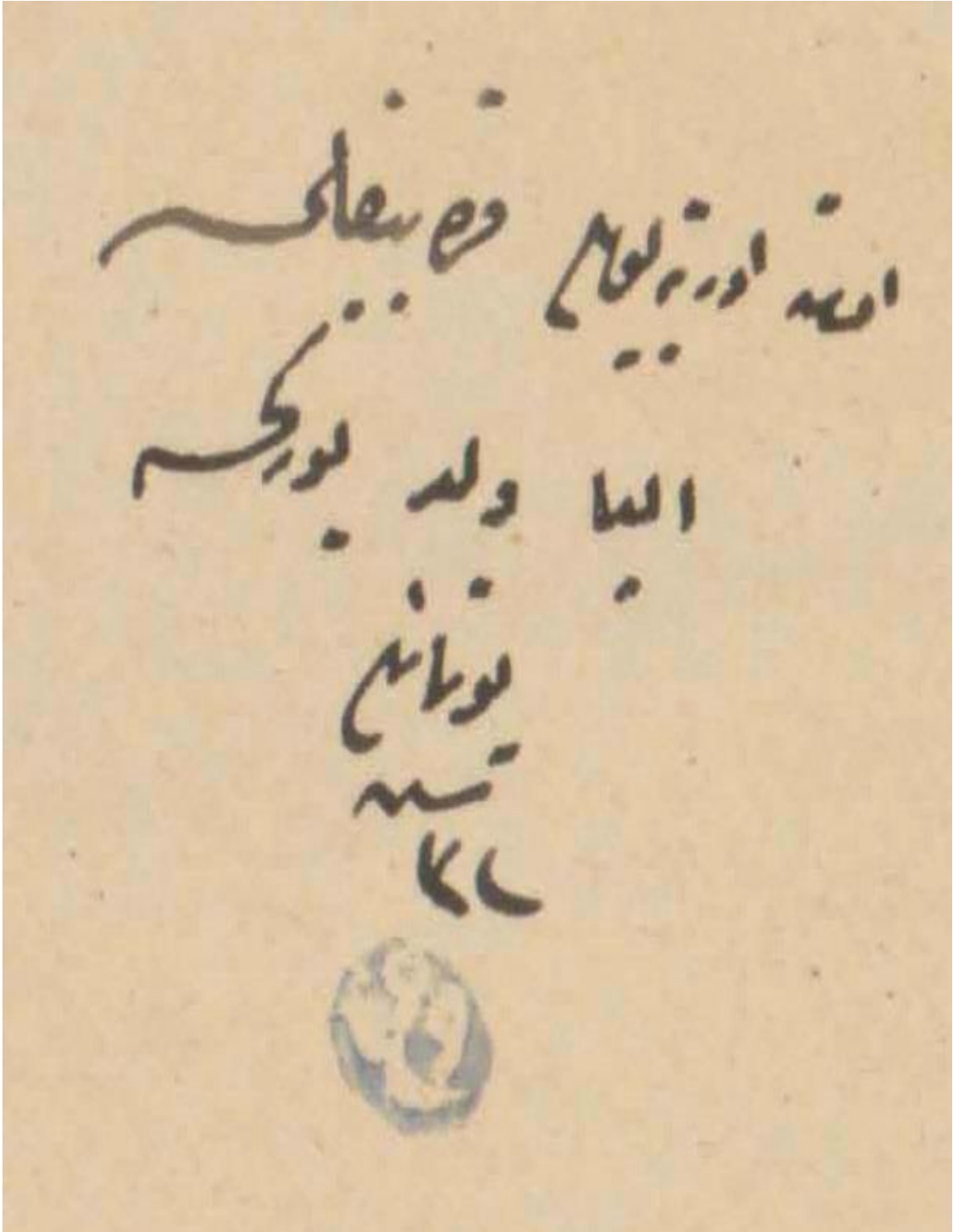
EK-1a 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 5431 Numaralı Sayım Defterine Göre Dükkân
ve Usta Kaydı

EK-1b 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 5431 Numaralı Sayım Defterine Göre
Dükkan ve Usta Kaydı Transkripsiyonu

Defter Numarası	5431
Sayfa Numarası	8
Defter Tarihi	H. 1302 (M. 1884-1885)
Dükkanın Bulunduğu Yer	Divan Yolunda Hasan Paşa Hanı Caddesi
Teneke Numarası	32
Genel Numara	10
Ustanın Adı	Ali bin İbrahim
Ustanın Mevlidi	1243
Ustanın Fiziki Özellikleri	Orta boylu ak sakallı
Ustanın Memleketi	Kastamonulu

EK-2a 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 5255 Numaralı Sayım Defterine göre Usta Kaydı

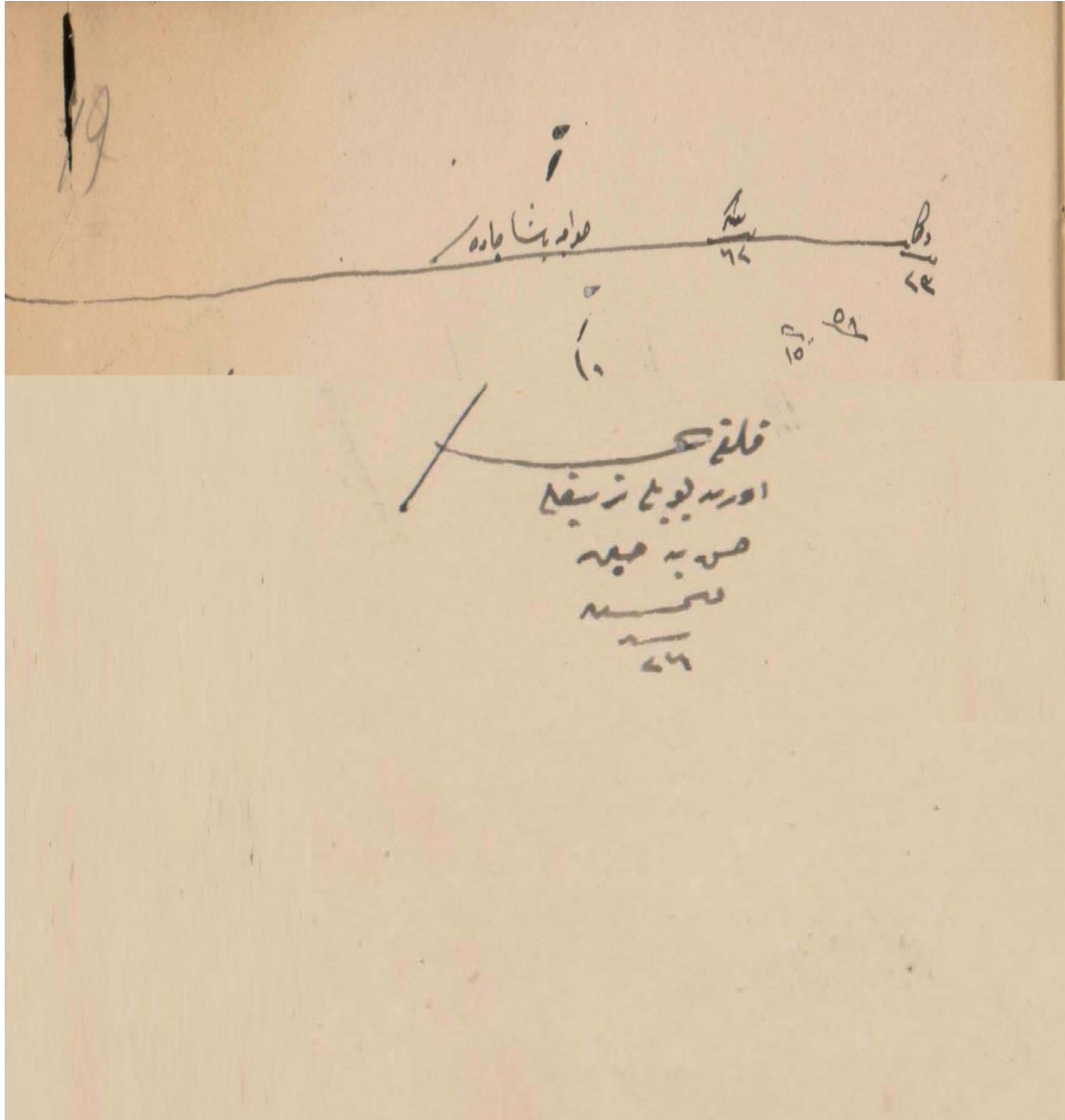

EK-2b 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 5255 Numaralı Sayım Defterine göre Usta Kaydı Transkripsiyonu

Defter Tarihi	1299
Defter Numarası	5255
Ustanın Adı	Ulya veledi Yorgi
Ustanın Yaşı	32
Ustanın Fiziki Özellikleri	Orta boylu kara bıyıklı
Ustanın Memleketi	Yunanlı

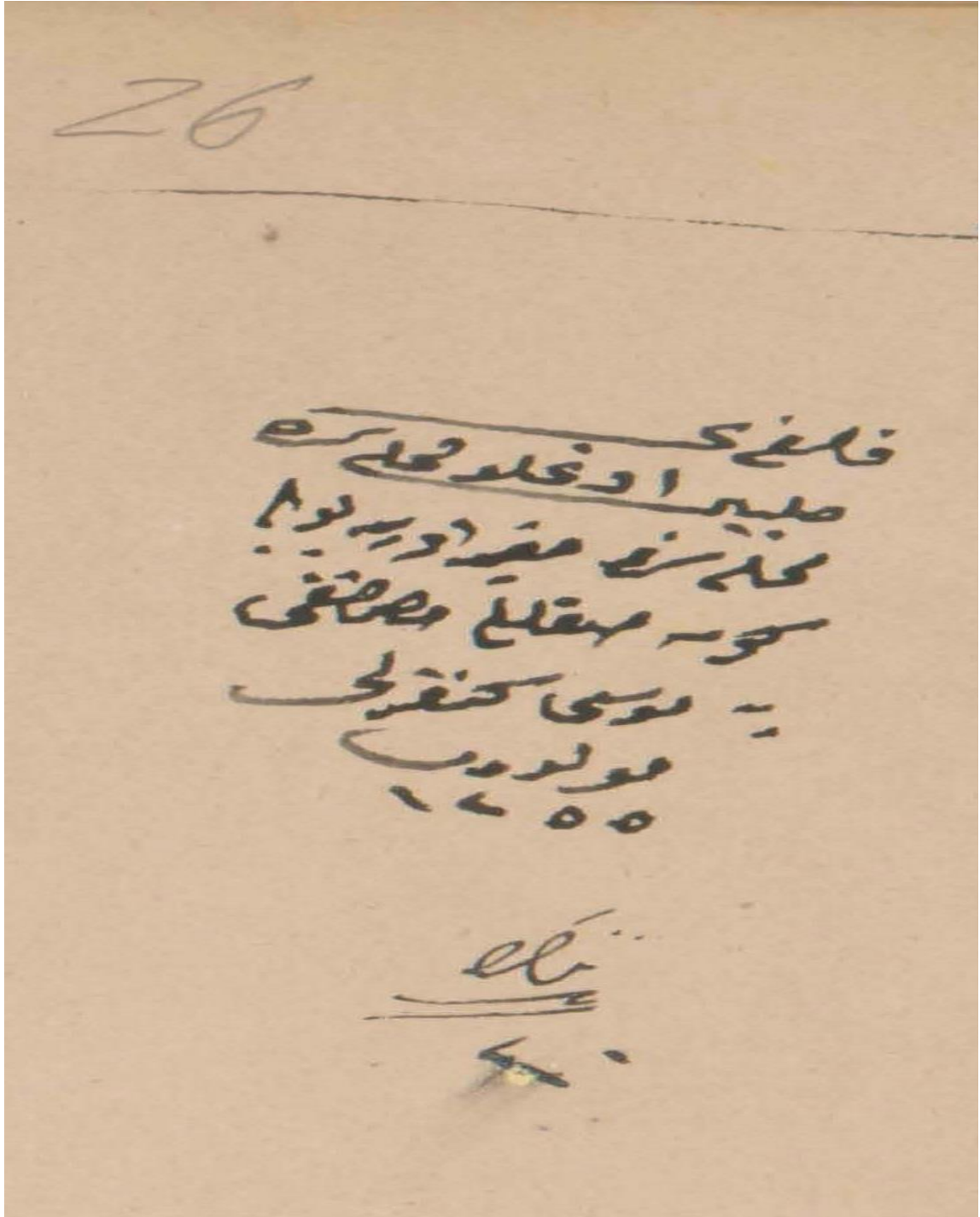
EK-3a 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 7770/1 Numaralı Sayım Defterine göre
Dükân ve Kalfa Kaydı

EK-3b 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 7770/1 Numaralı Sayım Defterine göre
Dükkan ve Kalfa Kaydı Transkripsiyonu

Defter Numarası	7770/1
Sayfa Numarası	19
Defter Tarihi	H. 1296 (M. 1878-1879)
Dükkanın Bulunduğu Yer	Hoca Paşa Caddesi
Teneke Numarası	62
Genel Numara	23
Kalfanın Adı	Hasan bin Hüseyin
Kalfanın Yaşı	26
Kalfanın Fiziki Özellikleri	Orta boylu ter bıyıklı
Kalfanın Memleketi	Perşembei

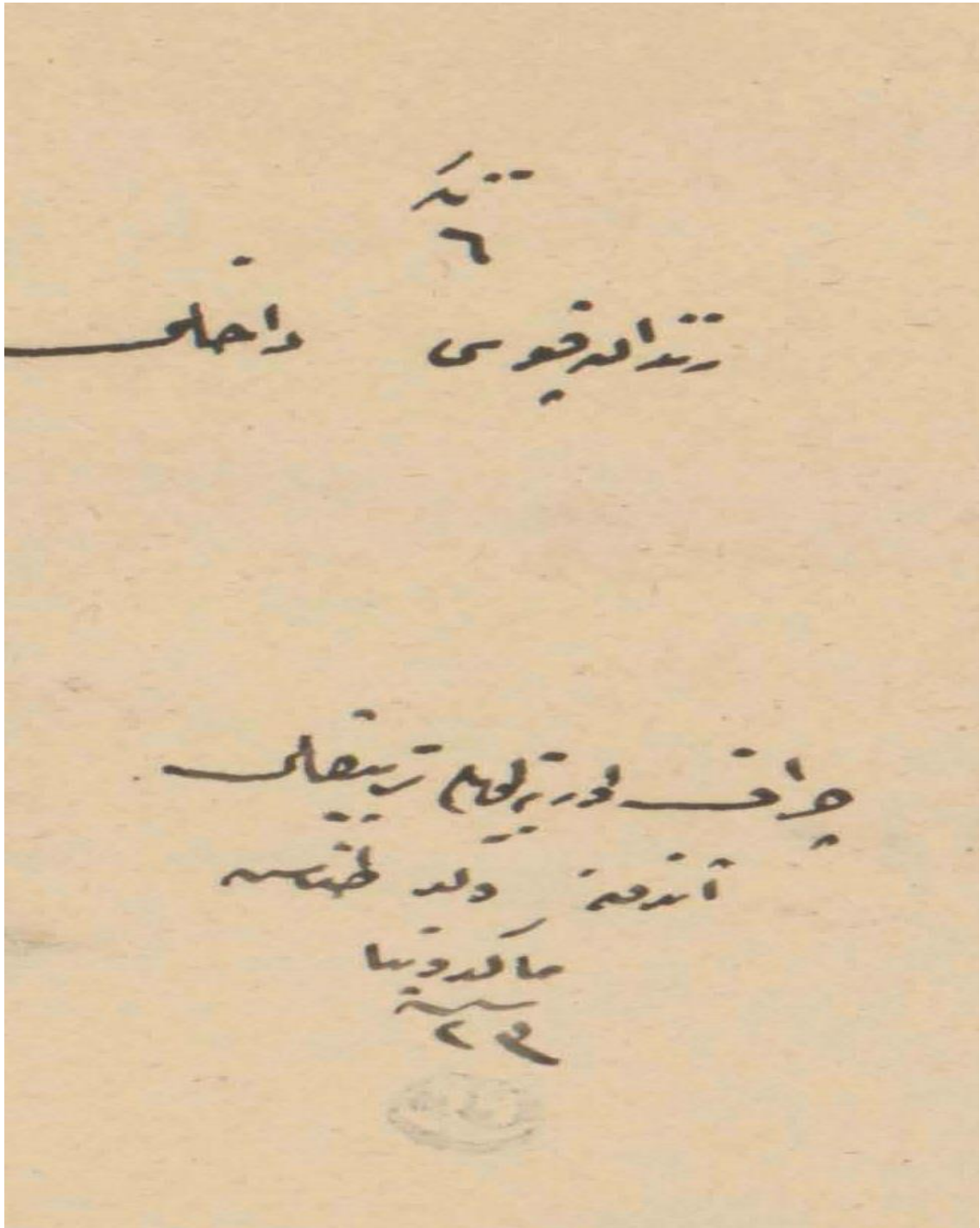
EK-4a 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 7770/1 Numaralı Sayım Defterine göre Kalfa
Kaydı

EK-4b 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 7770 Numaralı Sayım Defterine göre Kalfa Kaydı

Defter Tarihi	1305
Defter Numarası	7770
Sayfa Numarası	26
Kalfanın Çalıştığı Dükkanın Bulunduğu Mahalle	Çelebioğlu Cemaleddin Mahallesinde
Kalfanın Adı	Orta Boylu Köse Sakallı
Kalfanın Mevlidi	1255
Kalfanın Fiziki Özellikleri	Orta boylu kara bıyıklı
Kalfanın Memleketi	Kangırlı (Çankırılı)

EK-5a 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 5255 Numaralı Sayım Defterine Göre Dükkân
ve Çırac Kaydı

EK-5b 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 5255 Numaralı Sayım Defterine Göre
Dükân ve Çırak Kaydı Transkripsiyonu

Defter Numarası	5255
Sayfa Numarası	19
Defter Tarihi	H. 1299 (M. 1881-1882)
Dükkanın Bulunduğu Yer	Zindan Kapu Dahilinde
Teneke Numarası	6
Genel Numara	6
Çırağın Adı	Artin veledi Tanaş
Çırağın Yaşı	23
Çırağın Fiziki Özellikleri	Orta boylu ter bıyıklı
Çırağın Memleketi	Makedonya

EK-6a 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 7770/0 Numaralı Sayım Defterine Göre Çırak
Kaydı

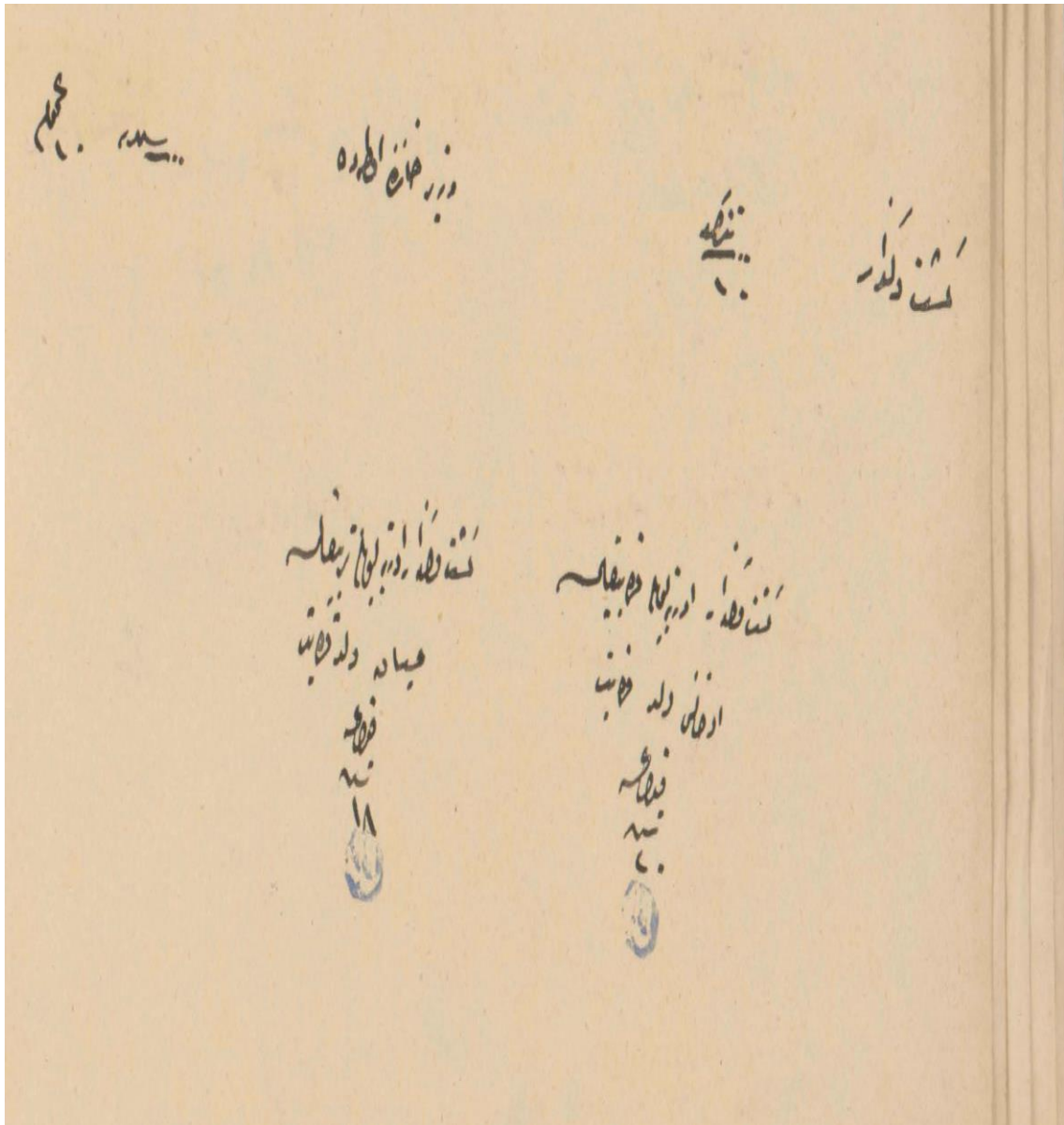
~~_____~~
 چیراغچی
 هوام بیٹ محمد سنن مصید
 اوزنہ بوبابی تر بیقل
 کامی برہ مصطفی
 فطنتون
 مولوری
 ۱۴۸۱
 سنہ
 ۱۵

EK-6b 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 7770/0 Numaralı Sayım Defterine Göre Çırak
Kaydı Transkripsiyonu

Defter Tarihi	H. 1305 (M. 1887-1888)
Defter Numarası	7770/0
Sayfa Numarası	7
Çırağın Çalıştığı Dükkanın Bulunduğu Mahalle	Hoca Paşa Mahallesi
Çırağın Adı	Kamil bin Mustafa
Çırağın Mevlidi	1281
Çırağın Fiziki Özellikleri	Orta boylu ter bıyıklı
Çırağın Memleketi	Kastamonulu

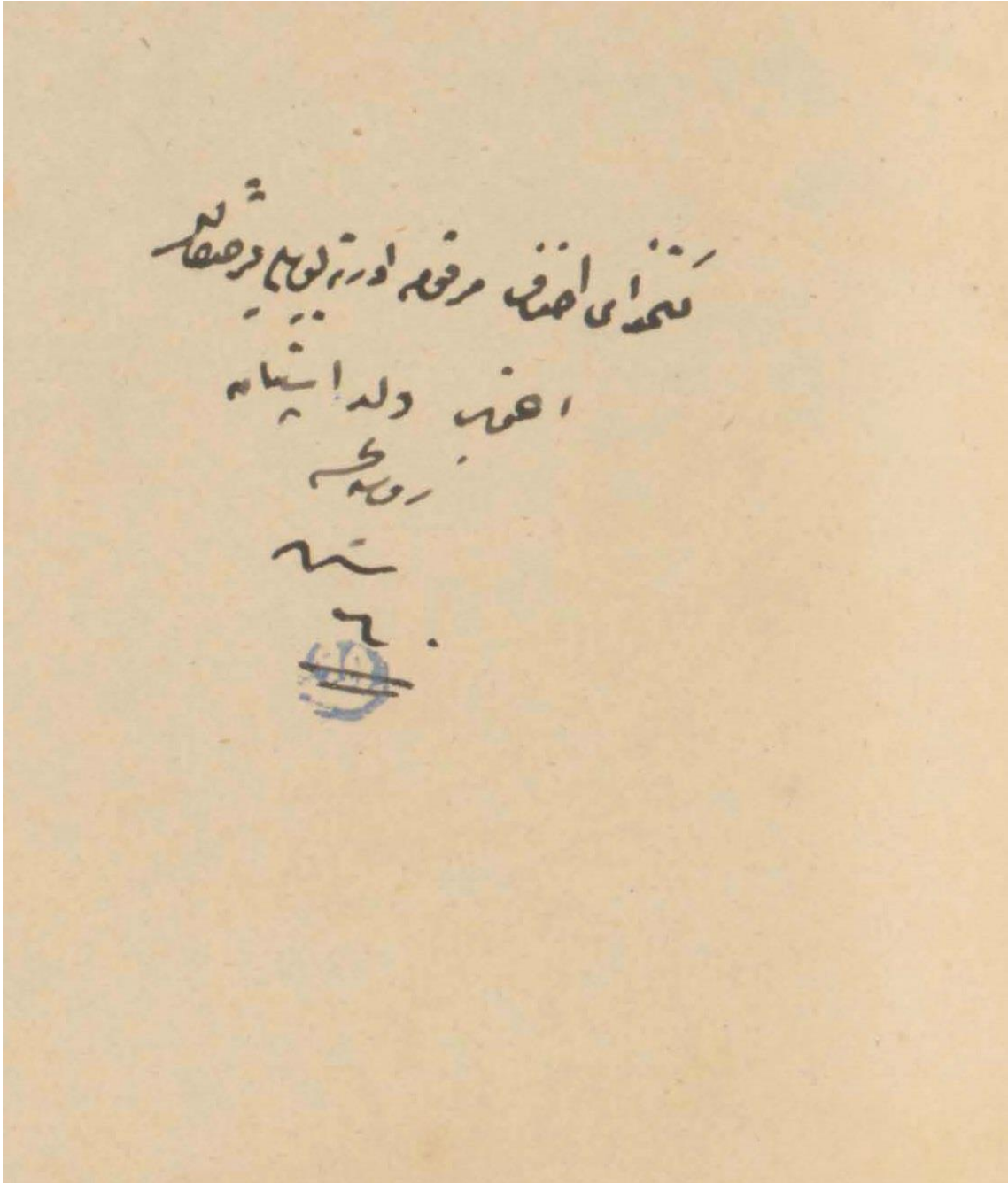
EK-7a 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 5255 Numaralı Sayım Defterine Göre Dükkan
ve Geçtgüzar Kaydı

EK-7b 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 5255 Numaralı Sayım Defterine Göre
Geştgüzar Kaydı Transkripsiyonu

Defter Numarası	5255
Sayfa Numarası	20
Defter Tarihi	H. 1299 (M. 1881-1882)
Dükkanın Bulunduğu Yer	Vezir hanında ortada
Teneke Numarası	10
Genel Numara	10
Geştgüzarın Adı	Ohan veledi Karabet-Haysan veledi Karabet
Geştgüzarın Yaşı	20-18
Geştgüzarın Fiziki Özellikleri	Orta boylu kara sakallı-Orta boylu ter bıyıklı
Geştgüzarın Memleketi	Kayserili- Kayserili

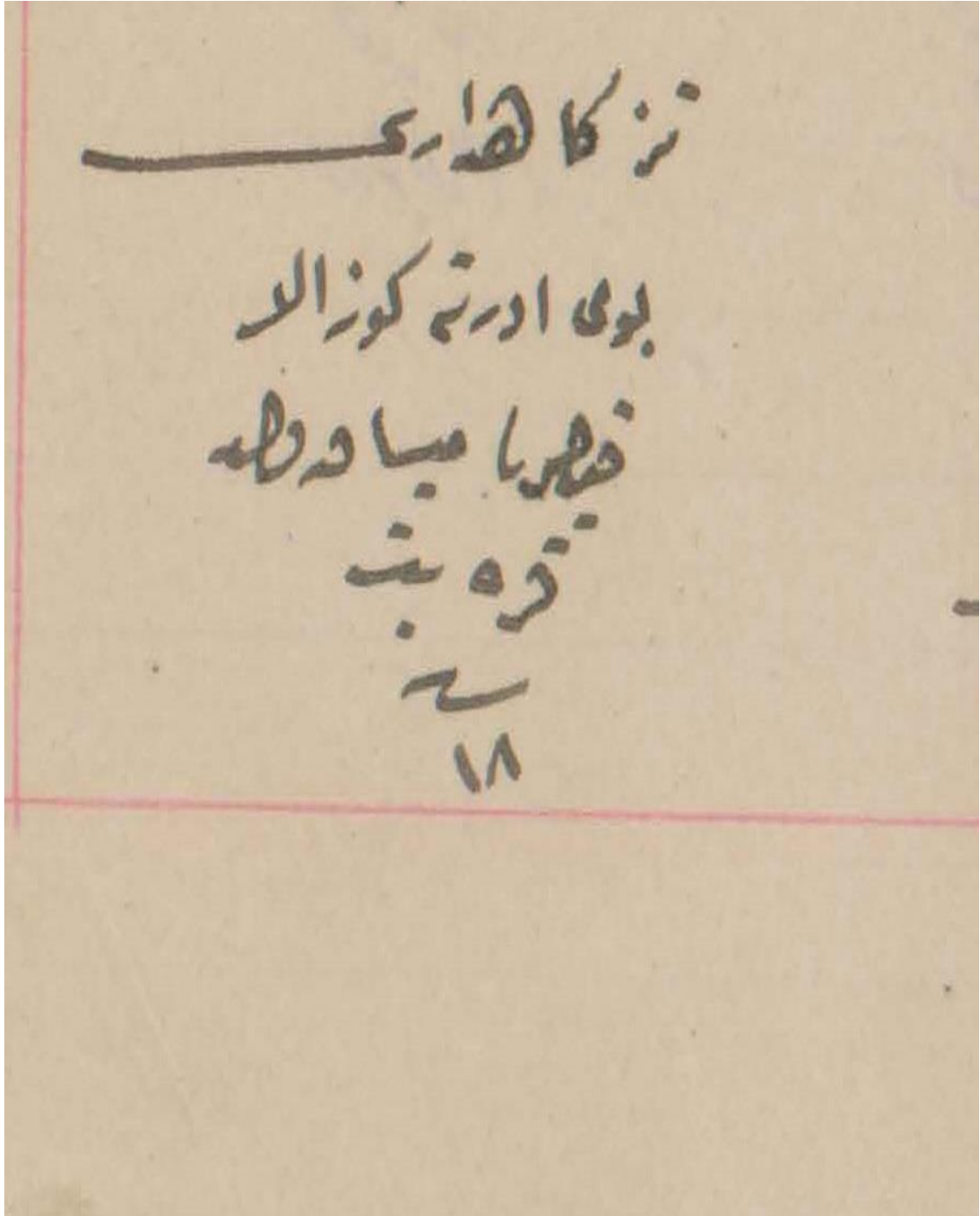
EK-8a 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 5255 Numaralı Sayım Defterine Göre Dükkân
ve Kethüda Kaydı

EK-8a 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 5255 Numaralı Sayım Defterine Göre
Kethüda Kaydı Transkripsiyonu

Defter Numarası	5255
Sayfa Numarası	21
Defter Tarihi	H. 1299 (M. 1881-1882)
Dükkanın Bulunduğu Yer	Koska Caddesi
Teneke Numarası	25-15
Genel Numara	12
Kethüdanın Adı	Agop veledi İspan
Kethüdanın Yaşı	60
Kethüdanın Fiziki Özellikleri	Orta boylu kır sakallı
Kethüdanın Memleketi	Rusya

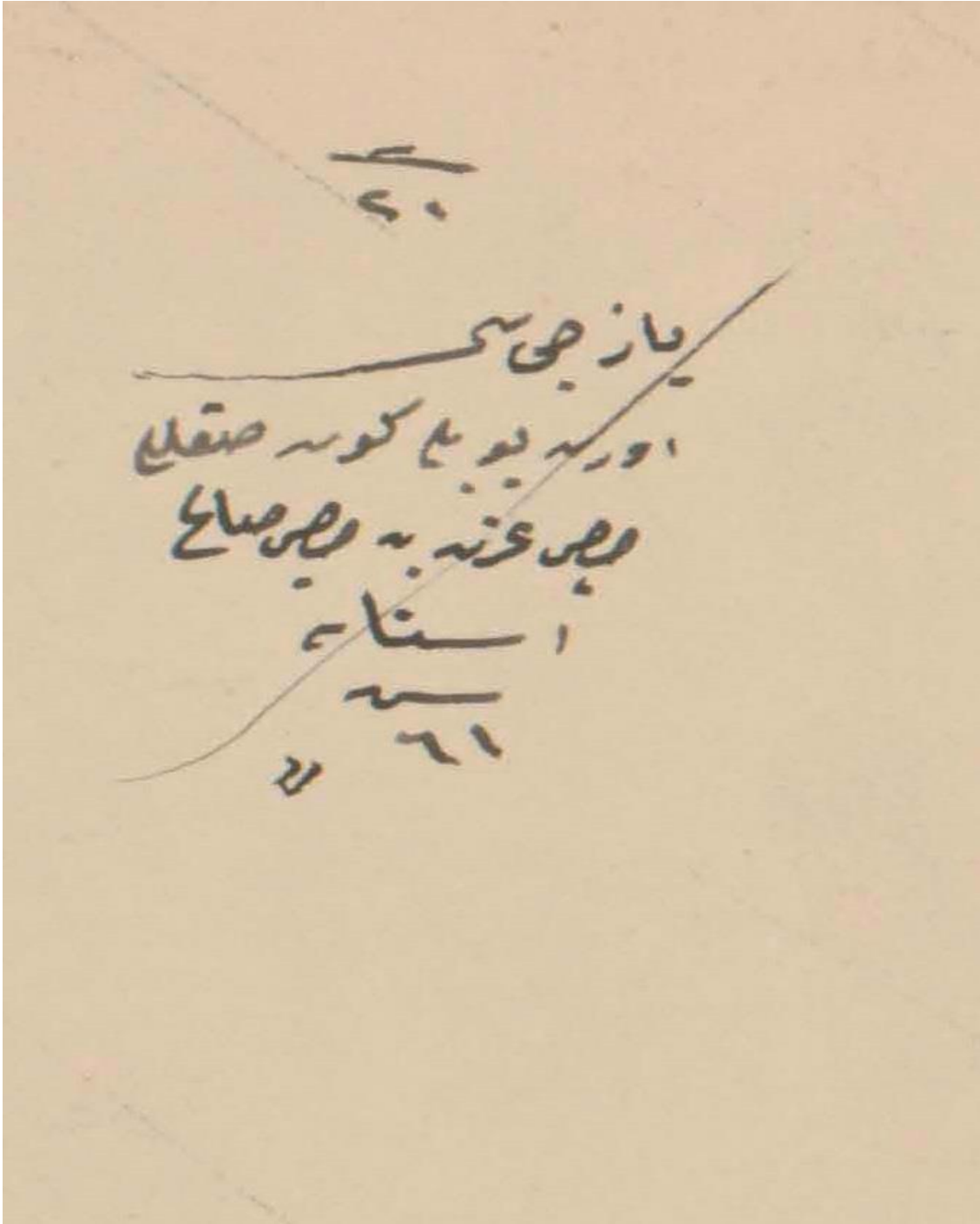
EK-9a 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 6189 Numaralı Sayım Defterine Göre
Tezgâhtar Kaydı

EK-9b 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 6189 Numaralı Sayım Defterine Göre
Tezgâhtar Kaydı Transkripsiyonu

Defter Numarası	6189
Sayfa Numarası	11
Defter Tarihi	H. 1296 (M. 1878-1879)
Tezgâhtarın Adı	Siyak veledi Karabet
Tezgâhtarın Yaşı	18
Tezgâhtarın Fiziki Özellikleri	Orta boylu ela gözlü kır sakallı

EK-10a 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 7770/1 Numaralı Sayım Defterine Göre
Yazıcı Kaydı

EK-10b 19. Yüzyıl İstanbul Şekerci Esnafı 7770/1 Numaralı Sayım Defterine Göre
Yazıcı Kaydı Transkripsiyonu

Defter Numarası	7770/1
Sayfa Numarası	2
Defter Tarihi	H. 1296 (M. 1878-1879)
Teneke Numarası	20
Yazıcının Adı	Hacı Aziz bin Hacı Salih
Yazıcının Yaşı	61
Yazıcının Fiziki Özellikleri	Orta boylu köse sakallı
Yazıcının Memleketi	İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Seda GÜMÜŞTAŞ

Doğum Yeri ve Yılı: 01.04.1988 Kavak/SAMSUN

Eğitim Durumu: 2002-2005 Yaşar Doğu Çok Programlı Lisesi, 2010-2014 Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2014-2019 Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lisans Öğrenimi: 2010-2014 2010-2014 Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Yüksek Lisans Öğrenimi: 2014-2019 Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi.

Yabancı Dil: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri: -

İş Deneyimi: Tokat Yediiklim Kpss Kursu Kurum Müdürlüğü ve Tarih Öğretmenliği.

İletişim: 05438351266

E-posta Adresi: seda.yolaydin.55@gmail.com